

Grote Bickersstraat 74
1013 KS Amsterdam

Postbus 247
1000 AE Amsterdam

t 020 522 54 44
f 020 522 53 33
e info@tns-nipo.com
www.tns-nipo.com

Rapport

Regelovertreding in de sociale zekerheid

*Verslag van de tweede meting van het Periodiek onderzoek naar
Regelovertreding in de Sociale Zekerheidsregelingen WAO, WW en Abw*

Ger van Gils (BeleidsOnderzoek&Advies/ BOA)

Peter van der Heijden (Universiteit Utrecht)

Olav Laudy (Universiteit Utrecht)

Raymond Ross (TNS NIPO)

C3839 | Mei 2003

Inhoud

1	Samenvatting	vi
1.1	Achtergrond en doel van het onderzoek	vi
1.2	Methoden van onderzoek en uitvoering	vii
1.2.1	Randomized response	vii
1.2.2	De Tafel van Elf (T11)	vii
1.2.3	De opzet en het verloop van het veldwerk	viii
1.3	Geschatte omvang van regelovertreding in de WAO, WW en Abw	x
1.3.1	Omvang van overtredingen in de WAO	x
1.3.2	Omvang van overtredingen in de WW	xii
1.3.3	Omvang van overtredingen in de Abw	xii
1.3.4	Omvang van overtredingen vergeleken tussen WAO, WW en Abw	xiii
1.4	Kennis en houding tav regels en handhaving: T11-risicoprofielen	xiv
1.4.1	Kennis en houding tav regels en handhaving: Tafel van Elf en de WAO	xiv
1.4.2	Kennis en houding tav regels en handhaving: Tafel van Elf en de WW	xiv
1.4.3	Kennis en houding tav regels en handhaving: Tafel van Elf en de Abw	xv
1.4.4	Vergelijking T11-profielen van de drie wetten	xv
1.5	Kennis van de Wet Boeten, maatregelen en terug- en invordering sociale zekerheid (Wet BMTi)	xvi
1.6	Achtergronden van overtreding en naleving	xvii
1.6.1	Achtergronden van overtreding in de WAO	xviii
1.6.2	Achtergronden van overtreding in de WW	xix
1.6.3	Achtergronden van overtreding in de Abw	xx
1.7	Achtergronden van vergelijkbare overtredingen	xxi
1.7.1	Vergelijking van onafhankelijke variabelen	xxiii
<hr/>		
2	Inleiding	28
2.1	Aanleiding en doel- en probleemstelling van het onderzoek	28
2.1.1	Aanleiding	28
2.1.2	Doel- en probleemstelling	28
2.2	Het begrip regelovertreding in dit onderzoek	29
2.3	Methode van onderzoek	30
2.3.1	Omvang van regelovertreding: Randomized response	30
2.3.2	Achtergronden en motieven van regelovertreding: de Tafel van Elf (T11)	31
2.3.3	Samenhangen met overtreding en naleving	33
2.3.4	Ervaringen met en kennis van de Wet Boeten, maatregelen en terug- en invordering	33
2.3.5	De opzet en het verloop van het veldwerk	34
2.3.6	Indeling van het rapport en leeswijzer	37

3	De geschatte omvang en de achtergronden van regelovertreding in de WAO	40
3.1	Vraagstelling	40
3.2	De geschatte omvang van regelovertreding in de WAO	41
3.3	Het Tafel van Elf-risicoprofiel voor de WAO	43
3.4	Ervaring met en kennis van de Wet BMTi onder WAO-ers	44
3.5	Samenhangen met overtredingen	46
3.5.1	Overtredingen van de regels met betrekking tot het rapporteren van inkomsten uit arbeid	47
3.5.2	Overtredingen van de regels met betrekking tot het rapporteren van de gezondheidstoestand	49
3.5.3	Ervaringen met boete	54
3.6	Samenvatting en conclusies	55
4	De geschatte omvang en de achtergronden van regelovertreding in de WW	58
4.1	Vraagstelling	58
4.2	Geschatte omvang van regelovertreding in de WW	59
4.3	T11-risicoprofielen WW	61
4.4	Ervaring met en kennis van de Wet BMTi onder WW-ers	62
4.5	Samenhang overtreding met andere variabelen	64
4.6	Samenvatting en conclusies	71
5	De geschatte omvang en de achtergronden van regelovertreding in de Abw	74
5.1	Vraagstelling	74
5.2	Geschatte omvang regelovertreding in de Abw	76
5.3	T11-risicoprofielen Abw	77
5.4	Ervaring met en kennis van de Wet BMTi onder Abw-ers	78
5.5	Achtergronden van overtreding	81
5.6	Samenvatting en conclusies	89
6	Vergelijking resultaten tussen WAO, WW en Abw	92
6.1	De overtredingen vergeleken: omvang en ontwikkeling	92
6.2	De T11-risicoprofielen	93
6.3	Kennis van het sanctiebeleid van de Wet BMTi	94
6.4	Achtergronden van overtredingen	96
6.4.1	Achtergronden van vergelijkbare overtredingen	96
6.4.2	Vergelijking van onafhankelijke variabelen	97
	Bijlagen	
1	Methode van onderzoek	
2	Steekproefbeschrijving	
3	Puntschattingen en betrouwbaarheidsintervallen omvang overtredingen	
4	De T11 in een spreidingsdiagram	

	<i>Inhoud figuren en tabellen</i>	
1	<i>Geschatte omvang van regelovertreding voor WAO, WW en Abw, 2002 en 2000</i>	<i>xi</i>
2	<i>Risicoprofielen WAO, WW en Abw 2002</i>	<i>xvi</i>
3	<i>Overzicht samenhangen overtredingen met andere factoren</i>	<i>25</i>
4	<i>Geschatte omvang van regelovertreding WAO, 2000 (n = 1308) en 2002 (n = 1760)</i>	<i>42</i>
5	<i>T11-risicoprofiel WAO 2000 en 2002 (gebaseerd op gemiddelde scores op T11-vragen)</i>	<i>44</i>
6	<i>Kennis van de Wet BMTi bij onjuiste of onvolledige inlichtingen, WAO, 2002 (n=1760)</i>	<i>45</i>
7	<i>Schatting hoogte boete voor onjuiste of onvolledige inlichtingen, WAO (n=315)</i>	<i>46</i>
8	<i>Kennis van de Wet BMTi: straffen voor niet naleven regels uitkering laatste jaren zwaarder geworden? WAO 2000 (n=968) en 2002 (n=1214)</i>	<i>46</i>
9	<i>'Klusjes doen' (n=1760, overtreding 16%): variabelen die ermee samenhangen</i>	<i>48</i>
10	<i>Zwart werk (n=1760, overtreding 8%): variabelen die ermee samenhangen</i>	<i>49</i>
11	<i>Positieve diagnose arts niet doorgeven (n=1760, overtreding 3%): variabelen die ermee samenhangen</i>	<i>50</i>
12	<i>Bij controle zeker voorgedaan (n=1760, overtreding 4%): variabelen die ermee samenhangen</i>	<i>51</i>
13	<i>Zelf bemerkt herstel klachten niet doorgeven (n=1760, overtreding 7%): variabelen die ermee samenhangen</i>	<i>52</i>
14	<i>Gezonder voelen en niet doorgegeven (n=1760, overtreding 13%): variabelen die ermee samenhangen</i>	<i>53</i>
15	<i>Regels overtreden (n=1760, overtreding 1%): variabelen die ermee samenhangen</i>	<i>54</i>
16	<i>Beboet zijn (n=1760, 3%), variabelen die ermee samenhangen</i>	<i>55</i>
17	<i>Geschatte omvang van regelovertreding WW in percentages, 2000 (n = 1126) en 2002 (n = 955)</i>	<i>60</i>
18	<i>T11-risicoprofiel WW 2000 en 2002 (gebaseerd op gemiddelde scores op T11-vragen)</i>	<i>61</i>
19	<i>Kennis van de Wet BMTi bij onjuiste of onvolledige inlichtingen, WW, 2002 (n=955)</i>	<i>62</i>
20	<i>Schatting hoogte boete voor onjuiste of onvolledige inlichtingen, WW (n=184)</i>	<i>63</i>
21	<i>Kennis van de Wet BMTi: straffen voor niet naleven regels uitkering laatste jaren zwaarder geworden? WW 2000 (n=822) en 2002 (n=706)</i>	<i>63</i>
22	<i>Klusjes doen (n=955, overtreding 15%): variabelen die ermee samenhangen</i>	<i>64</i>
23	<i>Zwart werk (n=955, overtreding 11%): variabelen die ermee samenhangen</i>	<i>66</i>
24	<i>Langer dan 4 weken vakantie (n=955, overtreding 2%): variabelen die ermee samenhangen</i>	<i>67</i>
25	<i>Passend werk afgewezen (n=744 met sollicitatieplicht, overtreding 11%): variabelen die ermee samenhangen</i>	<i>68</i>
26	<i>Bewust weinig solliciteren (n=744 met sollicitatieplicht, overtreding 21%): variabelen die ermee samenhangen</i>	<i>69</i>
27	<i>Onbetaald werk (n=955, overtreding 26%): variabelen die ermee samenhangen</i>	<i>70</i>

28	<i>Boete gekregen (n=955, 10%): variabelen die ermee samenhangen</i>	71
29	<i>Geschatte omvang van regelovertrading Abw, 2000 (n = 1211) en 2002 (n = 761)</i>	76
30	<i>T11-risicoprofiel Abw 2000 en 2002 (gebaseerd op gemiddelde scores op T11-vragen)</i>	78
31	<i>Kennis van de Wet BMTi bij onjuiste of onvolledige inlichtingen, Abw, 2002 (n = 761)</i>	79
32	<i>Schatting hoogte boete voor onjuiste of onvolledige inlichtingen, Abw (n=141)</i>	80
33	<i>Kennis van de Wet BMTi: straffen voor niet naleven regels uitkering laatste jaren zwaarder geworden? Abw, 2000 (n = 919) en 2002 (n= 611)</i>	80
34	<i>'Klusjes doen' (n=761, overtreding 23%): variabelen die ermee samenhangen</i>	82
35	<i>Baan of uitzendwerk naast uitkering zonder medeweten uitkeringsinstantie (N=761, 3%), variabelen die er meer samenhangen</i>	83
36	<i>Zwart werk (n=761, overtreding 13%): variabelen die ermee samenhangen</i>	84
37	<i>Extra inkomsten niet opgeven (n=761, 11%), variabelen die ermee samenhangen</i>	85
38	<i>Vermogen niet opgeven (n=761, 9%), variabelen die ermee samenhangen</i>	86
39	<i>Regelovertrading in het algemeen gesteld (n=761, 5%), variabelen die ermee samenhangen</i>	88
40	<i>Boete gehad (n=761, 8%), variabelen die ermee samenhangen</i>	89
41	<i> Geschatte omvang van regelovertrading voor WAO, WW en Abw, 2002 en 2000</i>	92
42	<i>Risicoprofielen WAO, WW en Abw 2002</i>	93
43	<i>Kennis van de Wet BMTi bij onjuiste of onvolledige inlichtingen, WAO, WW en Abw, 2002</i>	94
44	<i>Schatting hoogte boete voor onjuiste of onvolledige inlichtingen, WAO, WW en Abw, 2002</i>	95
45	<i>Kennis van de Wet BMTi: straffen voor niet naleven regels uitkering laatste jaren zwaarder geworden? WAO, WW en Abw, 2000 en 2002</i>	95
46	<i>Overzicht samenhangen overtredingen met andere factoren</i>	101
47	<i>Vergelijk ongewogen en gewogen achtergrond cijfers</i>	d
48	<i>Begrip en vertrouwen in de dobbelsteenmethode, WAO, WW en Abw, 2000 (speelkaarten) en 2002 (dobbelstenen)</i>	g
49	<i>Begrip en vertrouwen in de dobbelsteenmethode, WAO 2002, Capi@home (C@H) en face-to-face (F2F)</i>	h
50	<i>Steekproefbeschrijving; tabel I</i>	i
51	<i>Steekproefbeschrijving; tabel II</i>	j
52	<i>Steekproefbeschrijving; tabel III</i>	k
53	<i>Puntschattingen en 95%-betrouwbaarheidsintervallen overtredingen WAO (proporties)</i>	l
54	<i>Puntschattingen en 95%-betrouwbaarheidsintervallen overtredingen WW (proporties)</i>	m
55	<i>Puntschattingen en betrouwbaarheidsintervallen overtredingen Abw (proporties)</i>	n
56	<i>Risicoprofiel t11 WAO 2000 en 2002</i>	p
57	<i>Risicoprofiel t11 WW 2002</i>	q
58	<i>Risicoprofiel t11 Abw 2000 en 2002</i>	r

1 Samenvatting

1.1 Achtergrond en doel van het onderzoek

Dit rapport bevat de resultaten van de tweede meting van het periodiek te herhalen onderzoek naar regelovertreding op het terrein van de sociale zekerheid, meer in het bijzonder naar overtredingen van de regels van de WAO, de WW en de Abw. Tot de WAO worden in dit onderzoek overigens ook de regelingen WAZ en Wajong gerekend.

Doel van het Periodiek Onderzoek Regelovertreding Sociale Zekerheid (POROSZ) is een bijdrage te leveren aan:

- de onderbouwing van beslissingen over de wenselijkheid, de aard en de te verwachten gevolgen van een bepaalde aanpak in de bestrijding en preventie van regelovertreding (beleidsontwikkeling en -voorbereiding);
- de beoordeling van de effectiviteit van het handhavingsbeleid (monitoring en evaluatie).

De opdracht voor het onderzoek luidde:

- het zo nauwkeurig mogelijk schatten van de werkelijke omvang van verschillende vormen van regelovertreding (niet slechts uitkeringsfraude, maar ook overtreding van de voorwaarden waaronder arbeid naast de uitkering kan worden verricht en van administratieve verplichtingen). De schattingen zijn te vinden in paragraaf 1.3;
- het volgen van de ontwikkeling van regelovertreding door de tijd heen (monitoringfunctie). In paragraaf 1.3 wordt ook de ontwikkeling van de omvang van de overtredingen besproken;
- Het bepalen van de kennis en houding van uitkeringsgerechtigden ten aanzien van de regels en hun handhaving, en het inschatten van daarop te baseren risico's. Deze onderwerpen komen aan de orde in paragraaf 1.4;
- als bijzonder onderwerp: het meten van de bekendheid met het boetedeel van de Wet Boeten, maatregelen en terug- en invordering sociale zekerheid (Wet BMTi) en van de vraag of men ervaring heeft met boeten. Paragraaf 1.5 behandelt dit onderwerp;
- het bieden van inzicht in de factoren die samenhangen met regelovertreding en met de ontwikkelingen van regelovertreding in de tijd. Deze achtergronden van overtreding komen aan de orde in paragraaf 1.6;
- het maken van vergelijkingen van omvang en achtergronden van regelovertreding tussen verschillende uitkeringsvormen. De omvang van overtreding in de verschillende uitkeringen wordt vergeleken in paragraaf 1.3.4 en de vergelijking van achtergronden van vergelijkbare overtredingen vindt plaats in paragraaf 1.7.

Het onderzoek heeft betrekking op een deel van de regelovertreding in de sociale zekerheid, namelijk het deel dat voor rekening komt van uitkeringsgerechtigden. Op overtredingen door werkgevers (met name het verzuim premies te betalen) wordt niet ingegaan.

In dit rapport gaat het om ‘regelovertreding’ en niet alleen om fraude. Deze laatste term, die overigens niet in de sociale zekerheidswetgeving voorkomt, wordt doorgaans gereserveerd voor situaties waarbij iemand verkeerde gegevens verstrekt aan de uitkeringsinstantie, of informatie verzwijgt, met het doel een uitkering te krijgen of een hogere uitkering te ontvangen dan waarop hij of zij volgens de regels recht heeft. In dit rapport komen ook andere vormen van regelovertreding aan de orde.

1.2 Methoden van onderzoek en uitvoering

In het onderzoek is gebruik gemaakt van twee bijzondere onderzoeksinstrumenten:

- de vraagtechniek *Randomized response* is ingezet om te komen tot schattingen van de werkelijke omvang van verschillende vormen van regelovertreding. De methode is speciaal ontwikkeld om met grotere betrouwbaarheid uitspraken te doen over onderwerpen waarover een deel van de respondenten het moeilijk vindt om openheid van zaken te geven;
- de *Tafel van Elf* is gebruikt voor het bepalen van de kennis en houding van de doelgroep ten aanzien van de regels en hun handhaving, en het inschatten van daarop te baseren risico’s voor handhaving van de regels.

1.2.1 Randomized response

Hoewel Randomized response leidt tot een betere rapportage van regelovertreding, is er (naar alle waarschijnlijkheid) nog altijd sprake van een onderschatting. Meer respondenten geven een eerlijk antwoord op de gestelde gevoelige vragen, maar nog steeds niet alle. Hoe groot die onderschatting is, is onbekend.

De Randomized response methode kent enige beperkingen. Theoretisch is het mogelijk om via deze methode ook zicht te krijgen op de interessante vraag naar de ernst van regelovertreding (bijvoorbeeld uitgedrukt in benadelingsbedragen), maar een praktische uitwerking hiervan ontbreekt nog. Ook is het rekentechnisch nog niet mogelijk om verschillende overtredingen bij elkaar op te tellen om zo te komen tot één algemene maat van regelovertreding.

1.2.2 De Tafel van Elf (T11)

Het tweede belangrijk doel van het onderzoek is het verkrijgen van inzicht in de achtergronden van naleving en overtreding van de uitkeringsregels. Inzicht in de achtergronden van overtreding kan belangrijke aanknopingspunten bieden voor handhaving. Om de benodigde informatie te verzamelen is ook gebruik gemaakt van de zogenaamde Tafel van Elf, ontwikkeld in opdracht van het Expertisecentrum Rechtshandhaving van het Ministerie van Justitie. De Tafel van Elf (afgekort tot T11) is een veelgebruikt model voor vragenlijsten en de analyse van antwoorden waarmee de motieven om wetten al dan niet na te leven systematisch in kaart worden gebracht.

De T11 onderscheidt elf verschillende factoren of ‘dimensies’ die zijn te rangschikken in de volgende vier groepen:

- Kennisdimensies: bekendheid met en duidelijkheid van de regels;
- Dimensies van spontane naleving: kosten en baten van naleving, respectievelijk overtreding, acceptatie van de regels, wetgetrouwheid, sociale controle, bestaande uit de dimensies klikkans (in dit rapport ‘informele meldingskans’) en reactie van de sociale omgeving (‘informele sanctie’);
- Controledimensies: controlekans, detectiekans;
- Sanctiedimensies: (formele) sanctiekans, ernst van de (formele) sanctie.

De resultaten worden per wet gepresenteerd aan de hand van zogenaamde ‘risicoprofielen’ die worden geconstrueerd met de gemiddelde scores op de T11-vragen. Deze risicoprofielen geven in een oogopslag aan welke sterke en zwakke kanten regels kennen in het licht van naleving. De gemiddelde waarden van de T11-dimensies worden verdeeld in ‘kwetsbare’ waarden, waarden in een middengebied en ‘veilige’ waarden. ‘Kwetsbaar’ zijn die T11-dimensies met een lage score. Verondersteld wordt dat een lage score eerder bijdraagt tot overtreding van de regels, een hoge score tot naleving en de bijdrage van een score in het middengebied onbeslist is. De profielen geven geen voorspelling of er daadwerkelijk zal worden overtreden of nageleefd. De vraag naar samenhangen van afzonderlijke T11-dimensies en overtreding komt in paragraaf 6 van deze samenvatting aan de orde.

1.2.3 De opzet en het verloop van het veldwerk

Opzet

Net als de eerste meting is ook POROSZ-2 uitgevoerd aan de hand van grootschalige surveys onder uitkeringsgerechtigden. De eerste meting (POROSZ-1) bestond uit (kostbare) *face-to-face* gesprekken bij de respondenten thuis. Voor de tweede meting is zoveel mogelijk gekozen voor benadering via Capi@home van het NIPO. Dit is een zogenaamde *accesspool* van respondenten (huishoudens) die vragenlijsten via een modemverbinding ontvangen en ingevuld weer terugzenden aan het NIPO. De accesspool bestaat thans uit circa 35.000 huishoudens met circa 100.000 individuen. De aanpak is veel goedkoper dan de uitvoering van POROSZ-1 en biedt enige garanties dat eventuele toekomstige metingen tegen redelijke kosten zijn uit te voeren.

De in POROSZ-1 gebruikte speelkaartenvariant van Randomized response is vervangen door een dobbelsteenvariant die geschikt is voor gebruik op een computer. Uit laboratoriumonderzoek is gebleken dat deze methode een minstens even waarheidsgetrouwe rapportage van regelovertreding oplevert als de speelkaartmethode. Om de gewenste vergelijking van Capi@home en face-to-face enquêtes te kunnen uitvoeren, zijn (ongeveer) gelijke delen van de steekproef voor de WAO via Capi@home en thuis benaderd. Nadat duidelijk was dat face-to-face-methode vervangen kon worden door de gegevensverzameling via Capi@home, zijn voor de Abw en WW de gegevens verzameld via de Capi@home-methode. Echter, omdat Capi@home te weinig respondenten bevat met een Abw-uitkering zijn alsnog aanvullende face-to-face gesprekken met Abw-ers gevoerd.

Steekproef

In het onderzoek zijn mensen met een WAO- of andere arbeidsongeschiktheidsuitkering betrokken (WAZ en Wajong), mensen met een Abw-uitkering en mensen met een WW-uitkering. Het is ook mogelijk dat respondenten de uitkering op het moment van ondervragen niet meer ontvangen maar wel de afgelopen 12 maanden een uitkering gehad hebben.

Ten behoeve van de tweede meting zijn de volgende aantallen gesprekken gerealiseerd:

	Uitkering		
	WAO	WW	Abw
Via Capi@home	895	955	339
Face-to-face	865	0	422
Totaal	1760	955	761

Uitvoering

Het onderzoek is in twee stappen uitgevoerd. In eerste instantie zijn respondenten voor de face-to-face interviews telefonisch benaderd om vast te stellen of ze bereid waren aan het onderzoek mee te werken en een van de onderzochte uitkeringen genoten. Vervolgens zijn de respondenten die aan deze voorwaarden voldoen opnieuw benaderd met de vragenlijst voor het onderzoek. Van respondenten in Capi@home hoefde alleen vastgesteld te worden of zij een van de onderzochte uitkeringen genoten. Zij zijn qualitate qua altijd bereid om aan onderzoek mee te werken.

Het voordeel van de geschetste aanpak is dat het onderzoek onafhankelijk, zonder belasting en bemoeienis van de uitkeringsinstanties kon worden uitgevoerd. Bij een gevoelig onderwerp als overtreding van de regels kan tussenkomst van de uitkeringsinstantie makkelijk leiden tot selectieve respons.

Respons

Circa 50% van de respondenten die telefonisch zijn gescreend en behoren tot de doelgroep van het onderzoek, is bereid mee te werken aan het hoofdonderzoek. Zoals gezegd zijn leden van Capi@home qualitate qua altijd bereid om aan onderzoek mee te werken.

De respons (voor de tweede fase van het onderzoek) was derhalve zeer hoog. Uitval werd bijna niet meer veroorzaakt door weigeringen, maar praktisch alleen nog omdat met gescreende respondenten binnen de onderzoeksperiode geen contact kon worden gelegd.

Representativiteit en weging

De uitkomsten van het onderzoek zijn gewogen met cijfers van het CBS. In afwijking van de rapportage van de meting voor het jaar 2000 is nu ook bij de analyse van de verbanden tussen variabelen gewerkt met gewogen cijfers.

De representativiteit van de ondervraagde steekproef blijkt uit de geringe correcties die noodzakelijk waren bij de weging. De enige grote correctie heeft plaatsgevonden voor vrouwen in de Abw. In de ongewogen steekproef waren zij oververtegenwoordigd.

1.3 Geschatte omvang van regelovertreding in de WAO, WW en Abw

Tabel 1 geeft de geschatte omvang van regelovertreding voor de WAO, WW en Abw voor de twee metingen: die van 2000 en 2002.

Niet alle regels konden bij elke uitkering worden meegenomen in het onderzoek. Een liggend streepje in tabel 1 wil zeggen dat deze regel niet van toepassing is voor de betreffende uitkeringsvorm of dat er geen vraag over is gesteld.

In dit onderzoek wordt een onderscheid gemaakt tussen aan de ene kant klusjes voor een financiële vergoeding voor of via vrienden en bekenden en anderzijds zwart werk. Dit onderscheid is echter subjectief en de grens kan op verschillende manieren worden getrokken. Tot slot zij opgemerkt dat de percentages voor de verschillende overtredingen in de tabel niet opgeteld kunnen worden tot een algemene maat voor overtreding.

1.3.1 Omvang van overtredingen in de WAO

De overtredingen die door betrekkelijk veel uitkeringsgerechtigden (door meer dan 10% van de uitkeringsgerechtigden in de regeling) in de WAO worden begaan zijn in 2002:

- het afgelopen jaar wel eens kleinere klusjes gedaan voor geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan uitkeringsinstantie (16%);
- langere tijd duidelijk sterker en gezonder voelen en in staat meer te werken zonder dit door te geven (13%).

Het beeld van de overtredingen in 2002 wijkt in grote lijnen niet af van dat in 2000 en er zijn tussen beide jaren geen significante verschillen.

Het zich langere tijd gezonder en meer in staat voelen om te werken, zonder dat door te geven, komt het vaakst voor van alle overtredingen van de regels met betrekking tot het rapporteren van de gezondheidstoestand: in 2002 zegt 13% van de WAO-ers de overtreding wel eens te hebben begaan. Daarna volgt het niet doorgeven van een mogelijk herstel dat men heeft bemerkt bij werk of klusjes: 7% van de WAO-ers geeft aan de betreffende regel te hebben overtreden. Het geheel op eigen initiatief doorgeven een (mogelijk) herstel van de arbeidscapaciteit lijkt dus een belangrijker probleem te zijn, dan het zich zeker voordoen bij een controle of door een positieve diagnose van een arts niet door te geven (4%, respectievelijk 3%).

Blijkens het antwoord op de vraag naar overtreding van de regels in het algemeen, ervaart een belangrijk deel van de WAO-ers die in overtreding zijn, hun gedrag niet als een overtreding van de regels ten eigen voordele, of als wederrechtelijke toe-eigening van uitkeringsgelden.

1 | Geschatte omvang van regelvertreding voor WAO, WW en Abw, 2002 en 2000

meting n=	WAO		WW		Abw		
	2000 1308 %	2002 1760 %	2000 1126 %	2002 955 %	2000 1211 %	2002 761 %	
<i>Regels met betrekking tot inkomsten uit arbeid</i>							
<i>(afgelopen 12 maanden wel eens):</i>							
- Kleinere klusjes voor geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan uitkeringsinstantie	14	16	17	15	23	23	
- Baan of uitzendwerk naast de uitkering zonder door te geven	3	0	3	1	6	3	
- Zwart werk naast de uitkering	6	8	7	11	12	13	
<i>Regels met betrekking tot medewerkingverplichtingen</i>							
<i>(afgelopen 12 maanden wel eens):</i>							
- Langer dan 4 weken op vakantie zonder dit door te geven	-	-	2	2	-	-	
- Passend werk afgewezen of er bewust voor gezorgd om niet te worden aangenomen (noot 1)	-	-	16	11*	14	18	
- Langere tijd bewust weinig gesolliciteerd (noot 2)	-	-	26	21	40	41	
- Dagopleiding gevolgd zonder door te geven aan uitkeringsinstantie	-	-	0	0	-	-	
- Onbetaald (vrijwilligers) werk zonder door te geven aan uitkeringsinstantie	-	-	18	26**	-	-	
<i>Regels met betrekking tot informatieve verplichtingen:</i>							
- Inkomsten naast uitkering zonder op te geven (vb. alimentatie, studiebeurs, giften, rente) (afgelopen 12 maanden wel eens)	-	-	-	-	8	11	
- Spaarrekeningen, aandelen, waardepapieren, lijfrente, levensverzekering, koopsompolis niet doorgegeven	-	-	-	-	6	9	
- Waardevolle bezittingen niet doorgegeven (noot 3)	-	-	-	-	2	3	
- Onjuist of onvolledige inlichtingen over woonsituatie, gezinssamenstelling, burgerlijke staat (noot 3)	-	-	-	-	1	5	
<i>Regels met betrekking tot gezondheidssituatie:</i>							
- Constatering van arts of specialist dat arbeidsongeschiktheid klachten zijn afgenomen niet doorgegeven	4	3	-	-	-	-	
- Zieker voorgedaan tijdens controle door instantie	5	4	-	-	-	-	
- Zelf herstel van arbeidsongeschiktheidklachten bemerkt zonder dit door te geven aan uitkeringsinstantie	7	7	-	-	-	-	
- Langere tijd duidelijk sterker en gezonder voelen en in staat meer te werken zonder dit door te geven	16	13	-	-	-	-	
<i>Regelvertreding in het algemeen gesteld</i>							
<i>(afgelopen 12 maanden wel eens):</i>							
- Naar eigen gevoel de uitkeringsregels overtreden of in eigen voordeel toegepast	2	1	8	3*	4	5	

* = significant verschil op 10%-niveau

** = significant verschil op 5%-niveau.

Noot 1: in 2002 alleen Capi@home, met sollicitatieplicht n = 79

Noot 2: in 2002 alleen Capi@home, met sollicitatieplicht n = 78

Noot 3: in 2002 alleen Capi@home, n = 253

1.3.2 Omvang van overtredingen in de WW

De overtredingen die in 2002 in de WW door meer dan 10% van de uitkeringsgerechtigden worden begaan zijn (alle de afgelopen 12 maanden/ het afgelopen jaar wel eens):

- onbetaald (vrijwilligers) werk gedaan zonder door te geven aan de uitkeringsinstantie (26%);
- langere tijd bewust weinig gesolliciteerd (21%);
- kleinere klusjes gedaan voor een geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan de uitkeringsinstantie (15%);
- passend werk afgewezen (11%);
- zwart gewerkt (11%).

Ten opzichte van 2000 zijn er twee significante verschillen gevonden. Er zijn (significant op 10%-niveau¹) minder WW-ers die in het afgelopen jaar wel eens passend werk hebben afgewezen. Het aantal WW-ers dat vrijwilligerswerk verricht zonder dit te melden aan de uitkeringsinstantie is (significant) toegenomen van 18 tot 26%².

Blijkens het antwoord op de vraag naar regelovertrading in het algemeen, zijn WW-ers niet geneigd om hun eigen gedrag als ‘overtreding van de regels’ te bestempelen. Het schuldbesef is ten opzichte van 2000 afgenomen.

1.3.3 Omvang van overtredingen in de Abw

In de Abw worden de volgende vijf overtredingen begaan door meer dan 10% van de uitkeringsgerechtigden (de afgelopen 12 maanden/ het afgelopen jaar wel eens):

- bewust een langere periode weinig gesolliciteerd (41%);
- kleinere klusjes gedaan voor een geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan uitkeringsinstantie (23%);
- passend werk afgewezen (18%);
- zwart werk gedaan (13%);
- extra inkomsten uit bijvoorbeeld alimentatie of giften niet opgegeven (11%).

Vanwege een gering aantal respondenten wordt niet nader ingegaan op overtreding van de sollicitatieplicht en het afwijzen van passend werk. Dit geringe aantal wordt veroorzaakt doordat vragen over deze twee overtredingen per abuis niet aan alle respondenten gesteld zijn.

Er zijn geen significante verschillen in de omvang van de overtredingen te constateren tussen 2000 en 2002. Niettemin valt op, dat vrijwel alle overtredingen een lichte stijging vertonen. De uitzonderingen zijn het niet doorgeven van waardevolle bezittingen, het doen van klusjes en het hebben van een baan of uitzendwerk naast de uitkering zonder dat de uitkeringsinstantie er van op de hoogte is gebracht.

¹ Bij een significantieniveau van 10%. We kunnen daarom met 90% zekerheid concluderen dat dit verschil niet alleen in de steekproef aanwezig is, maar ook in de populatie van alle WW-ers.

² Bij een significantieniveau van 5%. We kunnen daarom met 95% zekerheid concluderen dat dit verschil niet alleen in de steekproef aanwezig is, maar ook in de populatie van alle WW-ers.

Abw-ers zijn weinig geneigd om hun eigen overtredingen als ‘bewuste overtreding van de regels ten eigen voordele’ te bestempelen. Zij ervaren de toegegeven overtredingen blijkbaar niet als een overtreding van de regels ten eigen voordele, of als wederrechtelijke toe-eigening van uitkeringsgelden.

1.3.4 Omvang van overtredingen vergeleken tussen WAO, WW en Abw

Het doen van klusjes voor een financiële vergoeding en zwart werk komen vaker voor in de Abw dan in de WAO en de WW. In de WAO is het doen van klusjes in 2002 de meest voorkomende overtreding. In de WW wordt het doen van klusjes in omvang overtroffen door onbetaald werk dat niet wordt aangemeld en het niet naleven van de sollicitatieplicht. In de Abw komt het weinig solliciteren vaker voor dan het doen van klusjes.

Bij vergelijking van de uitkomsten voor de drie regelingen, valt een aantal mogelijke trends op. De zogenaamde ‘witte fraude’, het hebben van een baan of uitzendwerk naast de uitkering, zonder dat de uitkeringsinstantie er van op de hoogte is gebracht, komt nog maar zeer weinig voor. Het ziet er naar uit dat deze overtreding een verdwijnend verschijnsel is. In alle regelingen neemt de omvang af en in de WW en WAO lijkt de omvang van witte fraude tot 0% te reduceren. Bij zwart werken lijkt er sprake te zijn van een tegenovergestelde trend, hoewel hier evenmin significante verschillen zijn. Met name in de WW en WAO lijkt zwart werken toe te nemen.

Net als in 2000 blijkt dat respondenten over het algemeen niet geneigd zijn om hun eigen gedrag als ‘overtreding van de regels’ te bestempelen. Op de meer algemeen geformuleerde vraag of men wel eens de regels van de uitkering heeft overtreden of in het eigen voordeel uitgelegd, antwoorden weinig respondenten bevestigend. Dit geldt zeker wanneer de uitkomst wordt afgezet tegen de geschatte omvang van regelovertreding van specifieke regels.

De Abw-ers zijn in 2002 de meest ‘bewuste’ overtreders. Toch blijft het percentage dat overtreding in algemene zin toegeeft, nog aanmerkelijk lager dan het percentage dat overtredingen toegeeft die in directe relatie staan met de hoogte van de uitkering, zoals het doen van klusjes, zwart werken en het niet opgeven van inkomsten naast de uitkering. Het schuldbesef van de WW-ers is (significant) afgenomen van 8 tot 3%, terwijl de gerapporteerde overtredingen van afzonderlijke regels daar niet ondubbelzinnig aanleiding toe geven.

1.4 Kennis en houding tav regels en handhaving: T11-risicoprofielen

1.4.1 Kennis en houding tav regels en handhaving: Tafel van Elf en de WAO

Met de gemiddelde uitkomsten van de T11-vragen wordt een 'T11-risicoprofiel' gemaakt dat aangeeft welke sterke en zwakke kanten de regelingen kennen in het licht van naleving. Het risicoprofiel voor de WAO laat volgens de normen van de T11 maar één echte 'kwetsbare' dimensie zien: de als laag ingeschatte kans dat de uitkeringsinstantie bij de uitkeringsgerechtigden komt controleren (kans op een fysieke controle).

De veilige dimensies volgens zijn:

- geringe kosten van naleving
- acceptatie van de regels
- verwachte gevolgen van een sanctie bij ontdekking van een overtreding

De overige T11-dimensies voor de WAO behoren tot het 'neutrale' middengebied.

In vergelijking met 2000 is er in 2002 over de hele linie een verschuiving van het risicoprofiel te zien van het 'veilige' naar het middengebied. Dat wil zeggen dat de WAO-ers een meer 'neutrale' houding aannemen ten aanzien van dimensies die van belang zijn voor overtreding of naleving van de regels. De meeste gemiddelde waarden verschillen tussen beide jaren significant. Vergelijking van de uitkomsten voor de twee verschillende enquêtemethoden die voor de WAO werden toegepast laat zien dat de verschillen zijn niet toe te schrijven aan verandering van methode. Anderzijds zijn de verschillen zo klein, dat het vooralsnog moeilijk is de beleidsmatige relevantie ervan te beoordelen.

1.4.2 Kennis en houding tav regels en handhaving: Tafel van Elf en de WW

Ook bij de WW is alleen de als laag ingeschatte kans op een fysieke controle als 'kwetsbaar' aan te merken. De kans op een sanctie bij het ontdekken van een overtreding wordt betrekkelijk hoog inschat en behoort in 2002 met de perceptie van de kennis van de regels en de ervaren duidelijkheid van de regels tot de meer 'veilige' dimensies. De overige dimensies, de kosten en baten van naleving en overtreding, de acceptatie van de regels en verschillende aspecten van informele en formele handhaving behoren tot het middengebied.

Ook het T11-profiel van de WW-ers verschuift iets van het 'veilige' naar het middengebied en veel verschillen tussen de T11-variabelen in beide jaren zijn significant. Maar opnieuw blijven de verschillen zeer klein en de verschuiving is nog niet goed te beoordelen op eventuele gevolgen voor naleving van de regels.

1.4.3 Kennis en houding tav regels en handhaving: Tafel van Elf en de Abw

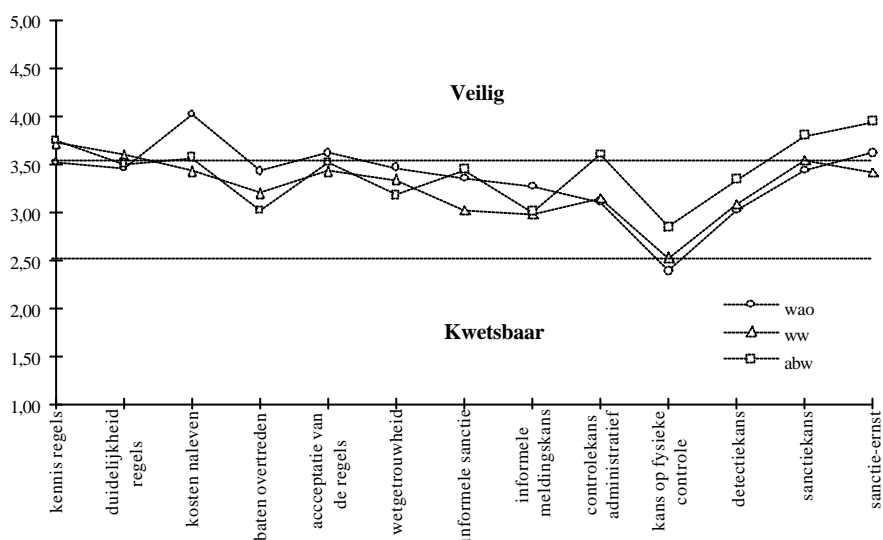
De Abw kent géén ‘kwetsbare’ dimensie. De als laag ingeschatte kans op een fysieke controle nadert het ‘kwetsbare’ gebied het dichtst. De opvatting over de eigen kennis van de regels en kenmerken van handhaving zijn voor de Abw in de presentatiesystematiek van de T11 de meer ‘veilige’ dimensies. De ‘neutrale’ dimensies van de Abw zijn vooral de zogenaamde ‘spontane nalevingdimensies’. Dit zijn de T11-factoren die een kenmerk zijn van de uitkeringsgerechtigden zelf, zoals de verwachte baten van overtreding, de acceptatie van de regels en de wetgetrouwheid. Daarnaast zijn ook twee kenmerken van de handhaving ‘neutraal’ te noemen, te weten de verwachte kans op een fysieke controle en de verwachte kans dat bij controle een overtreding wordt vastgesteld (detectiekans).

1.4.4 Vergelijking T11-profielen van de drie wetten

De T11-profielen van de drie wetten verschuiven alle drie iets naar het middengebied. Hieruit blijkt een (lichte) verandering in opstelling en een meer neutrale houding van de uitkeringsgerechtigden ten aanzien van naleving en overtreding van de regels. De meeste verschillen tussen beide jaren zijn significant. Anderzijds zijn de verschillen zo klein, dat het vooralsnog moeilijk is de beleidsmatige relevantie te beoordelen.

De vormen van de T11-risicoprofielen van de drie wetten komen in grote lijnen met elkaar overeen (zie figuur 2). Dat wil zeggen dat er duidelijke overeenkomsten zijn in de patronen van ‘sterkere’ en ‘zwakkere’ dimensies van de drie wetten in het licht van naleving en overtreding. Niettemin zijn er wel enige interessante nuanceverschillen. De WAO is als iets ‘veiliger’ te beoordelen op de zogenaamde ‘spontane nalevingdimensies’. De door de WAO-ers waargenomen effectiviteit van de handhaving is juist weer niet ‘veiliger’ dan voor de andere wetten.

De Abw heeft bijna een gespiegeld profiel. Daar zijn juist de ‘spontane nalevingdimensies’ iets minder ‘veilig’ en iets meer gesitueerd in het ‘middengebied’, terwijl de perceptie van de effectiviteit van de handhaving iets meer in het ‘veilige’ gebied is te vinden. Wanneer de verschillen sterk aangezet worden, kan worden gesteld, dat WAO-ers iets meer een ‘(spontaan) nalevingprofiel’ hebben dan de Abw-ers die op hun beurt meer een ‘handhavingprofiel’ hebben. De WW-ers nemen op het T11-risicoprofiel een middenpositie in tussen de WAO-ers en Abw-ers.

Bron: TNS NIPO, 2003

1.5 Kennis van de Wet Boeten, maatregelen en terug- en invordering sociale zekerheid (Wet BMTi)

Kennis van sancties kan een rol spelen bij de keuze tussen naleven en overtreden. Uit de analyse van verbanden met overtreding blijkt overigens dat kennis van de sanctie voor overtreding van de inlichtingenplicht inderdaad bij verschillende overtredingen een rol speelt.

Administratiefrechtelijke sancties zijn vastgelegd in de Wet Boeten, maatregelen en terug- en invordering sociale zekerheid (Wet BMTi). De Wet is in werking getreden op 1 augustus 1996 voor de sociale verzekeringen en op 1 juli 1997 voor de Abw, Ioaw en Ioaz. Met de Wet BMTi is het wettelijk sanctiebeleid en terug- en invorderingsbeleid aan de uitkeringskant van de sociale zekerheidsregelingen aangescherpt en meer uniform gemaakt.

Aan de respondenten werd een aantal vragen voorgelegd om hun ervaringen met de boete krachtens deze wet en hun kennis over het boetedeel van de wet te toetsen. Naar kennis over het maatregelenbeleid is niet gevraagd, omdat deze kennis niet met een paar vragen is te toetsen. Er zijn niet alleen uiteenlopende overtredingen die bestraft kunnen worden met een maatregel, maar ook de strafmaat kan variëren (afhankelijk van de situatie en duur van de overtreding).

WW-ers hebben de meeste ervaring met boeten: 10% van hen heeft in het afgelopen jaar wel eens een boete gehad. Voor de Abw-ers is het percentage 8% en voor de WAO-ers 3%.

Het correcte antwoord op de vraag naar sancties bij overtreding van de inlichtingenplicht is volgens de wet: ‘terugbetalen plus een boete’³.

De kennis van het sanctiebeleid van de Wet BMTi is voor de drie regelingen in grote lijnen gelijk. Een kleine groep uitkeringsgerechtigden van bijna één vijfde is goed geïnformeerd over het boetebeleid van de Wet BMTi. Ongeveer een kwart beschikt over een redelijke kennis van de sancties. Ruim 40% onderschat de ernst van de sanctie. Slechts weinig uitkeringsgerechtigden overschatten de sanctie. WAO-ers beschikken in iets mindere mate over redelijke kennis dan WW-ers. Het verschil is echter klein.

Aan de groep die het goede antwoord gaf op de vraag naar de toepassing van boeten, is ook gevraagd hoe hoog de boete is. Ongeveer een kwart van de degenen die terecht het antwoord ‘terugbetalen plus een boete’ heeft gekozen, beantwoordt ook deze vraag juist. Dat betekent dat maximaal 5% van de uitkeringsgerechtigden goed op de hoogte is van de mogelijke sanctie krachtens de Wet BMTi voor overtreding van de inlichtingenplicht.

Een duidelijke meerderheid vindt dat de straffen voor het niet naleven van de regels voor een uitkering de laatste jaren zwaarder zijn geworden. Die meerderheid is het grootst in de Abw (bijna 70%) en het kleinst in de WAO (55%). Wel is de groep die deze mening is toegedaan tussen 2000 en 2002 in omvang afgenomen van 68 tot 59% van de uitkeringsgerechtigden in de drie regelingen tezamen.

1.6 Achtergronden van overtreding en naleving

In het navolgende wordt per wet kort samengevat welke verbanden er zijn tussen verschillende kenmerken en meningen van de uitkeringsgerechtigden enerzijds en de belangrijkste overtredingen anderzijds.

Tabel 3 achteraan in deze samenvatting, geeft een overzicht van de samenhangen tussen onafhankelijke variabelen en de belangrijkste overtredingen voor respectievelijk de WAO, de WW en de Abw. De tabel vermeldt de onafhankelijke variabelen, gegroepeerd naar type. In de tabel is alleen aangegeven of het gevonden verband positief of negatief is. De sterkte van het verband is te vinden in de afzonderlijke hoofdstukken.

³ Overige normen: Redelijke kennis: ‘terugbetalen plus een waarschuwing’, of, ‘terugbetalen plus een korting op de uitkering’. Onderschatting: ‘geen straf, maar een waarschuwing’, ‘terugbetalen van het ten onrechte ontvangen bedrag’ en ‘hangt helemaal af van het ten onrechte ontvangen bedrag, c.q. de ernst van de overtreding’. Overschatting: ‘terugbetalen plus stopzetten van de uitkering’ en ‘terugbetalen plus gevangenisstraf’.

1.6.1 Achtergronden van overtreding in de WAO

Het doen van klusjes

Klusjes worden in de WAO vooral gedaan door mannen, door hoofdkostwinners en door WAO-ers die een groter voordeel verwachten van overtreding van de regels. Meer acceptatie van de regels en meer wetgetrouwheid, het verwachten van meer sociale controle, een hogere detectiekans voor klusjes en het als ernstiger ervaren van de sancties gaan juist samen met het minder vaak doen van klusjes.

Zwart werk

Bij het zwart werken speelt het arbeidsverleden een rol. WAO-ers die als oproepkracht hebben gewerkt werken in duidelijk grotere getale wel eens zwart. Dit geldt ook voor de groep die naast de WAO nog een uitkering van de GSD ontvangt. WAO-ers die de sanctie op het geven van onjuiste inlichtingen onderschatten door alleen terugbetaling van het te veel ontvangen bedrag plus een waarschuwing als straf te noemen, werken vaker zwart. Een groter verwacht voordeel gaat gepaard met het vaker doen van zwart werk evenals het verwachten van een grotere kans op een sanctie, meer acceptatie van de regels juist met minder. Ook het samenwonen met een partner betekent gemiddeld genomen minder zwart werk.

Overtredingen van de regels mbt het rapporteren van de gezondheidstoestand

Twee van de vier mogelijke overtredingen van de regels met betrekking tot het rapporteren van de gezondheid hangen deels samen met dezelfde of vergelijkbare variabelen. Het betreft het niet doorgeven van een positieve diagnose van een arts of van een zelf bemerkt herstel (bijvoorbeeld bij vrijwilligerswerk of klusjes).

Personen die een huishouden vormen met ouders, broers of zussen (in plaats van met een partner of kinderen) verzuimen vaker informatie te geven aan de uitkeringsinstantie over hun gezondheidstoestand. Het begaan van de overtredingen heeft ook te maken met een paar kenmerken van het arbeidsverleden van betrokkenen. WAO-ers die voorafgaande aan de uitkering geen vaste baan hebben gehad, en WAO-ers die laaggeschoold werk hebben gedaan, zijn voor een groter deel in overtreding dan andere WAO-ers.

De verwachting dat na het geven van onjuiste inlichtingen en benadeling van de uitkeringsinstantie als straf alleen terugbetaling van het te veel ontvangen bedrag plus een waarschuwing volgen, gaat gepaard met meer overtreding van beide regels. Degenen die de regels duidelijker vinden, overtreden minder, zij die meer voordeel verwachten, overtreden meer.

Naast het gemeenschappelijke patroon, is er een aantal factoren die samenhangen met maar een van deze twee overtredingen. Een grotere verwachte sociale controle, meer acceptatie van de regels, het samenwonen met een partner en een hogere leeftijd betekenen minder verzuim om een zelf bemerkt herstel te melden. Het niet doorgeven van een positieve diagnose van een arts komt meer voor bij WAO-ers die voor de uitkering een tijdelijk dienstverband hadden en bij WAO-ers die meer de mening zijn toegedaan dat hun kans op werk toeneemt met hulp van de uitkeringsinstantie.

Mannen en zij die in een tijdelijk dienstverband hebben gewerkt, voelen zich gemiddeld genomen vaker gezonder en in staat om meer te werken, zonder dit te melden aan de uitkeringsinstantie. De groep met naast de uitkering nog inkomen uit arbeid, begaat de overtreding gemiddeld genomen ook meer. Ook het beter kunnen rondkomen met het huidige inkomen, gaat gepaard met meer overtreding, evenals een hogere opleiding. Verder hangt deze overtreding nog samen met een relatief groot aantal dimensies van de Tafel van Elf, zowel spontane nalevingdimensies als controledimensies. De samenhangen zijn in de te verwachten richting. Ook andere opvattingen over handhaving spelen een rol: de verwachting van effectievere controles op klusjes en op zwart werken, gaat gepaard met minder overtreding.

De groep die ook een uitkering van de GSD ontvangt, doet zich bij controles vaker zieker voor dan zij in werkelijkheid is.

Voor het overige hangt deze overtreding vooral samen met het verwachte voordeel van overtreding, de wetgetrouwheid, en met controledimensies zoals de sociale controle, de kans op controle en met de kans dat bijverdiensten uit klusjes worden ontdekt. De samenhangen hebben het verwachte teken: meer voordeel betekent meer overtreding en zij die een grotere kans op controle verwachten, doen zich gemiddeld genomen minder vaak zieker voor tijdens een controle.

1.6.2 Achtergronden van overtreding in de WW

Het doen van klusjes

Meer mannen dan vrouwen in de WW doen wel eens een klusje voor een financiële vergoeding zonder dit te melden aan de uitkeringsinstantie. Daarnaast hangt het doen van klusjes vooral ook samen met het arbeidsverleden van de WW-ers. Ongeschoolde arbeid en een tijdelijke baan of proeftijd vóór de uitkering gaan gepaard met méér klusjes. Verder hangt het doen van klusjes positief samen met het verwachte voordeel van overtreding en negatief met de ervaren sociale controle, met de verwachte kans dat bijverdiensten uit klusjes worden ontdekt en met de verwachte effectiviteit van de controle op zwart werk.

Zwart werk

Zwart werk hangt samen met het arbeidsverleden van WW-ers. Zwart werk is vooral een zaak van enerzijds de hoger opgeleide WW-ers, van WW-ers die voorheen een hogere functie hadden, en van WW-ers die voor de uitkering geschoolde handarbeid hebben verricht en minder van WW-ers die hebben gewerkt op een middenniveau. Verder komt het meer voor bij een verleden van lossere dienstverbanden dan bij vastere. Met meer arbeidsjaren voorafgaande aan de uitkering, is de kans op zwart werken kleiner. Onderschatting van de wettelijke sanctie voor benadeling van de uitkeringsinstantie gaat samen met méér zwart werk: zij die denken dat de sanctie helemaal afhangt van de hoogte van het ten onrechte ontvangen bedrag of de ernst van de overtreding, hebben in grotere getale wel eens zwart gewerkt.

Naast het verwachte voordeel van overtreding en de wetgetrouwheid van de WW-ers, spelen kenmerken van controle en sanctie een rol. Naarmate men meer sociale controle

ervaart, de controle op zwart werk effectiever acht, de detectiekans hoger en een hoger bedrag verwacht te moeten terugbetalen bij overtreding, neemt de kans op het doen van zwart werk af.

Afwijzen van passende arbeid

Het afwijzen van passende arbeid is vooral een zaak van vrouwen en hangt verder ook samen met een aantal kenmerken van het genoten inkomen. Een inkomen uit arbeid naast de uitkering en het beter kunnen rondkomen met het genoten inkomen, vergroten de kans op de overtreding.

Meer arbeidsjaren gaan samen met een geringere kans op overtreding. Het afwijzen van passend werk neemt toe met het opleidingsniveau. Er zijn geen samenhangen met T11-variabelen.

Sollicitatieplicht

De samenstelling van het huishouden van de WW-er is van belang voor naleving van de sollicitatieplicht. De groep die samenwoont met een partner, komt de sollicitatieplicht beter na. Daarentegen solliciteren WW-ers die samenwonen met kinderen vaker langere tijd bewust weinig.

Het verdienen van een inkomen naast de uitkering gaat gepaard met minder actief solliciteren.

Van de T11-variabelen is alleen het verwachte voordeel van belang. Tot slot is er nog een opmerkelijke samenhang met een visie op sancties. De groep die vindt dat de straffen in de sociale zekerheid de laatste jaren zwaarder zijn geworden, komt gemiddeld genomen de sollicitatieplicht minder goed na.

Onbetaald (vrijwilligers)werk

Onbetaald (vrijwilligers)werk waarvan de uitkeringsinstantie niet in kennis is gesteld, lijkt vooral een zaak te zijn van mannen, hoofdkostwinners, hoger opgeleide WW-ers, en WW-ers die voor de uitkering in een hogere functie werkzaam waren.

WW-ers die menen dat de sanctie voor overtreding van de inlichtingenplicht geheel afhangt van de hoogte van het ten onrechte ontvangen bedrag, doen vaker onbetaald werk zonder dit te melden aan de uitkeringsinstantie. Verder blijken WW-ers die een lagere schatting geven van het percentage waarmee de uitkering bij overtreding wordt gekort, deze overtreding vaker begaan.

Tot slot hangt de overtreding (positief) samen met het verwacht voordeel en (negatief) samen met de kans op ontdekking van bijverdiensten uit klusjes.

1.6.3 Achtergronden van overtreding in de Abw

Doen van klusjes en zwart werk

Het doen van klusjes voor een financiële vergoeding en zwart werk hangen in de Abw voor een belangrijk deel samen met dezelfde variabelen. Beide overtredingen komen meer voor onder Abw-ers die eerder hebben gewerkt als uitzendkracht en onder de Abw-ers die de sancties krachtens de Wet BMTi onderschatten.

Inkomsten uit arbeid naast de uitkering gaan samen met méér klusjes voor een bijverdienste en méér zwart werk.

Het doen van klusjes en zwart werk hangt samen met de verwachting dat de sanctie voor het geven van onjuiste inlichtingen en een te hoge uitkering als gevolg daarvan, geheel afhankelijk is van de ernst van de overtreiding of de omvang van het benadelingsbedrag. Daarnaast werken zij die menen dat de sanctie bestaat uit terugbetaling van het te veel ontvangen bedrag en een waarschuwing, gemiddeld genomen ook vaker zwart. Het doen van klusjes en zwart werk hangen verder ook samen met de verwachte effectiviteit van de verschillende controles op het werken naast de uitkering. Abw-ers die een hogere kans op het ontdekken van klusjes verwachten en die vinden dat de controle op zwart werken en witte fraude effectiever is, geven aan minder vaak zwart te werken of klusjes te doen. Tot slot blijken er overeenkomstige patronen te zijn in de Tafel van Elf-dimensies, met name in de spontane nalevingsdimensies: voordeel van overtreiding, wetgetrouwheid, sociale controle en de detectiekans van klusjes leveren een bijdrage aan de keuze tussen overtreiding of naleving. Voordeel gaat samen met méér overtreiding, meer wetgetrouwheid, meer verwachte sociale controle en een hoger geachte detectiekans met minder.

Een groter deel van de Abw-ers die vóór de uitkering een lager geplaatste functie hebben bekleed, werkt wel eens zwart. Onder Abw-ers die ook een uitkering ontvangen van het (voormalig) GAK, komt zwart werk gemiddeld genomen meer voor.

Niet opgeven van extra inkomsten (anders dan uit arbeid)

Het niet opgeven van extra inkomsten (anders dan uit arbeid) naast de uitkering komt duidelijk meer voor onder Abw-ers die voorafgaande aan de uitkering als zelfstandige hebben gewerkt. De verwachting dat de wettelijke sanctie voor het geven van onjuiste inlichtingen en financiële benadeling van de uitkeringsinstantie als gevolg daarvan geheel afhankelijk is van de ernst van de overtreiding, gaat weer samen met méér overtreiding. Er is net als bij het doen van klusjes en zwart werken een positief verband met het verwerven van inkomen uit arbeid naast de uitkering. Opmerkelijk is daarnaast, dat zij die beter kunnen rondkomen van hun inkomen, de regel juist weer minder overtreden. Er is ook een positief verband met opleidingsniveau.

Verder zijn er negatieve verbanden met de duidelijkheid van de regels, de acceptatie van de regels, de verwachte sociale controle, de verwachte kans dat bijverdiensten uit klusjes worden ontdekt en met de verwachte effectiviteit van de controle op zwart werk. Een groter verwacht voordeel van overtreiding gaat juist samen met méér overtreiding.

Niet opgeven vermogen

Een groter deel van de groep die geschoolde arbeid heeft verricht, verzuimt vermogen door te geven aan de uitkeringsinstantie. Opmerkelijk is dat de overtreiding gepaard gaat met een hogere dunk van de eigen kennis van de regels, maar ook met een daadwerkelijk grotere kennis van de sancties krachtens de Wet BMTi. Van de T11-variabelen spelen naast kennis alleen het verwachte voordeel van overtreiding en de waargenomen sociale controle een rol.

1.7 Achtergronden van vergelijkbare overtredingen

De WAO, WW en de Abw kennen dezelfde regels met betrekking tot het rapporteren van inkomsten uit arbeid. Overtreden van deze regels uit zich in het doen van zwart werk of

van klusjes voor een financiële vergoeding zonder deze op te geven aan de uitkeringsinstantie. Er is bekeken in hoeverre deze overtredingen in de drie wetten vergelijkbare achtergronden hebben.

Aangezien het onderscheid tussen het doen van klusjes en het verrichten van zwart werk niet duidelijk te maken is, is het interessant om te bekijken in hoeverre de achtergrondvariabelen voor beide overtredingen op elkaar lijken. Voor de WW en WAO komen de achtergrondvariabelen voor zwart werken weinig overeen met de achtergrondvariabelen die een rol spelen bij het doen van klusjes. In de Abw lijken de zwartwerkers iets meer op de groep die klusjes doet. Diegenen die in de Abw klusjes verrichten of zwart werken, hebben naast hun uitkering vaker inkomsten uit arbeid, zijn vaker uitzendkracht geweest, zijn minder wetgetrouw, ervaren minder sociale controle, ervaren minder kans dat hun overtreding ontdekt wordt, ervaren in zijn algemeenheid een lagere kans op het ontdekken van klusjes en achten de controle op zwarte of witte fraude minder effectief. De verwachting dat de sanctie voor overtreding van de inlichtingenplicht geheel afhankelijk is van de ernst van de overtreding gaat samen met meer zwart werk en meer klusjes.

Er is sprake van één min of meer vergelijkbare samenhang voor klusjes en zwart werk in zowel WW als Abw. Een minder vast dienstverband voorafgaande aan de uitkering, in de vorm van een tijdelijk dienstverband (en geen vast dienstverband) in de WW en het dienstverband van uitzendkracht in de Abw, verhoogt de kans op het doen van klusjes tijdens de uitkering in beide regelingen.

Een tweede interessante vraag is in hoeverre zwart werk in de verschillende wetten vergelijkbare achtergronden kent.

Zwart werk in de Abw en WW houdt vooral verband met het arbeidsverleden van de uitkeringsgerechtigden en met kenmerken van de formele en informele controle. Voor WW-ers is vooral de arbeidsmarktpositie (inclusief opleidingsniveau) van belang voor de vraag of men zwart werkt. Een minder vast dienstverband, minder arbeidsjaren, meer opleiding en een hogere functie of geschoolde handarbeid voor de uitkering gaan gepaard met meer zwart werk. Voor Abw-ers is de arbeidsmarktpositie ook van belang, maar de verwachte sociale controle, effectiviteit van controles en de verwachte sanctie krachtens de Wet BMTi lijken meer bepalend te zijn. Voorts spelen voor zwart werken in beide regelingen spontane nalevingdimensies een rol.

De achtergronden van zwart werk in de WAO wijken af van dit beeld. Het aantal samenhangen met andere variabelen is kleiner en zij komen ook nauwelijks overeen met variabelen die een rol spelen bij zwart werken in de Abw of WW. Zwart werk door WAO-ers hangt vooral samen met twee spontane nalevingdimensies van de T11, de verwachte kans op een sanctie bij overtreding en het ontvangen van een uitkering van de GSD naast de WAO-uitkering. Het arbeidsverleden en de kenmerken van controle die voor zwart werk in de Abw en WW zo belangrijk zijn, zijn van minder belang.

De derde vraag betreft overeenkomsten in de achtergronden van verrichten van klusjes in de Abw, WAO en WW. De overeenkomsten zijn beperkt.

Het doen van klusjes door WAO-ers zonder de bijverdienste op te geven, is vooral een zaak van mannen en van hoofdkostwinners. Verder spelen ook sociale controle en de

detectiekans voor klusjes een rol, als ook het verwachte voordeel, de acceptatie van de regels en de verwachte ernst van de sanctie.

Het arbeidsverleden is in WW minder bepalend voor het doen van klusjes die niet aan de uitkeringsinstantie worden gemeld, dan voor zwart werk. Klusjes in de WW worden vooral gedaan door mannen, zij die voorafgaande aan de uitkering ongeschoold werk hebben gedaan, in een tijdelijke functie of in een proeftijd hebben gewerkt. Verder zijn er samenhangen met het verwachte voordeel van overtreding, de ervaren sociale controle, de gepercipieerde kans dat bijverdiensten uit klusjes worden ontdekt en de verwachting dat de controle op zwart werk waterdicht is.

Diegenen die in de Abw klusjes verrichten, hebben naast hun uitkering vaker inkomsten uit arbeid, zijn vaker uitzendkracht geweest, vinden de regels minder duidelijk, zien meer voordeel verbonden aan overtreding, accepteren de regels minder, zijn minder wetgetrouw, ervaren minder sociale controle, ervaren minder kans dat hun overtreding ontdekt wordt, ervaren in zijn algemeenheid een lagere kans op het ontdekken van klusjes en achten de controle op zwarte of witte fraude minder effectief.

1.7.1 Vergelijking van onafhankelijke variabelen

De grote hoeveelheid variabelen die samenhangen met overtredingen is onder te brengen in een beperkter aantal typen. Een deel daarvan is van terugkerend belang. Het betreft kenmerken van de arbeidsmarktpositie van de uitkeringsgerechtigden, hun visie op controle en sancties en de spontane nalevingdimensies van de T11. Daarnaast spelen de samenstelling van het huishouden, leeftijd en geslacht en inkomenskenmerken bij een aantal overtredingen ook nog een rol.

Overigens blijkt uit het overzicht van belangrijke onafhankelijke variabelen, dat de kenmerken van handhaving en kenmerken van overtreders in de huidige opzet van het periodiek onderzoek niet evenwichtig zijn vertegenwoordigd. Er zijn nog geen speciale pogingen ondernomen om potentieel belangrijke onderdelen van het overtrederprofiel zoals de arbeidsmarktpositie goed te meten. Het periodieke onderzoek zou bij herhaling meer aandacht kunnen besteden aan meting van deze relevante kenmerken.

Algemene achtergrondkenmerken

Belangrijke kenmerken van de arbeidsmarktpositie zijn vooral de aard van het laatste dienstverband voor de uitkering en het functieniveau dat werd bekleed. Bij een beperkter aantal overtredingen spelen ook het opleidingsniveau en het aantal jaren dat werd gewerkt voor de uitkering een rol.

Het arbeidsverleden is van uitgesproken belang voor zwart werk en in mindere mate voor het doen van klusjes in de WW. Een korter arbeidsverleden, een hogere functie of geschoolde handarbeid en lossere dienstverbanden gaan over het algemeen gepaard met meer zwart werk (en soms klusjes). Een enigszins vergelijkbaar beeld van samenhangen bestaat met zwart werken in de Abw, maar daar is het aantal verbanden beperkter. In de WAO gaan lossere dienstverbanden vóór de uitkering samen met méér zwart werk.

De samenstelling van het huishouden en de leeftijd van betrokkene zijn van belang voor de overtreding van twee regels met betrekking tot het rapporteren van de gezondheidstoestand in de WAO: het achterhouden van een positieve diagnose van een

arts en het niet doorgeven van een mogelijk herstel van arbeidscapaciteit bemerkt bij werk of klusjes. Het lijkt er op dat deze overtredingen vooral een zaak zijn van jongere WAO-ers die nog bij hun ouders wonen. Omdat er geen analyses van meerdere verbanden tegelijk zijn gedaan, is dit niet met zekerheid te stellen.

In de Abw gaat een inkomen uit arbeid naast de uitkering gepaard met méér overtreding van de regels met betrekking tot het rapporteren van inkomen uit arbeid en andere bronnen.

Kenmerken van handhaving

De T11-variabelen en overige kenmerken van handhaving zijn in tegenstelling tot de achtergrondkenmerken in principe door de uitkeringsinstanties te beïnvloeden. Bij deze verbanden zijn oorzaak en gevolg echter moeilijker op voorhand te scheiden. Het is daarom niet altijd zeker dat beïnvloeding van meningen over handhaving het gewenste effect zal sorteren.

Het verwachte voordeel van overtreding hangt met de meeste overtredingen samen en maakt bij betrekkelijk veel overtredingen een aanzienlijk verschil. Het verminderen van dat voordeel kan daarom mogelijk de omvang van meerdere overtredingen in de verschillende regelingen terugbrengen.

Een tweede factor van belang is de ervaren sociale controle. Het ervaren van meer sociale controle gaat samen met minder regelovertreding. Bij tien van de zeventien onderzochte overtredingen komt dit verband voor.

Factoren die directer door de handhaving zijn te beïnvloeden dan het verwachte voordeel of de sociale controle, zoals de kans op een controle, de detectiekans en de kans op en ernst van sancties, zijn van minder algemeen belang. De controlekans, waarvan één deel, de kans op een fysieke controle, de minst 'veilige' dimensie is in alle drie de wetten, vertoont maar met drie overtredingen een samenhang.

De effectiviteit van controles op specifieke overtredingen (klusjes, zwart werk, baan of uitzendwerk naast de uitkering) biedt waarschijnlijk de meeste aanknopingspunten voor het bevorderen van de naleving van de regels. De verwachte effectiviteit van deze controles hangt samen met meerdere overtredingen, zoals het niet opgeven van klusjes, (zwart) werk en extra inkomsten anders dan uit arbeid.

Kennis van de sancties krachtens de Wet BMTi is voor overtreding een belangrijke factor. De verwachting dat deze sancties lichter zijn dan deze wet voorschrijft, gaat gemiddeld genomen gepaard met méér overtreding van 12 van de 17 onderzochte regels. De mate waarin men zelf denkt over kennis van de uitkeringsregels te beschikken, vertoont maar met één overtreding een samenhang. Zij die menen meer kennis van de regels te hebben, verzuimen vaker (een deel van) hun vermogen op te geven.

3 | Overzicht samenhangen overtredingen met andere factoren

	WAO		WW		Abw		WAO				WW				Abw		
	klusjes	zwart werk	klusjes	zwart werk	klusjes	zwart werk	Wao- controle	Diag- nose arts	herstel tijdens werk	Gezon- der voelen	vakantie	passend werk	sollici- teren	onbetaald werk	extra inkom- sten	Baan/ uitzend- werk	Vermo- gen
overtreding regels mbt inlichtingen over:																	
Percentage overtreding:	16%	8%	15%	11%	23%	13%	4%	3%	7%	13%	2%	11%	21%	26%	11%	3%	9%
<i>Algemeen</i>																	
Man	+		+						+		-		+*				
Leeftijd									-		+		+*				
Geboorteland Nederland																	
Medebewoners Partner		-							-			-					
Ouders, broer, zus								+	+								
Kinderen													+*				
<i>Inkomen</i>																	
Hoofdkostwinner	+													+			
Totaal netto inkomen (hoogte)																	
Inkomsten uit arbeid (ja/ nee)					+	+				+		+	+		+		
Netto inkomen uit arbeid (hoogte)																	
Rondk omen (mate van)										+		+*			-*		
<i>Arbeidsmarktpositie</i>																	
Algemeen Opleiding				+						+	+*	+*		+	+*		
Jaren gewerkt				-*							+*	-*					
% arbeidsongeschikt																	
Functie Ongeschoold werk				+					+	+							
Geschoold werk																	+
Lagere functie																	

	WAO		WW		Abw		WAO				WW				Abw		
	klusjes	zwart werk	klusjes	zwart werk	klusjes	zwart werk	Wao- controle	Diag- nose arts	herstel tijdens werk	Gezon- der voelen	vakantie	passend werk	sollici- teren	onbetaald werk	extra inkom- sten	Baan/ uitzend- werk	Vermo- gen
overtreding regels mbt inlichtingen over:																	
Middelbare functie				-*													
Hogere functie				+										+	*		
Zelfstandige															+		
Dienst verband Oproepkracht		+															
Uitzendkracht					+	+											
Proef of tijdelijk			+					+		+							
Vast				-				-	-								
<i>Uitkeringsinstantie</i>																	
GSD		+					+										
UWV/ GAK				-*		+											
UWV/ SFB																	
UWV/ USZO																	
UWV/ Cadans				+	*												
<i>Tafel van 11</i>																	
Kennis- dimensies Kennis regels																	+
Duidelijkheid regels					-			-	-	-					-		
Spontane nalevings- dimensies Voordeel overtreiding	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+			+	+	+		+
Acceptatie regels	-	-			-				-						-		
Wetgetrouwheid	-			-	-	-*	-		-								
Sociale controle	-		-	-	-	-	-	-	-						-		-*
Controle- dimensies Controlekans							-		-							-*	
Detectiekans				-	-	-			-						-		

	WAO		WW		Abw		WAO				WW				Abw		
	klusjes	zwart werk	klusjes	zwart werk	klusjes	zwart werk	Wao- controle	Diag- nose arts	herstel tijdens werk	Gezon- der voelen	vakantie	passend werk	sollici- teren	onbetaald werk	extra inkom- sten	Baan/ uitzend- werk	Vermo- gen
overtreding regels mbt inlichtingen over:																	
Sanctie dimensies		+															
Sanctie-ernst	-																
<i>Kennis sancties</i>																	
Schatting terug te betalen bedrag				-*													
Straffen zwaarder geworden											-*		+			-	
Schatting % korting																-	
Verwachte sanctie bij onjuiste inlichtingen		+				+		+	+	+						+	
Terugbetalen + boete																	+
Afhankelijk van benadelingsbedrag				+	+	+				+				+	+	+	
<i>Overige meningen handhaving</i>																	
Detectiekans klusjes	-		-*		-	-	-			-		-	-*	-*			
Controle zwartwerk waterdicht			-*	-*	-	-				-		-*					
Controle witte fraude waterdicht					-	-											
Uvi laat mensen aan lot over	+					-*											
Kans op werk door hulp uvi								+									

N.B.: Alle verbanden zijn significant op 5%-niveau, uitgezonderd de verbanden aangegeven met een *; deze verbanden zijn significant op 10%-niveau.

‘+’ is een positief verband tussen de onafhankelijke variabele en de overtreding, ‘-’ een negatief verband.

‘uvi’ is de afkorting van de inmiddels verouderde term ‘uitvoeringsinstelling’, in dit rapport verder ‘uitkeringsinstantie’.

2 Inleiding

Voor u ligt het verslag van de tweede meting in het kader van het Periodiek Onderzoek naar Regelovertreding in de Sociale Zekerheid (POROSZ-2). POROSZ is opgezet met het oog op het verkrijgen van valide en betrouwbare schattingen van (de ontwikkelingen in) aard en omvang van regelovertreding door uitkeringsgerechtigden in de sociale-zekerheidsregelingen WAO, WW en Abw, en op het verkrijgen van inzicht in de achtergronden van regelovertredend gedrag. Dit gebeurt door middel van grootschalige surveys onder uitkeringsgerechtigden.

In dit hoofdstuk wordt na een weergave van de aanleiding en de doel- en probleemstelling van POROSZ aandacht besteed aan het begrip regelovertreding en de wijze waarop dat in dit onderzoek is vertaald. Daarop volgt een uitleg van de bij dit onderzoek gebruikte instrumenten, gevolgd door een paragraaf over de opzet en het verloop van het veldwerk. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een leeswijzer.

2.1 Aanleiding en doel- en probleemstelling van het onderzoek

2.1.1 Aanleiding

De aanleiding voor POROSZ is gelegen in het feit dat de beschikbare kwantitatieve informatie over aard en omvang van regelovertreding tot voor enkele jaren geleden betrekkelijk gebrekkig was, en in hoofdzaak beperkt bleef tot een specifieke vorm van regelovertreding, namelijk uitkeringsfraude. Fraudestatistieken bieden weliswaar informatie maar die betreft alleen de door de uitvoering waargenomen fraude en weerspiegelt daarmee tot op zekere hoogte vooral de prioriteiten en inspanningen van de betrokken organisaties. Het tot dan verrichte wetenschappelijk onderzoek leverde vooral *kwalitatieve* informatie op over motieven en werkwijzen van fraudeurs. Schattingen van de werkelijke omvang van uitkeringsfraude berustten daarom doorgaans op oordelen van deskundigen (die overigens sterk uiteen konden lopen) en op het creatief combineren van de beschikbare empirische gegevens, waarbij noodgedwongen moest worden gewerkt met voor discussie vatbare veronderstellingen.

Eveneens nauwelijks voorhanden was gedegen informatie omtrent de achtergronden van overtreding en naleving van de regels door uitkeringsontvangers en van hun kennis en perceptie van de regels en de wijze van handhaving daarvan.

Met de eerste meting van POROSZ, uitgevoerd in 2000, kwam voor het eerst een onderbouwde schatting van de werkelijke omvang van regelovertreding beschikbaar en werden achtergronden ervan in beeld gebracht (vgl. Van Gils et al: Randomized response; onderzoek naar regelovertreding. SZW-reeks Elsevier, Den Haag, maart 2001). Met de onderhavige tweede meting wordt dit onderzoek herhaald en wordt het bovendien mogelijk ontwikkelingen in beeld te brengen.

2.1.2 Doel- en probleemstelling

Doelstelling van POROSZ is een bijdrage te leveren aan

- de onderbouwing van beslissingen over de wenselijkheid, de aard en de te verwachten gevolgen van een bepaalde aanpak in de bestrijding en preventie van regelovertreding (beleidsontwikkeling en -voorbereiding);
- de beoordeling van de effectiviteit van het handhavingsbeleid (monitoring en evaluatie).

De opdracht voor het onderzoek luidde:

- het zo nauwkeurig mogelijk schatten van de *werkelijke* mate waarin verschillende vormen van regelovertreding (niet slechts uitkeringsfraude, maar ook het niet naleven van de verschillende soorten verplichtingen) vóórkomen;
- het bepalen van de kennis en houding van uitkeringsgerechtigden ten aanzien van de regels en hun handhaving, en het inschatten van daarop te baseren risico's;
- het volgen van de ontwikkeling van regelovertreding door de tijd heen (monitoring-functie);
- het bieden van inzicht in de factoren die samenhangen met regelovertreding en met de ontwikkelingen van regelovertreding in de tijd;
- het maken van vergelijkingen van omvang en achtergronden van regelovertreding tussen verschillende uitkeringsvormen;
- als bijzonder onderwerp: het meten van de bekendheid met de Wet Boeten, maatregelen en terug- en invordering sociale zekerheid en van de mate waarin men met deze wet in aanraking komt.

2.2 Het begrip regelovertreding in dit onderzoek

Uitkeringsgerechtigden dienen verschillende soorten regels en verplichtingen na te komen. Het kan daarbij gaan om het opgeven van inkomsten uit arbeid naast de uitkering (een informatieve verplichting), maar ook om het desgevraagd gaan volgen van scholing (een medewerkingsverplichting), het voldoende solliciteren of om het meewerken aan een soepel verloop van de uitkeringsadministratie. Elke wet kent zijn eigen specifieke regels.

In dit rapport gaat het om 'regelovertreding' en niet alleen om fraude. Deze laatste term, die overigens niet in de sociale-zekerheidswetgeving voorkomt, wordt doorgaans gereserveerd voor situaties waarbij iemand verkeerde gegevens verstrekt aan de uitkeringsinstantie, of informatie verzwijgt, met het doel een uitkering te krijgen of een hogere uitkering te ontvangen dan waarop hij of zij volgens de regels recht heeft. In dit rapport komen ook andere vormen van regelovertreding aan de orde.

Zoals vermeld is dit onderzoek uitgevoerd met surveys onder uitkeringsgerechtigden. De vragen over regelovertreding die in dit onderzoek zijn opgenomen, zijn voor hen zo herkenbaar en eenduidig mogelijk geformuleerd; niet in juridische bewoordingen maar in termen van concreet gedrag. Er is daarom bijvoorbeeld onderscheid gemaakt tussen 'zwart werken' en 'klusjes', omdat dit voor de meeste respondenten duidelijk verschillende zaken zijn. Zwart werk beschouwt men vooral als iets dat anderen doen, in tegenstelling tot de 'klusjes' die men zelf wel eens doet. Zwart werk veronderstelt vaak een meer formele en afstandelijke relatie met de werkgever of opdrachtgever, draagt een meer structureel karakter, kent een grotere regelmaat en hogere beloningen. Klusjes doet men incidenteel en vooral voor of via vrienden en bekenden tegen een geringere vergoeding. Het onderscheid is subjectief en kan door iedere respondent anders worden opgevat.

Een dergelijke manier van operationaliseren lukt overigens slechts tot op zekere hoogte: sommige regels zijn zo open geformuleerd of laten dusdanig veel ruimte dat het niet in een paar enquêtevragen is vast te leggen wanneer er nu daadwerkelijk sprake is van regelovertredend gedrag en wanneer niet. Dit geldt met name voor een verplichting in de WAO als het melden van een verbetering in de gezondheidssituatie.

De vragen naar overtreding van de regels met betrekking tot het rapporteren van de gezondheidstoestand verwijzen naar de verschillende omstandigheden waarin verbetering van de gezondheid en van de arbeidscapaciteit aan het licht kunnen komen. Er zijn vragen gesteld over vier verschillende situaties: een verbetering van de gezondheidstoestand (en mogelijk de arbeidscapaciteit) wordt vastgesteld bij een controle of (her)keuring door de uitkeringsinstantie, bij een diagnose door de behandelend geneesheer van de verzekerde, bij werkzaamheden in of buiten huis en als restcategorie

de verbetering die wordt geconstateerd door verzekerde in verder niet gespecificeerde omstandigheden.

De vragen zijn verder neutraal geformuleerd, in die zin dat niet is gevraagd naar de intenties achter het gedrag. Uit de antwoorden op de vragen naar regelovertreding kan dan ook strikt genomen niet worden afgeleid of en in hoeverre sprake is van opzet dan wel van slordigheid of onbekendheid met de regels. Zoals we later zullen zien blijkt dat respondenten hun gedrag vaak niet als opzettelijke overtreding bestempelen.

Tenslotte is in de meeste vragen een tijdshorizon opgenomen: gevraagd wordt naar *gedrag in het afgelopen jaar*. Het is van belang op te merken dat dit onderzoek uitspraken toelaat over de vraag in welke mate uitkeringsgerechtigden regels overtreden hebben gedurende een periode van een jaar. We noemen dit de *omvang* van de regelovertreding.

Het onderzoek verschaft in de huidige opzet geen informatie over de *ernst* van de overtredingen, noch in termen van de frequentie waarmee respondenten de regels overtreden, noch in termen van benadelingbedragen. Als respondenten aangeven in het afgelopen jaar zwart te hebben gewerkt, is nog niet duidelijk hoe vaak, of hoe lang ze dat hebben gedaan en voor welk bedrag de uitkeringsinstantie is benadeeld. Om dit soort informatie te verkrijgen, is verdere ontwikkeling van de gebruikte methode nodig.

De regels en de vertaling ervan in concrete enquêtevragen komen nog uitgebreid aan de orde in de hoofdstukken over de verschillende regelingen.

2.3 Methode van onderzoek

Dit onderzoek is uitgevoerd aan de hand van gesloten vragenlijsten. Centraal daarin staan twee onderzoeksinstrumenten:

- * de vraagtechniek *Randomized response* is ingezet om te komen tot schattingen van de werkelijke omvang van verschillende vormen van regelovertreding;

- * de *Tafel van Elf* is gebruikt voor het bepalen van de kennis en houding van de doelgroep ten aanzien van de regels en hun handhaving en het inschatten van daarop te baseren risico's voor de handhaving.

Deze twee instrumenten worden hieronder nader toegelicht. In de vragenlijst is ook een aantal vragen opgenomen die van belang zijn voor een beoordeling van de werking van de Wet Boeten, maatregelen en terug- en invordering sociale zekerheid (Wet BMTi). Deze wet beoogt een aanscherping en intensivering van het sanctiebeleid die moeten leiden tot betere naleving van de in de materiewetten (WAO, WW, Abw, etc.) genoemde verplichtingen. De vragen hebben betrekking op kennis van het boetedeel van de wet en ervaringen met boeten.

2.3.1 Omvang van regelovertreding: Randomized response

Een belangrijk probleem bij onderzoek naar regelovertreding is dat weinig respondenten geneigd zullen zijn om het overtreden van een regel ten overstaan van een enquêteur of onderzoeker toe te geven. De Randomized response methode is speciaal ontwikkeld om in enquêtes informatie te verkrijgen over dergelijke gevoelige onderwerpen. Zij biedt de respondenten een betere waarborg voor anonimiteit van hun antwoorden, waardoor zij minder moeite zullen hebben om bijvoorbeeld het overtreden van een regel toe te geven.

De kern van de methode is dat door de introductie van toevalsfactoren in de vragen of antwoorden de enquêteur noch de onderzoeker weten op welke vragen de respondent bevestigend heeft geantwoord. Toch kan achteraf door correctie voor de bekende toevalsfactor, worden berekend welke proportie van

de respondenten het omstreden gedrag heeft toegegeven. De vertrouwelijkheid van de antwoorden wordt met deze procedure aanmerkelijk vergroot.

De Randomized response vraagtechniek kan op verschillende manieren worden ingezet. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van de dobbelsteenmethode. De werkwijze is als volgt. De respondent wordt een 'gevoelige' vraag voorgelegd (bv. 'Hebt u zwart gewerkt?'), die hij echter niet direct - ten overstaan van de enquêteur - behoeft te beantwoorden. In plaats daarvan wordt hem gevraagd met twee dobbelstenen te gooien, en wel zodanig dat de enquêteur de uitkomst niet te zien krijgt. De uitkomst van de worp is volstrekt willekeurig. Is de uitkomst van de worp 2, 3 of 4, dan dient de respondent ALTIJD de vraag met 'ja' te beantwoorden. Is de uitkomst 11 of 12, dan dient het antwoord ALTIJD 'nee' te luiden. Bij een uitkomst van 5 tot en met 10 dient de respondent naar waarheid te antwoorden. De verhouding 25% 'verplicht ja of nee' antwoorden en 75% 'naar waarheid' geeft volgens de literatuur over Randomized response aan individuele respondenten een zodanige bescherming dat de meeste van hen, wanneer daarom via de uitkomst van de worp wordt gevraagd, naar waarheid antwoorden⁴. Over alle respondenten heen kan later worden berekend welk deel inderdaad heeft zwart gewerkt.

Randomized response levert meer betrouwbare schattingen op van de mate waarin uitkeringsgerechtigden de regels omtrent de uitkering overtreden dan andere vraagmethoden, maar is niet perfect. Er is naar alle waarschijnlijkheid nog altijd sprake van een onderschatting. Hoe groot die onderschatting is, blijft onbekend.

Een meer betrouwbare schatting is om meer redenen toch waardevol voor het beleid. Ook al blijft het resterende 'Dunkelziffer' onbekend, de beleidsruimte voor handhavinginstanties wordt met de methode beter ingeschat. Er komt een vollediger beeld van de ruimte die handhavinginstanties hebben om te investeren in handhaving. In de tweede plaats worden de samenhangen tussen regelovertreding en andere variabelen zuiverder ingeschat, naarmate de schatting betrekking heeft op meer overtreders die bekennen en minder overtreders die ontkennen. Tenslotte is het voor het duiden van trends (dus bij herhaalde meting) niet nodig te beschikken over perfecte schattingen, zolang elke meting maar uniform wordt uitgevoerd.

De Randomized response methode kent enige beperkingen. Theoretisch is het mogelijk om met deze methode ook zicht te krijgen op de interessante vraag naar de ernst van regelovertreding (bijvoorbeeld uitgedrukt in benadelingsbedragen), maar een praktische uitwerking hiervan ontbreekt nog. Ook is het rekentechnisch nog niet mogelijk om de percentages voor verschillende overtredingen bij elkaar op te tellen om zo te komen tot één algemene maat van regelovertreding.

2.3.2 Achtergronden en motieven van regelovertreding: de Tafel van Elf (T11)

Het tweede belangrijk doel van het onderzoek is het verkrijgen van inzicht in de achtergronden van naleving en overtreding van de uitkeringsregels. Omvangschattingen zijn interessant, maar het is vooral het inzicht in de achtergronden ervan dat belangrijke aanknopingspunten kan bieden voor het handhavingsbeleid. De vragenlijst is daarom ook gericht op het verkrijgen van dergelijke informatie. Dit gebeurt aan de hand van de zgn. Tafel van Elf zoals die is ontwikkeld in opdracht van het Expertisecentrum Rechtshandhaving van het Ministerie van Justitie. De Tafel van Elf (afgekort tot T11) is een veelgebruikt model voor vragenlijsten en de analyse van antwoorden waarmee de motieven om wetten al dan niet na te leven systematisch in kaart worden gebracht, sterke en zwakke plekken in de naleving en handhaving kunnen worden geïdentificeerd, en een risicoprofiel kan worden

⁴ Fox, J.A. & Paul E. Tracy, The randomized response approach: applicability to criminal justice, research and evaluation, *Evaluation Review*, Vol. 4, no. 5, October 1980, 601-622; Moriarty, M. & F. Wiseman, On the choice of a randomization technique with the randomized response model, *Proceedings of the Social Statistics Section of the American Statistical Association*, 1976: 624-626; Soeken, Karen L. & George B. Macready, Respondents perceived protection when using randomized response, *Psychological Bulletin*, 1982, Vol. 92, No. 2, 487-489.

geconstrueerd. De T11 ontleent zijn naam aan de elf verschillende factoren of 'dimensies' die daarin worden onderscheiden. Deze zijn te rangschikken in de volgende vier groepen:

1. Kennisdimensies: bekendheid met en duidelijkheid van de regels. De dimensie omvat in dit onderzoek de volgende twee stellingen:
 - In hoeverre bent u het eens met de volgende uitspraak: Ik ben goed op de hoogte van de regels die van toepassing zijn op mijn uitkering.
 - Ik vind de regels over wat je moet doen en laten bij het hebben van een uitkering duidelijk.
2. Dimensies van spontane naleving: kosten en baten van naleving en overtreding, gezags- of wetgetrouwheid, acceptatie van de uitkeringsregels en sociale controle samengesteld uit de variabelen klikkans (of 'informele meldingskans') en reactie van de omgeving. De dimensie bestaat uit de volgende stellingen:
 - Het kost mij geen enkele moeite om aan alle verplichtingen te voldoen om gewoon mijn uitkering te ontvangen.
 - Ik denk dat het voor mij voordelig is wanneer ik me niet helemaal houd aan de regels over wat je moet doen en laten bij de uitkering.
 - Je moet altijd doen wat in de wet staat.
 - Als ik naast de uitkering zwart zou werken of wat zou bijverdienen, is de kans groot dat iemand me zou verraden.
 - Mijn omgeving (buren, familie, kennissen) zal sterk reageren als ik de regels overtreed.
3. Controledimensies: controlekans, detectiekans. Deze dimensie bestaat in dit onderzoek uit de volgende vragen:

Hoe groot schat u de kans dat de uitkeringsinstantie bij u komt controleren of u zich aan de regels houdt?

Hoe groot schat u de kans dat de uitkeringsinstantie regelmatig administratief uw gegevens controleert?

Als iemand een overtreding heeft begaan, hoe groot schat u dan de kans dat de uitkeringsinstantie bij een controle bij die persoon ook echt iets zal ontdekken?

4. Sanctiedimensies: sanctiekans, ernst van de sanctie. Deze dimensie kent de volgende vragen:

Hoe groot schat u de kans dat iemand, bij ontdekking van een overtreding, ook echt gestraft wordt?

Stel dat de uitkeringsinstantie u ten tijde van uw uitkering zou hebben beschuldigd van het geven van onjuiste of onvolledige inlichtingen, denkt u dat een eventuele straf u dan in ernstige moeilijkheden zou hebben gebracht?

In de volgende hoofdstukken worden de resultaten per wet gepresenteerd aan de hand van zogenaamde 'risicoprofielen' die worden geconstrueerd met de gemiddelde scores op de T11-vragen. Deze risicoprofielen geven in een oogopslag aan welke sterke en zwakke kanten regels kennen in het licht van naleving. De profielen geven echter nog geen voorspelling of er daadwerkelijk zal worden overtreden of nageleefd. De verbanden van de afzonderlijke T11-dimensies met overtreding komen elders aan de orde.

In dit onderzoek zijn naast de vragen die in het T11-profiel worden opgenomen, nog enige aanvullende vragen gesteld over de visie van uitkeringsgerechtigden op handhaving. Het betreft onder meer een aantal vragen over de effectiviteit van controles op specifieke overtredingen, zoals de controle op de zogenaamde 'witte fraude' (het hebben van een reguliere baan of uitzendwerk naast de uitkering zonder dat de uitkeringsinstantie er over geïnformeerd is), de controle op zwart werk en de controle op bijverdiensten uit klusjes.

2.3.3 Samenhangen met overtreding en naleving

Een cruciale vraag is tenslotte welke factoren van invloed zijn op regelovertreding. In het laatste onderdeel van elk van de volgende hoofdstukken rapporteren we per wet over de resultaten van de daartoe uitgevoerde analyses. Deze analyses zijn uitgevoerd met logistische regressievergelijkingen. De afhankelijke variabelen zijn de Randomized response vragen naar de verschillende overtredingen. De onafhankelijke variabelen zijn de T11 dimensies en aanvullende vragen over handhaving, kenmerken van de uitkerings situatie, zoals de uitkeringsinstantie waarvan men de uitkering ontvangt en enkele achtergrondvariabelen als leeftijd of inkomen en opleidingsniveau.

We presenteren de samenhangen tussen de onafhankelijke variabelen en regelovertreding in tabellen steeds in de vijfde paragraaf van de hoofdstukken over de uitkeringswetten. De tabellen rapporteren alléén significante relaties tussen de variabelen.

Opgemerkt moet worden dat het constateren van een samenhang nog niet duidelijk maakt wat oorzaak en gevolg is. In de volgende hoofdstukken komen we daarop terug.

2.3.4 Ervaringen met en kennis van de Wet Boeten, maatregelen en terug- en invordering

Kennis van de gevolgen van regelovertreding en ervaringen met sancties kunnen belangrijke factoren zijn bij het naleven of overtreden van de regels. In het onderzoek zijn daarom vragen gesteld over de kennis van uitkeringsgerechtigden van en hun ervaringen met het boetedeel van de Wet Boeten, maatregelen en terug- en invordering sociale zekerheid (Wet BMTi).

De Wet BMTi is in werking getreden op 1 augustus 1996 voor de sociale verzekeringen en op 1 juli 1997 voor de Abw, Ioaw en Ioaz. Met de Wet BMTi is het wettelijk sanctiebeleid en terug- en invorderingsbeleid aan de uitkeringskant van de sociale zekerheidsregelingen aangescherpt en meer uniform gemaakt. Als sanctie op een overtreding van een verplichting bestond tot die tijd alleen de maatregel (korting op de uitkering). Met de wet is ook de sanctie "bestuurlijke boete" geïntroduceerd voor het niet behoorlijk nakomen van de inlichtingenplicht. Daarnaast is de voor de uitkeringsinstanties bestaande bevoegdheid tot sanctionering omgezet in een verplichting om elke geconstateerde verwijtbare overtreding te sanctioneren. Met ingang van 1 januari 1999 is in de wet opgenomen dat hiervan in bepaalde situaties mag worden afgeweken. De uitkeringsinstanties mogen in voorkomende gevallen volstaan met een schriftelijke waarschuwing. Dit mag echter alleen indien in de voorgaande twee jaar niet reeds een dergelijke waarschuwing aan de betrokkene is gegeven en veelal geldt ook de voorwaarde dat de overtreding niet heeft geleid tot een benadelingsbedrag.

De hoogte van de boete bedraagt thans 10% van het benadelingsbedrag. De maximale boete voor de Abw bedroeg voorheen 15% van het benadelingsbedrag maar deze is op 1 februari 2001 teruggebracht naar 10%.

Aan alle respondenten werden vragen voorgelegd om hun kennis over de boeten als sanctie in de wet te bepalen. Er zijn geen vragen gesteld over het maatregelenbeleid krachtens de Wet BMTI, omdat kennis over dat onderwerp niet met een paar vragen is te toetsen. Er zijn niet alleen uiteenlopende overtredingen die bestraft kunnen worden met een maatregel, maar ook de strafmaat kan variëren (afhankelijk van de situatie en duur van de overtreding).

Een van de vragen was welke straf mensen boven het hoofd hangt die de inlichtingenplicht overtreden, dat wil zeggen onjuiste of onvolledige inlichtingen geven aan de uitkeringsinstantie en daardoor een te hoge uitkering ontvangen. De respondent kon één van de volgende mogelijkheden kiezen:

1. een straf, maar een waarschuwing
2. terugbetalen van het ten onrechte ontvangen bedrag
3. terugbetalen plus een waarschuwing
4. terugbetalen plus een boete
5. terugbetalen plus een korting op de uitkering
6. terugbetalen plus stopzetten van de uitkering
7. terugbetalen plus gevangenisstraf
8. hangt helemaal af van het ten onrechte ontvangen bedrag\ de ernst van de overtreding
9. andere
10. weet niet

Het correcte antwoord is volgens de wet antwoord 4: 'Terugbetalen plus een boete'. Verder hebben we de volgende normen gehanteerd:

- o redelijke kennis wordt verondersteld wanneer de respondent antwoord 3, 'terugbetalen plus een waarschuwing', of antwoord 5, 'terugbetalen plus een korting op de uitkering' geeft;
- o van onderschatting is sprake bij de antwoorden 1, 'geen straf, maar een waarschuwing', 2, 'terugbetalen van het ten onrechte ontvangen bedrag' en 8 'hangt helemaal af van het ten onrechte ontvangen bedrag\ de ernst van de overtreding';
- o overschatting is het geval bij de antwoorden 6, 'terugbetalen plus stopzetten van de uitkering' en 7, 'terugbetalen plus gevangenisstraf'. Overigens is bij een hoog benadelingsbedrag gevangenisstraf wel een mogelijkheid, maar dan wordt de zaak strafrechtelijk en niet administratiefrechtelijk volgens de regels van de Wet BMTi afgehandeld.

Over eventuele ervaringen met een boete is de volgende vraag gesteld:

Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens een boete opgelegd gekregen door de uitkeringsinstantie?

De vraag is gesteld met de Randomized response methode vanwege het vertrouwelijke karakter van het antwoord.

2.3.5 De opzet en het verloop van het veldwerk

Opzet

Net als de eerste meting is ook POROSZ-2 uitgevoerd aan de hand van grootschalige surveys onder uitkeringsgerechtigden. Ervaringen met de eerste meting hebben echter wel geleid tot wijzigingen in de afname van de surveys. Terwijl de gegevens in de eerste meting werden verzameld door middel van (kostbare) *face-to-face* gesprekken bij de respondenten thuis, is in de tweede meting zoveel mogelijk gekozen voor benadering via Capi@home van het NIPO. Dit is een zogenaamde *accespool* van respondenten (huishoudens) die vragenlijsten via een modemverbinding ontvangen, deze zelf (op een

tijdstip dat hun schikt) invullen, en de data wederom via het modem terugzenden aan het NIPO. De accespool bestaat thans uit circa 35.000 huishoudens met circa 100.000 individuen.

Deze aanpak is veel goedkoper dan de *face-to-face* benadering van POROSZ-1 en biedt enige garanties dat eventuele toekomstige metingen tegen redelijke kosten zijn uit te voeren. Wel wierp deze aanpak twee nieuwe problemen op:

- De in POROSZ-1 gebruikte speelkaarttechniek was ongeschikt; onbekend waren de effecten van het hanteren van de alternatieve dobbelsteentechniek;
- De effecten van wijziging van dataverzameling waren onbekend.

Het eerste probleem is opgepakt door onderzoekers van de Universiteit Utrecht (prof .J. Hox). Uit laboratoriumonderzoek bleek dat er geen bezwaar is tegen het gebruik van de dobbelsteenmethode. Deze methode levert een minstens even waarheidsgetrouwe rapportage van regelovertrading op als de speelkaartmethode en vergt minder waarnemingen om dezelfde nauwkeurigheid te realiseren.

Het tweede probleem is aangepakt door middel van een pilotonderzoek onder uitkeringsgerechtigden in het kader van de WAO. Dit onderzoek is in *split-run* uitgevoerd, enerzijds onder WAO-gerechtigde leden van de accespool en anderzijds door middel van *face-to-face* onderzoek bij WAO-respondenten thuis. Bij beide splits werd de dobbelsteenmethode gebruikt. In de Capi@home omgeving (via de modem) wordt het gooien met dobbelstenen softwarematig gesimuleerd. De “draaiende” dobbelstenen worden op het scherm getoond. De respondent beslist zelf wanneer de dobbelstenen tot rust komen. Uit een vergelijking van de uitkomsten van enquêtering onder WAO-gerechtigde leden van de accespool met de uitkomsten van *face-to-face* gesprekken bij WAO-respondenten thuis, blijkt dat er bij twee van de acht vragen over overtredingen verschillen optreden. In overleg met de opdrachtgever is besloten dat deze verschillen niet zo groot en relevant zijn, dat er geen gebruik gemaakt kan worden van Capi@home.

Steekproef

In het onderzoek zijn mensen met een WAO- of andere arbeidsongeschiktheidsuitkering betrokken (WAZ en Wajong), mensen met een Abw uitkering en mensen met een WW uitkering. In principe dienen de respondenten één van deze uitkeringen te ontvangen. Het is ook mogelijk dat respondenten de uitkering op het moment van ondervragen niet meer ontvangen maar wel de afgelopen 12 maanden een uitkering gehad hebben.

Ten behoeve van de tweede meting zijn de volgende aantallen gesprekken gerealiseerd:

	Uitkering		
	WAO	WW	Abw
Via Capi@home	895	955	339
Face-to-face	865	0	422
Totaal	1760	955	761

Uitvoering

Het onderzoek is in twee stappen uitgevoerd. In feite is er sprake van een getrapte onderzoeksopzet. In eerste instantie zijn de respondenten benaderd om vast te stellen of ze bereid waren aan het onderzoek mee te werken en een van de onderzochte uitkeringen genoten. Dat is telefonisch gebeurd ten behoeve van de face-to-face gesprekken en via het maandelijks screeningsonderzoek ten behoeve van de Capi@home gesprekken. Vervolgens zijn de respondenten die een van de uitkeringen hadden en tevens medewerking aan onderzoek hadden toegezegd opnieuw benaderd met de vragenlijst voor het onderzoek, een deel face-to-face en een deel via Capi@home.

Voor deze aanpak is gekozen omdat is gebleken dat het werken met steekproeven uit de administraties van uitkeringsinstanties een minder geschikte methode is om respondenten te werven. In de eerste plaats willen de uitkeringsinstanties de respondenten doorgaans zelf benaderen voor deelname aan onderzoek. Selectieve respons kan een gevolg zijn van deze aanpak, zeker bij een gevoelig onderwerp als overtreding van de uitkeringsregels. In de tweede plaats wilde de opdrachtgever van het onderzoek de uitkeringsinstanties niet onnodig belasten. Tenslotte leert de ervaring uit eerder onderzoek, dat de registratie van sommige uitkeringsinstanties niet geheel actueel is.

Vier overtredingen van de regels voor de Abw zijn abusievelijk niet aan alle respondenten met deze uitkeringsvorm gesteld. Het gaat om de volgende overtredingen: het afwijzen van passend werk, het langere tijd bewust weinig solliciteren, het niet opgeven van waardevolle bezittingen en het geven van onjuiste of onvolledige inlichtingen over de woonsituatie, gezinssamenstelling en burgerlijke staat van betrokkene. De schattingen van de omvang van deze overtredingen zijn gebaseerd op de antwoorden van de respondenten in Capi@home en op samenhangen tussen de betreffende overtredingen en andere variabelen in 2000.

Respons

Aangezien we hier werken met een getrapte onderzoeksopzet, dienen we rekening te houden met de respons bij de eerste benadering en daarna de respons voor het feitelijke hoofdonderzoek.

Van de respondenten die telefonisch gescreend zijn en die behoren tot de doelgroep van het onderzoek, was circa 50% bereid mee te werken aan het hoofdonderzoek. Leden van Capi@home zijn kwalitatief qua altijd bereid om aan onderzoek mee te werken

De respons (voor de tweede fase van het onderzoek) is derhalve zeer hoog. Uitval wordt bijna niet meer veroorzaakt door weigeringen, maar praktisch alleen nog omdat met gescreende respondenten binnen de onderzoeksperiode geen contact kon worden gelegd.

Representativiteit en weging

In het gehele rapport wordt gewerkt met gewogen cijfers. De uitkomsten van het onderzoek zijn gewogen met cijfers van het CBS. In afwijking van de rapportage van de meting voor het jaar 2000 is nu bij de analyse van de verbanden tussen variabelen gewerkt met gewogen cijfers.

In navolgende tabel zijn steeds per wet de ongewogen en de populatiecijfers vermeld.

	WAO			WW		Abw	
	Onge- wogen C@H	Onge- wogen Face to face	Gewogen obv CBS	Onge- wogen	Gewogen obv CBS	Onge- wogen	Gewogen obv CBS
Geslacht:	%	%	%	%	%	%	%
Man	52	55	55	57	56	24	42
Vrouw	48	45	45	43	44	76	58
Leeftijd:							
19-24 jaar	2	1	3	4	4	6	8
25-34 jaar	17	9	11	22	20	19	21
35-44 jaar	24	17	18	24	23	28	25
45-54 jaar	26	37	29	21	20	26	21
55 en ouder	32	37	39	29	32	22	25
Ongewogen aantal	895	865		955		761	

De representativiteit van de ondervraagde steekproef blijkt uit de geringe correcties die noodzakelijk waren bij de weging. De enige uitzondering hierop vormt de oververtegenwoordiging van vrouwen bij de ongewogen steekproef voor de Abw.

2.3.6 Indeling van het rapport en leeswijzer

Indeling

De opbouw van deze rapportage is als volgt:

- Per regeling, in 3 achtereenvolgende hoofdstukken voor achtereenvolgens de WAO, de WW en de Abw steeds:
 - behandeling van de na te leven uitkeringsregels, de overtredingen en de vragen aan de respondenten
 - presentatie en bespreking van de geschatte percentages overtreding per regel voor zowel 2002 en 2000
 - profiel van de doelgroep op de dimensies van de T11
 - ervaringen met en kennis over de sancties krachtens de Wet Boeten, maatregelen en terug- en invordering
 - per uitkeringsregel en voor boeten en korting op de uitkering samenhangen met algemene achtergrondkenmerken van uitkeringsgerechtigden en hun visie op overtreding, naleving en handhaving (o.a. T11)
 - In hoofdstuk 6 worden de onderzoekresultaten voor de drie regelingen naast elkaar gezet en vergeleken

- Bijlagen:
 - methode en uitvoering van onderzoek
 - steekproefbeschrijving
 - betrouwbaarheidsintervallen schattingen overtreding
 - spreidingsdiagrammen T11

Leeswijzer T11-profielen

Op de interpretatie van de T11-risicoprofielen die zijn gebaseerd op de gemiddelde uitkomsten van de vragen over de T11-dimensies is de volgende toelichting te geven. De risicoprofielen zijn overigens opgenomen in de navolgende hoofdstukken over de verschillende uitkeringen.

De gemiddelde waarden van de T11-dimensies worden verdeeld in 'kwetsbare' waarden, waarden in een middengebied en 'veilige' waarden. 'Kwetsbaar' zijn die T11-dimensies met een lage score. Verondersteld wordt dat een lage score eerder bijdraagt tot overtreding van de regels. Als de respondenten de 'duidelijkheid van de regels' laag inschatten, krijgt deze dimensie een lage gemiddelde score. Een lage score wordt als ongunstig gezien voor de naleving van de regels en als bevorderend voor overtreding. Omgekeerd betekent een hoge score voor 'duidelijkheid van de regels' dat deze dimensie naar verwachting een bijdrage zal leveren aan een betere naleving van de regels en aan minder overtreding, zodat de dimensie 'veilig' mag heten. Krijgt de dimensie een hoge, noch een lage score, dan is de bijdrage aan overtreding of naleving onbeslist en behoort de dimensie tot het middengebied. Als 'kwetsbaar' is nu gedefinieerd een gemiddelde tussen 1 en 2,5, als 'midden' een gemiddelde tussen 2,5 en 3,5 en als 'veilig' een waarde tussen 3,5 en 5. Het T11-risicoprofiel maakt aldus snel inzichtelijk welke dimensies de aangebrachte grenzen overschrijden en als 'veilig', 'kwetsbaar' of 'neutraal' zijn te kwalificeren.

Leeswijzer tabellen samenhangen met overtredingen

Op de tabellen van factoren die samenhangen met overtredingen en die eveneens zijn te vinden in de hoofdstukken over de verschillende uitkeringsregelingen, is de volgende toelichting te geven.

Bij de analyse van de verbanden hebben we onderscheid gemaakt tussen significantie van de verbanden op 5%- en op 10%-niveau. Voor de WW en Abw zijn zowel verbanden op 5% significantie als op 10% significantie getoetst⁵. Voor de WAO is alleen gekeken naar verbanden met 5% significantie. De reden voor dit verschil is dat de steekproef voor de WAO ongeveer twee maal zo groot is als die voor de andere wetten en verbanden dus eerder significant zijn.

De tabellen geven per overtreding de samenhangen met andere variabelen (de ‘onafhankelijke’ variabelen) weer. We presenteren de samenhangen in de tabellen in twee delen:

- een eerste deel voor variabelen die twee waarden kunnen aannemen, zoals ‘ja’ en ‘nee’, respectievelijk ‘kenmerk aanwezig’ of ‘kenmerk niet aanwezig’ en
- een tweede deel voor kwantitatieve variabelen zoals leeftijd en de T11-variabelen.

De twee delen van de tabel zijn vaak nog verder onderverdeeld voor verschillende soorten variabelen, onder meer: algemene kenmerken van de uitkeringsgerechtigden, de T11-variabelen en andere meningen over handhaving.

De titel van de tabel vermeldt behalve de overtreding ook het geschatte percentage uitkeringsgerechtigden dat de overtreding begaat.

In het eerste deel van de tabellen maken we een verschil tussen het percentage overtreeders onder de groep die wel het kenmerk heeft (bijvoorbeeld een partner als medebewoner = ‘ja’) versus de groep die dat niet heeft (= ‘nee’, de groep die met andere mensen samenwoont, bijvoorbeeld ouders, broers of zussen, kinderen). Bij beide groepen wordt ook het aantal (N) vermeld.

Een voorbeeld ter verduidelijking: in de WAO doen mannen vaker klusjes voor of via vrienden of bekenden voor een financiële vergoeding dan vrouwen: 19% van de mannelijke WAO-ers heeft in het afgelopen jaar wel eens zo’n klusje gedaan, tegen 12% van de vrouwen.

Soms zijn er significante verbanden gevonden met een kenmerk van een zeer kleine groep. Verbanden die zijn gebaseerd op een groep die in de steekproef door minder dan 20 respondenten is vertegenwoordigd, vermelden wij niet.

De aantallen voor de twee groepen die worden gecontrasteerd, tellen overigens vaak niet op tot het aantal respondenten in de gehele steekproef, omdat het regelmatig gaat om deelgroepen. Bijvoorbeeld de groep met een partner als medebewoner wordt alleen vergeleken met de groep die met anderen samenwoont en niet met alleenstaanden. Een ander voorbeeld betreft de Abw waarin uitkeringsgerechtigden voorkomen die nog nooit hebben gewerkt en geen arbeidsverleden kennen. Bijlage 3 bevat een steekproefbeschrijving waaruit kan worden opgemaakt hoe de steekproef is samengesteld uit verschillende deelgroepen.

In het tweede deel van de tabellen (voor de kwantitatieve variabelen) contrasteren we het percentage overtreeders bij een waarde die één standaarddeviatie ligt *beneden* het gemiddelde van de onafhankelijke variabele (de variabele waar de overtreding mee samenhangt), met het percentage

⁵ 5% of 10% significantie betekent dat we met 95%, respectievelijk 90% zekerheid kunnen stellen dat de gevonden samenhang niet alleen in de steekproef door toevallige factoren aanwezig is, maar ook geldt voor de gehele populatie waar we uitspraken over doen.

overtreders juist bij één standaarddeviatie *boven* het gemiddelde van de onafhankelijke⁶. Het percentage overtreders voor de gehele steekproef en de populatie ligt tussen deze twee percentages. Het verschil tussen de twee percentages is het 'effect'.

Zo doen bijvoorbeeld ouderen in de WW gemiddeld genomen vaker onbetaald (vrijwilligers)werk, zonder de uitkeringsinstantie daarvan op de hoogte te stellen, dan jongeren. De gemiddelde leeftijd in de WW is 45 jaar, met een standaarddeviatie van 12 jaar. Het verband is dan als volgt: bij 33 jaar (1 standaarddeviatie onder het gemiddelde) is het aantal overtreders 22% en bij 57 jaar (1 standaarddeviatie boven het gemiddelde) 29%. Het effect is 7%.

In het tweede deel van de tabellen betekent de hogere score op de onafhankelijke variabele steeds betekent: méér van het betreffende kenmerk. Een hogere score (van 1 standaarddeviatie boven het gemiddelde) betekent dus bijvoorbeeld (1 standaarddeviatie) meer acceptatie van de regels (dan het gemiddelde van de steekproef), het (1 standaarddeviatie meer dan het gemiddelde) duidelijker vinden van de regels, het ervaren van meer sociale controle, het onderkennen van een grotere kans op controle, etc.

De geconstateerde verbanden zijn steeds verbanden tussen kenmerken van groepen. Om redenen van beknoptheid en stijl worden soms formuleringen gekozen die de indruk kunnen wekken dat er (ook) sprake is van verbanden op individueel niveau. Dat is echter niet het geval. Bijvoorbeeld de formulering 'hoger opgeleiden werken meer zwart', betekent alleen dat een groep die gemiddeld genomen meer opleiding heeft genoten, gemiddeld genomen in het afgelopen jaar vaker wel eens zwart heeft gewerkt. Het betekent bijvoorbeeld niet dat elke hoger opgeleide persoon in een bepaalde periode vaker zwart werkt dan een minder hoog opgeleide persoon.

⁶⁶ De standaarddeviatie of standaardafwijking is het meest gebruikte statistische kengetal voor de spreiding van een verzameling gegevens en geeft samen met het gemiddelde een kenmerkende beschrijving van de gegevens. De standaardafwijking geeft aan in hoeverre de gegevens van elkaar verschillen en afwijken van het gemiddelde. Bij een normale verdeling ligt ruim tweederde van alle scores tussen het gemiddelde plus en min één standaardafwijking.

3 De geschatte omvang en de achtergronden van regelovertrading in de WAO

In dit hoofdstuk staat de WAO centraal. Voor dit onderzoek rekenen we ook mensen met een WAZ- en Wajong-uitkering tot de WAO-ers. Na een bespreking van de vragen aan de respondenten (par 3.1) gaan we in op de met behulp van de Randomized response methode geschatte omvang van regelovertrading (par. 3.2). Daarna kijken we naar het risicoprofiel dat is gebaseerd op de antwoorden op de Tafel van Elf vragen (par 3.3.) en bezien we de kennis van WAO-ers over het boetedeel van de Wet Boeten, maatregelen en terug- en invordering sociale zekerheid (Wet BMTi) (par. 3.4). In paragraaf 3.5. gaan we na welke verbanden er zijn tussen regelovertrading enerzijds, en de dimensies van de Tafel van Elf, de kennis van de Wet BMTi en enkele achtergrondkenmerken van WAO-ers anderzijds. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een korte samenvatting van de belangrijkste bevindingen en enkele conclusies (par. 3.6).

3.1 Vraagstelling

Degene die een WAO-uitkering ontvangt, dient zich aan een aantal regels en verplichtingen te houden. Een algemene regel voor het ontvangen van een uitkering is dat een verzekerde zelf gevraagd of ongevraagd zaken behoort door te geven, waarvan men kan veronderstellen dat ze invloed hebben op het recht op en de hoogte van de uitkering. Het gaat daarbij met name om het opgeven van inkomsten (uit arbeid) aan de uitkeringsinstantie en het correct rapporteren van de gezondheidstoestand en veranderingen daarvan aan de uitkeringsinstantie. Immers het ernstiger voorstellen van een ziekte of kwaal (simuleren) of het verzwijgen van verbeteringen in de gezondheid van verzekerde kan leiden tot het ontvangen van een te hoge uitkering.

Overtreding van de regels met betrekking tot het opgeven van inkomsten uit arbeid onderscheiden we in een aantal vormen:

- het niet opgeven aan de uitkeringsinstantie van geldelijke vergoedingen uit kleine klusjes voor of via familie, vrienden en bekenden;
- het niet opgeven aan de uitkeringsinstantie van inkomsten uit reguliere arbeid, dat wil zeggen arbeid waarover belasting en premies worden afgedragen (de zogenaamde wit-werkfraude);
- het niet opgeven aan de uitkeringsinstantie van inkomsten uit zwart werk, dat wil zeggen betaalde arbeid in het informele circuit waarover géén belasting en premies worden afgedragen (de zogenaamde zwart-werkfraude).

Deze vormen zijn vertaald in de volgende vragen:

- Doet u de laatste tijd, bijvoorbeeld het afgelopen jaar, wel eens voor of via vrienden en bekenden kleinere klusjes of wat werk voor een kleinere of grotere vergoeding, zonder dat aan de uitkeringsinstantie door te geven? (Het gaat om een geldelijke vergoeding.)
- Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens een tijd een baan of uitzendwerk gehad naast uw WAO-uitkering, zonder dat de uitkeringsinstantie dit wist?
- Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens zwart werk gedaan naast uw WAO-uitkering?

Over het rapporteren van de gezondheidstoestand zijn in het onderzoek, net als over het rapporteren van inkomsten uit arbeid, meerdere vragen gesteld. Veranderingen in de gezondheidstoestand zijn vaak moeilijk te onderkennen en grillig. Gezondheid en de ontwikkeling ervan zijn moeilijk te objectiveren. Het overtreden van de regels moet daarom zo veel mogelijk blijken uit concrete handelingen. Daarom is gewerkt met de volgende vragen over het rapporteren van de gezondheidstoestand aan de uitkeringsinstantie:

- ❑ Heeft de arts of specialist u wel eens verteld dat de klachten die de oorzaak zijn van uw arbeidsongeschiktheid, zijn afgenomen, zonder dat u dat aan de uitkeringsinstantie heeft doorgegeven?
- ❑ Heeft u zich bij een controle door de uitkeringsinstantie wel eens zieker voorgedaan en minder in staat tot werken dan u werkelijk bent?
- ❑ Heeft u zelf wel eens een herstel van de klachten die de oorzaak zijn van de arbeidsongeschiktheid bemerkt, bijvoorbeeld in uw huidige baan, bij vrijwilligerswerk of klusjes in huis, zonder dat u dat aan de uitkeringsinstantie heeft doorgegeven?
- ❑ Voelt u zich wel eens langere tijd duidelijk sterker en gezonder en in staat om meer uren te werken zonder dat u dat aan de uitkeringsinstantie doorgeeft?

Het contact met de uitkeringsinstantie en de frequentie van heronderzoek verschilt per arbeidsongeschikte. Het is daarom beter om bij de vragen naar de gezondheidstoestand geen termijn op te nemen waarop de respondent wordt gevraagd terug te kijken.

Tot slot is ook een algemene vraag naar regelovertreding gesteld. Deze luidt:

- ❑ Heeft u, naar uw gevoel, in de afgelopen 12 maanden de regels van de WAO-uitkering wel eens overtreden of in eigen voordeel uitgelegd, dat wil zeggen, op zo'n manier toegepast dat u een hogere uitkering ontving dan waar u volgens de regels van de WAO recht op had?

3.2 De geschatte omvang van regelovertreding in de WAO

In tabel 4 staan de geschatte proporties van WAO-ers die de verschillende regels met betrekking tot de uitkering overtreden. Ter vergelijking zijn ook de resultaten van de eerste meting (uit 2000) daarin opgenomen.

De twee overtredingen die het meest (door meer dan 10% van de WAO-ers) worden begaan in de WAO zijn in 2002 net als in 2000:

- het afgelopen jaar wel eens kleinere klusjes gedaan voor geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan de uitkeringsinstantie;
- langere tijd duidelijk sterker en gezonder voelen en in staat om meer te werken zonder dit door te geven.

Het beeld van de overtredingen in 2002 wijkt in grote lijnen nauwelijks af van dat in 2000. Er zijn geen significante verschillen tussen beide jaren.

4 | Geschatte omvang van regelovertrading WAO, 2000 (n = 1308) en 2002 (n = 1760)

	2000	2002
<i>Regels met betrekking tot inkomsten uit arbeid (afgelopen jaar/ 12 maanden wel eens):</i>	%	%
- Kleinere klusjes gedaan voor geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan uitkeringsinstantie	14	16
- Baan of uitzendwerk gehad naast de uitkering zonder door te geven	3	0
- Zwart werk gedaan naast de uitkering	6	8
<i>Regels met betrekking tot gezondheidssituatie (wel eens):</i>		
- Constatering van geneesheer dat arbeidsongeschiktheid klachten zijn afgenomen en dit niet doorgegeven	4	3
- Zieker voorgedaan tijdens controle door uitkeringsinstantie	5	4
- Zelf herstel van arbeidsongeschiktheidsklachten bemerkt bij (vrijwilligers)werk of klusjes in huis zonder dit door te geven aan uitkeringsinstantie	7	7
- Langere tijd duidelijk sterker en gezonder voelen en in staat meer te werken zonder dit door te geven	16	13
<i>Regelovertrading in het algemeen gesteld (afgelopen 12 maanden):</i>		
- Naar eigen gevoel wel eens de uitkeringsregels overtreden of in eigen voordeel toegepast	2	1

N.B.1: De percentages in de tabel zijn niet optelbaar tot een algemene maat voor overtrading.

N.B.2: Geen van de verschillen tussen 2000 en 2002 is significant.

Het zich langere tijd gezonder een meer in staat voelen om te werken, zonder dat door te geven, komt het vaakst voor van alle overtradingen van de regels met betrekking tot het rapporteren van de gezondheidstoestand. In 2002 zegt 13% van de WAO-ers de betreffende regel te hebben overtreden. Daarna volgt het niet doorgeven van een mogelijk herstel dat men heeft bemerkt bij werk of klusjes: 7% van de WAO-ers geeft aan de betreffende regel te hebben overtreden. Het geheel op eigen initiatief doorgeven van een (mogelijk) herstel van de arbeidscapaciteit lijkt dus een belangrijker probleem te zijn dan onvoldoende medewerking bij een meer officiële bemoeienis van een behandelend geneesheer of controlearts.

De eerste drie vragen over het rapporteren van de gezondheidstoestand betreffen betrekkelijk duidelijk gemarkeerde overtradingen van een regel (een positieve diagnose van de arts niet doorgegeven, zich bij een controle zieker voordoen, herstel bemerkt bij een baan, bij het doen van vrijwilligerswerk of klusjes, zonder dit door te geven). Bij de vraag naar het zich langere tijd gezonder en in staat voelen om meer te werken, gaat het echter om een moeilijker te objectiveren beleving van de gezondheidstoestand, zonder 'objectiverende' tussenkomst van een buitenstaander. Het kan voor de betrokkene moeilijk zijn om te bepalen wanneer hij of zij een verbetering zou moeten rapporteren. Het verzuim te rapporteren vereist geen duidelijke handeling, geen opzet, moeite of arglist, maar kan bijna ongemerkt worden begaan. Het is voor discussie vatbaar of en wanneer dit gedrag inderdaad als een overtrading moet worden gezien. Overigens hoeft het niet correct of niet volledig rapporteren van de gezondheid nog niet een hogere uitkering tot gevolg te hebben, dan waar betrokkene recht op heeft. Het verband tussen de gezondheidstoestand en uitkeringshoogte is niet rechtevenredig.

Bij de cijfers over de omvang van de overtrading van de regels met betrekking tot het rapporteren van de gezondheidstoestand dient men rekening te houden met het volgende. Een deel van de WAO-ers

komt niet in de gelegenheid om de regels te overtreden, om de eenvoudige reden dat er zich geen verbetering van de gezondheidstoestand voordoet of geen positieve diagnose wordt gesteld.

De algemene vraag over regelovertreding

Niet meer dan 1% van de respondenten geeft op de algemene vraag naar regelovertreding een bevestigend antwoord. Gelet op de antwoorden op de vragen naar de specifieke vormen van regelovertreding is dat opmerkelijk laag. Het antwoord op deze algemene vraag naar overtreding laat zien, dat respondenten niet geneigd zijn om hun eigen gedrag als ‘overtreding van de regels’ te bestempelen. De vraag kan dan ook niet dienen als een maatstaf voor de totale omvang van regelovertreding. Het antwoord op de vraag geeft wel een indruk van de houding en kennis van de uitkeringsgerechtigden ten aanzien van de uitkeringsregels. Een belangrijk deel van de WAO-ers die in overtreding zijn, ervaart hun gedrag niet als een overtreding van de regels ten eigen voordele, of als wederrechtelijke toe-eigening van uitkeringsgelden.

3.3 Het Tafel van Elf-risicoprofiel voor de WAO

Figuur 5 geeft de T11-risicoprofielen voor de WAO aan de hand van de gemiddelde scores op de T11-vragen, voor de eerste meting (2000) en de onderhavige (2002).

Als ‘kwetsbaar’ is gedefinieerd een gemiddelde tussen 1 en 2,5, als ‘midden’ een gemiddelde tussen 2,5 en 3,5 en als ‘veilig’ een waarde tussen 3,5 en 5.

Figuur 5 laat volgens deze definities eigenlijk maar één echte ‘kwetsbare’ dimensie zien: de als laag ingeschatte kans dat de uitkeringsorganisatie bij de uitkeringsgerechtigden komt controleren (kans op een fysieke controle).

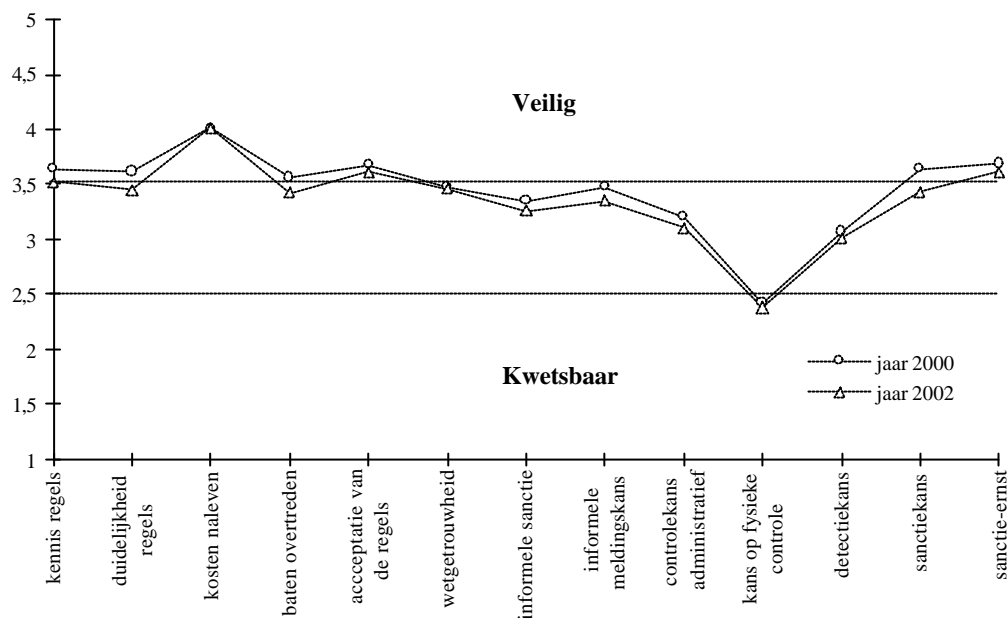
Betrekkelijk ‘veilige’ dimensies zijn de geringe kosten van naleving, de acceptatie van de regels en de verwachte gevolgen van een sanctie bij ontdekking van een overtreding. De rest van de dimensies bevindt zich in het middengebied.

In vergelijking met de eerste meting (2000) geeft 2002 in figuur 5 over de hele linie een verschuiving van het profiel te zien van het veilige naar het middengebied. De vorm van het profiel, dat wil zeggen de verhouding tussen de dimensies, verandert echter nauwelijks.

Door de verschuiving overschrijden twee dimensies net de grens van het gebied ‘veilig’ naar het meer ambivalente middengebied. Het zijn duidelijkheid van de regels, en kans op een sanctie na ontdekking van een overtreding.

De meeste gemiddelde waarden verschillen tussen beide jaren significant. De verschillen zijn echter klein en voornamelijk is het moeilijk om de beleidsmatige relevantie ervan te beoordelen. We kunnen alleen zien dat WAO-ers over het algemeen iets neutraler zijn komen te staan tegenover factoren die bijdragen tot naleving of overtreding.

Bijlage 3 bevat een tweede presentatievorm van de T11-variabelen die meer nuances weergeeft van de meningen van WAO-ers over naleving en overtreding.

Bron: TNS NIPO, 2003

3.4 Ervaring met en kennis van de Wet BMTi onder WAO-ers

Kennis van de mogelijke sancties kan van belang zijn voor overtreding van de regels. In het onderzoek zijn daarom vragen gesteld over de kennis van uitkeringsgerechtigden van en hun ervaringen met het boetedeel van de Wet Boeten, maatregelen en terug- en invordering sociale zekerheid (Wet BMTi).

Uit het onderzoek blijkt dat 3% van de WAO-ers zegt de afgelopen 12 maanden wel eens een boete te hebben.

De kennis onder WAO-ers over het boetedeel van de Wet BMTi is als volgt te beoordelen (zie tabel 6)⁷.

⁷ Ter herinnering: de volgende normen zijn geformuleerd:

- Correct antwoord: 'Terugbetalen plus een boete'.
- Redelijke kennis: 'terugbetalen plus een waarschuwing', of 'terugbetalen plus een korting op de uitkering'.
- Onderschatting: 'geen straf, maar een waarschuwing', 'terugbetalen van het ten onrechte ontvangen bedrag' en 'hangt helemaal af van het ten onrechte ontvangen bedrag\ de ernst van de overtreding'.
- Overschatting: 'terugbetalen plus stopzetten van de uitkering' en 'terugbetalen plus gevangenisstraf'.

	%
Onderschatting	45%
Redelijke kennis	23%
Correct antwoord	18%
Overschatting	9%
Weet niet	6%
Totaal	100%

Het is niet mogelijk om deze uitkomsten te vergelijken met kennis van de Wet BMTi in 2000, omdat er toen een andere vraag is gesteld⁸.

Bijna één vijfde van de WAO-ers is goed geïnformeerd over de sanctie krachtens de Wet BMTi voor het overtreden van de inlichtingenplicht (het geven van onjuiste of onvolledige inlichtingen aan de uitkeringsinstantie waardoor ten onrechte een uitkering wordt verkregen of een te hoge uitkering wordt verkregen). Nog eens 23% beschikt over een redelijke kennis. Een groep van 45% onderschat de ernst van de sanctie. Slechts weinig WAO-ers overschatten de sanctie krachtens de Wet BMTi duidelijk (zie tabel 7).

Alleen aan degenen die het goede antwoord gaven op de vraag naar de sanctie, is gevraagd hoe hoog zij denken dat de boete zal zijn. Tabel 7 geeft de uitkomsten weer. Het juiste antwoord is 10% van het ten onrechte ontvangen bedrag. Ruim een kwart antwoordt correct. Dat zou betekenen dat bijna 5% van de totale groep uitkeringsgerechtigden volledig op de hoogte is van de mogelijke sancties krachtens de Wet BMTi (27% van 18%).

⁸ In 2000 werd een meerkeuzevraag gebruikt waarbij de respondent twee onderdelen (terugbetalen en boete) zelf moest combineren tot het juiste antwoord. Nu is het juiste antwoord een van de mogelijke antwoorden. Deze benadering leek ons een meer reële toets van de kennis van de respondenten. Bovendien leverde het gebruik van de meerkeuzevraag veel verschillende antwoorden op die moeilijk waren te normeren.

7 | Schatting hoogte boete voor onjuiste of onvolledige inlichtingen, WAO (n=315)

	%
1 onderschatting (boete = 5%)	17%
2 antwoord juist (boete = 10%)	27%
3 overschatting (boete >10%)	33%
4 weet niet	23%
Totaal	100%

In 2000 is aan respondenten de stelling voorgelegd dat de straffen voor het niet naleven van de regels voor een uitkering de laatste jaren zwaarder zijn geworden. In 2002 is deze stelling opnieuw voorgelegd. Tabel 8 laat zien dat het aantal WAO-ers dat de stelling onderschrijft, (significant) is afgenomen⁹.

8 | Kennis van de Wet BMTi: straffen voor niet naleven regels uitkering laatste jaren zwaarder geworden? WAO 2000 (n=968) en 2002 (n=1214)

	2000	2002
Ja, helemaal mee eens	18%	12%
Ja, mee eens	49%	42%
Niet mee eens, maar ook niet mee oneens	24%	35%
Nee, mee oneens	8%	8%
Nee, helemaal mee oneens	1%	3%
Totaal	100%	100%

3.5 Samenhangen met overtredingen

In deze paragraaf gaan we na welke (significante) verbanden er zijn tussen regelovertreding enerzijds, en de dimensies van de Tafel van Elf, de kennis van de Wet BMTi en enkele achtergrondkenmerken van WAO-ers anderzijds.

⁹ Verschil in gemiddelden 2000 en 2002 tweezijdig getoetst met t-toets op 5%.

3.5.1 Overtredingen van de regels met betrekking tot het rapporteren van inkomsten uit arbeid

Het doen van klusjes

Klusjes voor vrienden of bekenden voor een geldelijke vergoeding zonder deze op te geven werden in het afgelopen jaar wel eens door 16% van de WAO-ers gedaan.

De vraag naar deze overtreding luidt:

- Doet u de laatste tijd, bijvoorbeeld het afgelopen jaar, wel eens voor of via vrienden en bekenden kleinere klusjes of wat werk voor een kleinere of grotere vergoeding, zonder dat aan de uitkeringsinstantie door te geven? (Het gaat om een geldelijke vergoeding.)

Uit tabel 9 blijkt dat mannen en hoofdkostwinners vaker klusjes doen dan vrouwen en niet-hoofdkostwinners. Waarschijnlijk gaat het voor een belangrijk deel om dezelfde samenhang. Mannen zijn immers ook vaker hoofdkostwinner.

Het verwachte voordeel van overtreding vertoont ook een duidelijke samenhang met het doen van klusjes: zij die meer voordeel verwachten, doen in grotere getale klusjes. Preciezer gesteld: van degenen die het 1 standaarddeviatie meer dan gemiddeld eens zijn met de stelling dat overtreding van de uitkeringsregels voor hen voordelig is, doet 15%-punt meer klusjes dan degenen die het 1 standaarddeviatie minder dan gemiddeld eens zijn met die stelling. Ook de andere gevonden verbanden hangen op de te verwachten manier samen met overtreding en naleving: meer acceptatie, meer wetgetrouwheid, de verwachting van meer sociale controle, ernstiger sancties en een hogere detectiekans voor klusjes gaan samen met minder overtreding. De variabele 'sociale controle' is in dit onderzoek samengesteld uit zowel een sanctie, te weten de afkeuring van overtreding door de omgeving, als een kenmerk van (informele) controle, te weten de kans op het melden van een overtreding door iemand uit de omgeving.

Degenen die sterker van mening zijn dat de uitkeringsinstantie alleen een uitkering verstrekt en verder de mensen aan hun lot overlaat, doen gemiddeld genomen vaker een klusje voor een bijverdienste.

Het niet opgeven van inkomsten uit reguliere arbeid

Het hebben van een baan of uitzendwerk naast de uitkering wordt op grond van onze WAO-steekproef op 0% geschat. Dat betekent overigens niet dat deze overtreding in de populatie niet meer voorkomt. Het betrouwbaarheidsinterval loopt van 0% tot 2,5% (zie bijlage 4)

Het niet opgeven van inkomsten uit zwart werk

Zwart werk wordt door 8% van de WAO-ers aangegeven als een overtreding waaraan zij zich in het afgelopen jaar wel eens schuldig hebben gemaakt.

De vraag luidt:

- Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens zwart werk gedaan naast uw WAO-uitkering?

Zwart werk komt aanzienlijk meer voor onder WAO-ers die in hun laatste baan gewerkt hebben als oproepkracht: 50% van deze groep heeft in het afgelopen jaar wel eens zwart gewerkt versus 7% van de groep die geen oproepkracht is geweest (tabel 10). Men moet zich wel realiseren dat het gaat om een beperkte groep. De steekproef bevat 26 personen (1,5%) die als oproepkracht hebben gewerkt. Het aandeel van deze groep in de populatie zal ook niet bijzonder groot zijn.

Voorts werkt een groter deel van de WAO-ers die ook een uitkering van de GSD ontvangen wel eens zwart. Ook dit is een beperkte groep. Van degenen die samenwonen met een partner of echtgenoot (in plaats van met kinderen of ouders, broers of zussen) werkt juist een kleiner deel zwart.

9 | 'Klusjes doen' (n=1760, overtreding 16%): variabelen die ermee samenhangen

<i>Tweewaardige onafhankelijke variabele:</i>		<i>Nee</i>	<i>N</i>	<i>Ja</i>	<i>N</i>	<i>Effect</i>
<u>Algemene kenmerken:</u>						
Geslacht	Man	12%	784	19%	976	7%
Hoofdkostwinner		12%	663	19%	723	7%
<i>Kwantitatieve onafhankelijke variabele:</i>		<i>- 1sd</i>		<i>+ 1sd</i>		
<u>Tafel van 11:</u>						
Voordeel overtreding		8%		23%		15%
Acceptatie regels		19%		12%		-7%
Wetgetrouwheid		21%		10%		-11%
Sociale controle (informele meldingskans en - sanctie)		21%		11%		-10%
Sanctie-ernst		19%		12%		-7%
<u>Andere meningen over handhaving:</u>						
Detectiekans klusjes		21%		12%		-9%
Uitkeringsinstantie laat mensen aan lot over		13%		19%		6%

N.B.1: de cellen onder 'nee' en 'ja' vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder -1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij - 1 standaarddeviatie, respectievelijk + 1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: Alle verbanden zijn significant op 5% niveau.

De tabel laat verder zien dat personen die de sanctie op het geven van onjuiste inlichtingen onderschat-ten door alleen terugbetaling van het te veel ontvangen bedrag plus een waarschuwing als straf te noemen, vaker zwartwerken. Een hogere inschatting van de kans dat overtreding gevolgd wordt door een sanctie (de zgn. sanctiekans) gaat hier opmerkelijk genoeg samen met méér zwartwerken.

Het verwachte voordeel van overtreding en de acceptatie van de regels spelen ook bij zwart werk een rol. De groep die meer voordeel van overtreding verwacht, werkt voor een groter deel wel eens zwart. De groep die de regels meer accepteert, werkt juist minder zwart.

10 | Zwart werk (n=1760, overtreding 8%): variabelen die ermee samenhangen

Tweewaardige onafhankelijke variabele:		Nee	N	Ja	N	Effect
<u>Algemene kenmerken:</u>						
Medebewoners:	Partner	15%	149	5%	1237	-10%
Soort dienstverband:	Oproepkracht	7%	1734	50%	26	43%
Uitkeringsinstantie:	GSD	7%	1691	27%	25	20%
<u>Kennis van sancties:</u>						
Verwachte sanctie bij onjuiste inlichtingen en te hoge uitkering:	Terugbetaling + waarschuwing	7%	1596	16%	162	9%
<u>Kwantitatieve onafhankelijke variabele:</u>		- 1sd		+ 1sd		Effect
<u>Tafel van 11:</u>						
Voordeel overtreding		4%		13%		9%
Acceptatie regels		11%		4%		-7%
Sanctiekans		1%		6%		5%

N.B.1: de cellen onder 'nee' en 'ja' vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder -1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij - 1 standaarddeviatie, respectievelijk + 1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: Alle verbanden zijn significant op 5% niveau.

3.5.2 Overtredingen van de regels met betrekking tot het rapporteren van de gezondheidstoestand

Positieve diagnose arts niet doorgeven

Een groep van 3% van de WAO-ers heeft wel eens verzuimd aan de uitkeringsinstantie melding te maken van door een medicus vastgestelde vermindering van de klachten die de oorzaak zijn van hun arbeidsongeschiktheid.

De vraag naar deze overtreding luidt letterlijk:

- Heeft de arts of specialist u wel eens verteld dat de klachten die de oorzaak zijn van uw arbeidsongeschiktheid, zijn afgenomen, zonder dat u dat aan de uitkeringsinstantie heeft doorgegeven?

Uit tabel 11 blijkt dat personen die een huishouden vormen met ouders, broers of zussen (naast of in plaats van met een partner of kinderen) de regel duidelijk vaker overtreden. Nadere analyse toont aan dat deze groep overwegend bestaat uit jongeren (jonger dan 25), maar een afzonderlijke samenhang van deze overtreding met leeftijd is niet geconstateerd.

Het begaan van de overtreding heeft ook te maken met een aantal kenmerken van de laatste baan vóór de uitkering. WAO-ers die voorafgaande aan de uitkering geen vaste baan hebben gehad, of in een tijdelijke baan of in proeftijd hebben gewerkt en WAO-ers die laaggeschoold werk hebben gedaan, zijn voor een groter deel in overtreding dan anderen. Van de groep die voorafgaande aan de uitkering een vaste baan had, is juist een kleiner deel in overtreding.

Net als bij het zwartwerk zien we hier een verband met het onderschatten van de sanctie op het geven van onjuiste inlichtingen. Verder zien we in de tabel dat zij die de regels duidelijker vinden, minder overtreden en dat zij die meer voordeel verwachtten, meer overtreden.

Tenslotte blijkt dat personen die denken door de hulp van de uitkeringsinstantie weer aan het werk te komen, vaker verzuimen een positieve diagnose door te geven.

11 | Positieve diagnose arts niet doorgeven (n=1760, overtreding 3%): variabelen die ermee samenhangen

<i>Tweewaardige onafhankelijke variabele:</i>		<i>Nee</i>	<i>N</i>	<i>Ja</i>	<i>N</i>	<i>Effect</i>
<u>Algemene kenmerken:</u>						
Medebewoner:	Ouders/ broers/ zussen	1%	1316	32%	69	31%
Dienstverband laatste baan:	Proef / tijdelijk	2%	1627	17%	133	15%
	Vast	13%	239	1%	1521	-12%
Positie in laatste baan:	Ongeschoolde (hand)arbeid	2%	1610	11%	150	9%
<u>Kennis van sancties:</u>						
Verwachte sanctie bij onjuiste inlichtingen en te hoge uitkering:	Terugbetaling + waarschuwing	2%	1596	13%	162	11%
<i>Kwantitatieve onafhankelijke variabele:</i>		<i>- 1sd</i>		<i>+ 1sd</i>		<i>Effect</i>
<u>Tafel van 11:</u>						
Duidelijkheid regels		5%		1%		-4%
Voordeel overtreding		1%		5%		4%
<u>Andere meningen over handhaving:</u>						
Kans op werk door hulp		1%		5%		4%

N.B.1: de cellen onder 'nee' en 'ja' vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder -1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij - 1 standaarddeviatie, respectievelijk + 1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: Alle verbanden zijn significant op 5% niveau.

Zich bij controle zeker voordoen

Het zich zeker voor doen bij een controle van de uitkeringsinstantie, komt voor bij 4% van de WAO-ers.

De vraag naar het zich zeker voordoen bij een controle luidt in het onderzoek:

- Heeft u zich bij een controle door de uitkeringsinstantie wel eens zeker voorgedaan en minder in staat tot werken dan u werkelijk bent?

Bij deze overtreding speelt samenloop met een Abw-uitkering een rol (tabel 12). WAO-ers die aangeven tevens een bijstandsuitkering te hebben, hebben zich vaker wel eens zeker voorgedaan bij een controle.

Voor het overige hangt het zich zeker voordoen bij een controle op de te verwachten manier samen met een aantal dimensies van de Tafel van Elf, zoals het verwachte voordeel van overtreding, de wetgetrouwheid, de sociale controle en de kans op een administratieve of fysieke controle. Naast de elementen uit de Tafel van Elf blijkt ook de verwachting een rol te spelen dat bijverdiensten uit klusjes

makkelijk worden ontdekt. Mensen die de kans op ontdekking hoger inschatten, overtreden de regel minder vaak.

12 | Bij controle zeker voorgedaan (n=1760, overtreding 4%): variabelen die ermee samenhangen

<i>Tweewaardige onafhankelijke variabele:</i>	<i>Nee</i>	<i>N</i>	<i>Ja</i>	<i>N</i>	<i>Effect</i>
Uitkeringsinstantie : GSD	3%	1691	22%	25	19%
<i>Kwantitatieve onafhankelijke variabele:</i>	<i>- 1sd</i>		<i>+ 1sd</i>		<i>Effect</i>
<u>Tafel van 11:</u>					
Voordeel overtreding	1%		7%		6%
Wetgetrouwheid	6%		2%		-4%
Sociale controle (informele meldingskans en - sanctie)	6%		2%		-4%
Controlekans (administratief en fysiek)	6%		1%		-5%
<u>Andere meningen over handhaving:</u>					
Detectiekans klusjes	8%		1%		-7%

N.B.1: de cellen onder ‘nee’ en ‘ja’ vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder -1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij - 1 standaarddeviatie, respectievelijk + 1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: Alle verbanden zijn significant op 5% niveau.

Zelf bemerkt herstel klachten niet doorgeven

Het niet doorgeven van een zelf bij werkzaamheden bemerkt herstel komt iets vaker voor dan de twee eerder besproken overtredingen van de regels voor het rapporteren van de gezondheidstoestand: 7% zegt er zich wel eens aan schuldig gemaakt te hebben gemaakt.

De vraag aan de respondenten luidde:

- Heeft u zelf wel eens een herstel van de klachten die de oorzaak zijn van de arbeidsongeschiktheid bemerkt, bijvoorbeeld in uw huidige baan, bij vrijwilligerswerk of klusjes in huis, zonder dat u dat aan de uitkeringsinstantie heeft doorgegeven?

Deze overtreding vertoont op onderdelen een vergelijkbaar patroon van samenhangen als het niet doorgeven van een positieve diagnose van een arts (zie tabel 13). Ongeschoolde handarbeiders maken zich in grotere getale schuldig aan de overtreding, WAO-ers die voor de uitkering een vaste baan hadden, doen dat minder. WAO-ers die met ouders, broers en of zussen samenwonen, begaan de overtreding juist weer meer. De groep die met een partner samenwoont, laat minder vaak na om een zelf bemerkt herstel door te geven. Er is ook een samenhang met leeftijd: jongeren zijn gemiddeld genomen méér in overtreding.

Opnieuw gaat de verwachting dat het geven van onjuiste inlichtingen en daardoor ontvangen van een te hoge uitkering alleen bestraft wordt met terugbetaling van het te veel ontvangen bedrag en een waarschuwing, samen met méér overtreding van de regel. Hetzelfde geldt voor het verwachte voordeel van overtreding. Verder blijkt dat naarmate men de regels duidelijker vindt en men de regels meer accepteert en meer sociale controle ervaart, men minder vaak een bij zichzelf bemerkt herstel niet doorgeeft aan de uitkeringsinstantie.

13 | Zelf bemerkt herstel klachten niet doorgeven (n=1760, overtreding 7%): variabelen die ermee samenhangen

<i>Tweewaardige onafhankelijke variabele:</i>		<i>Nee</i>	<i>N</i>	<i>Ja</i>	<i>N</i>	<i>Effect</i>
<u>Algemene kenmerken:</u>						
Medebewoners:	partner	26%	149	5%	1237	-21%
	ouders/ broers/ zussen	6%	1376	27%	69	21%
Dienstverband laatste baan:	vast	14%	239	6%	1521	-8%
Positie in laatste baan:	ongeschoolde (hand)arbeid	7%	1610	15%	150	8%
<u>Kennis van sancties:</u>						
Verwachte sanctie bij onjuiste inlichtingen en te hoge uitkering:	Terugbetaling + waarschuwing	6%	1596	15%	162	9%
<i>Kwantitatieve onafhankelijke variabele:</i>		<i>- 1sd</i>		<i>+ 1sd</i>		<i>Effect</i>
<u>Tafel van 11:</u>						
Duidelijkheid regels		10%		5%		-5%
Voordeel overtreding		4%		10%		6%
Acceptatie regels		10%		5%		-5%
Sociale controle (informele meldingskans en - sanctie)		11%		4%		-7%
<u>Algemene kenmerken:</u>						
Leeftijd		10%		4%		-6%

N.B.1: de cellen onder 'nee' en 'ja' vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder -1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij - 1 standaarddeviatie, respectievelijk + 1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: Alle verbanden zijn significant op 5% niveau.

Het zich gezonder voelen zonder te melden

Het zich gezonder voelen zonder daar melding van te maken bij de uitkeringsinstantie, komt van de vier overtredingen van de regels met betrekking tot het rapporteren van de gezondheid het vaakst voor: 13% van de WAO-ers heeft zich er wel eens schuldig aan gemaakt.

De vraag aan de respondenten luidde:

- Voelt u zich wel eens langere tijd duidelijk sterker en gezonder en in staat om meer uren te werken zonder dat u dat aan de uitkeringsinstantie doorgeeft?

Mannen en WAO-ers die vóór de uitkering in een tijdelijk dienstverband hebben gewerkt, zijn gemiddeld genomen vaker in overtreding (zie tabel 14). Een groter deel van de hoger opgeleiden voelt zich wel eens gezonder zonder dit aan de uitkeringsinstantie door te geven. Degenen die naast de uitkering nog inkomen uit arbeid weten te verwerven, hebben zich vaker gezonder gevoeld, zonder dit melden aan de bevoegde instanties. Ook zij die beter met hun huidig inkomen kunnen rondkomen, begaan deze overtreding voor een groter deel. Het gaat waarschijnlijk om dezelfde groep als die inkomen naast de uitkering geniet. Er is overigens geen samenhang met de hoogte van het inkomen te constateren.

De verwachting dat het geven van onjuiste inlichtingen en daardoor ontvangen van een te hoge uitkering alleen bestraft wordt met terugbetaling van het te veel ontvangen bedrag en een waarschuwing, gaat ook hier weer gepaard met méér overtreding van de regel.

De overtreding hangt samen met een relatief groot aantal dimensies van de Tafel van Elf: meer duidelijkheid, meer wetgetrouwheid, een hogere verwachting van verschillende vormen van controle (zowel formele als informele controle), een hogere detectiekans en het verwachten van een ernstiger sanctie gaan alle gepaard met minder overtreding, terwijl een groter verwacht voordeel samenhangt met meer overtreding.

De groep die meent dat er een grote kans bestaat dat bijverdiensten uit klusjes worden ontdekt (detectiekans klusjes) en de groep die meent dat de controle op zwart werken (nagenoeg) waterdicht is, is minder vaak in overtreding van de regel.

14 | Gezonder voelen en niet doorgegeven (n=1760, overtreding 13%): variabelen die ermee samenhangen

<i>Tweewaardige onafhankelijke variabele:</i>		<i>Nee</i>	<i>N</i>	<i>Ja</i>	<i>N</i>	<i>Effect</i>
Algemene kenmerken:						
Geslacht	Man	10%	784	16%	976	6%
Dienstverband laatste baan:	Proef/ tijdelijk	12%	1627	24%	133	12%
Inkomsten uit arbeid naast uitkering		10%	1271	21%	438	11%
Kennis van sancties:						
Verwachte sanctie bij onjuiste inlichtingen en te hoge uitkering:	Terugbetaling + waarschuwing	12%	1596	21%	162	9%
Afhankelijk van ernst overtreding		11%	1319	18%	439	7%
<i>Kwantitatieve onafhankelijke variabele:</i>		<i>- 1sd</i>		<i>+ 1sd</i>		<i>Effect</i>
Tafel van 11:						
Duidelijkheid regels		17%		9%		-8%
Voordeel overtreding		9%		18%		9%
Wetgetrouwheid		18%		9%		-9%
Sociale controle (informele meldingskans en - sanctie)		19%		8%		-11%
Controlekans (administratief + fysiek)		16%		10%		-6%
Detectiekans		16%		11%		-5%
Sanctie-ernst		16%		10%		-6%
Andere meningen over handhaving:						
Detectiekans klusjes		18%		10%		-8%
Controle zwart werk waterdicht		17%		10%		-7%
Algemene kenmerken:						
Opleiding		10%		16%		6%
Rondkomen met huidig inkomen		9%		17%		8%

N.B.1: de cellen onder 'nee' en 'ja' vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder -1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij -1 standaarddeviatie, respectievelijk +1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: Alle verbanden zijn significant op 5% niveau.

Regelovertreding in het algemeen

Niet meer dan 1% van de WAO-ers beschouwt zich zelf als iemand die bewust de regels overtreedt om er profijt van te trekken. De vraag die werd gesteld is:

- Heeft u, naar uw gevoel, in de afgelopen 12 maanden de regels van de WAO-uitkering wel eens overtreden of in eigen voordeel uitgelegd, dat wil zeggen, op zo'n manier toegepast dat u een hogere uitkering ontving dan waar u volgens de regels van de WAO recht op had?

De bekentenis hangt met weinig andere variabelen samen. Er zijn alleen verbanden met de T11-variabelen, die vooral betrekking hebben op de psychologische kenmerken en de houding van de WAO-ers (tabel 15). Meer acceptatie van de regels en minder getrouwheid aan de wet gaan gepaard met een grotere kans op een bekentenis de regels in het algemeen en ten eigen bate hebben overtreden. Hetzelfde geldt voor het verwachten van een groter voordeel.

15 | Regels overtreden (n=1760, overtreding 1%): variabelen die ermee samenhangen

<i>Kwantitatieve onafhankelijke variabele:</i>	<i>- 1sd</i>	<i>+ 1sd</i>	<i>Effect</i>
Tafel van 11:			
Voordeel overtreding	0%	3%	3%
Acceptatie regels	1%	4%	3%
Wetgetrouwheid	3%	0%	-3%

N.B.1: de cellen onder 'nee' en 'ja' vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder -1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij -1 standaarddeviatie, respectievelijk +1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: Alle verbanden zijn significant op 5% niveau.

3.5.3 Ervaringen met boete

Tabel 16 geeft een overzicht van variabelen die samenhangen met het ondergaan krijgen van een boete voor overtreding van de inlichtingenplicht.. De sanctie is een gevolg van geconstateerde overtredingen, maar zijn geen directe maat voor de totale overtreding.

Het beboet zijn hangt niet samen met de meer psychologische T11-variabelen, maar vooral met algemene kenmerken van de WAO-ers. Een duidelijk groter deel van degenen die met ouders, broers en of zussen een huishouden vormen heeft in de afgelopen maanden wel eens een boete gehad van de uitkeringsinstantie, dan de groep die samenwoont met anderen (bijvoorbeeld een partner of kinderen). We hebben eerder gezien dat deze groep vooral uit jongeren bestaat, hoewel er (nu) geen samenhang is met leeftijd. De samenhang met het aantal personen in het huishouden is op hetzelfde verband terug te voeren: de jongeren die met hun ouders en mogelijk broers of zussen samenwonen, leven in grotere huishoudens.

Met het stijgen van het arbeidsongeschiktheidspercentage, neemt de kans op een boete af. Er is ook een duidelijk negatief verband met de hoogte van het netto inkomen uit arbeid dat naast de uitkering wordt verdiend. Degenen met een inkomen uit arbeid dat een standaarddeviatie hoger ligt dan het gemiddelde, hebben géén boete gehad, tegen de helft van degenen met een inkomen dat juist een standaarddeviatie lager ligt dan het gemiddelde. Deze laatste groep heeft wel een boete gehad.

Er zijn twee meer psychologische of houdingskenmerken die verband houden met beboet zijn. Opmerkelijk is dat de verwachting dat overtreding van de inlichtingenplicht alleen bestraft wordt met terugbetaling van het te veel ontvangen bedrag en een waarschuwing, ook samengaat met het beboet zijn.

De laatste samenhang in de tabel laat zien dat WAO-ers, die de kans op een financiële benadeling door een fout van de uitkeringsinstantie hoger achten, vaker een boete hebben gehad.

16 | Beboet zijn (n=1760, 3%), variabelen die ermee samenhangen

<i>Tweewaardige onafhankelijke variabele:</i>		<i>Nee</i>	<i>N</i>	<i>Ja</i>	<i>N</i>	<i>Effect</i>
<u>Algemene kenmerken</u>						
Medebewoner:	ouders/ broers/ zussen	2%	1316	23%	69	21%
Geboorteland ouders:	Nederland	20%	79	2%	1681	-18%
<u>Kennis van sancties:</u>						
Verwachte sanctie bij onjuiste inlichtingen en te hoge uitkering:	Terugbetaling + waarschuwing	2%	1596	12%	162	10%
<i>Kwantitatieve onafhankelijke variabele:</i>		<i>- 1sd</i>		<i>+ 1sd</i>		<i>Effect</i>
<u>Algemene kenmerken:</u>						
Aantal personen in huishouden		1%		5%		4%
Netto inkomen uit arbeid		51%		0%		-51%
Mate arbeidsongeschikt		4%		1%		-3%
<u>Andere meningen over handhaving:</u>						
Kans op financieel nadeel door fout uitkeringsinstantie		1%		5%		4%

N.B.1: de cellen onder 'nee' en 'ja' vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder -1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij - 1 standaarddeviatie, respectievelijk + 1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: Alle verbanden zijn significant op 5% niveau.

3.6 Samenvatting en conclusies

In deze paragraaf vatten we de belangrijkste bevindingen over de WAO kort samen, trekken enige conclusies en brengen daarbij gegevens uit de verschillende paragrafen met elkaar in verband.

Omvang overtreding

De twee overtredingen die in de WAO het meest (door meer dan 10% van de WAO-ers) worden begaan zijn in 2002:

- het afgelopen jaar wel eens kleinere klusjes gedaan voor een geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan de uitkeringsinstantie (16%);
- langere tijd duidelijk sterker en gezonder voelen en in staat meer te werken zonder dit door te geven (13%).

Er zijn geen significante verschillen in de omvang van de overtredingen tussen 2000 en 2002. Het zich langere tijd gezonder en meer in staat voelen om te werken zonder dat door te geven, komt het vaakst voor van alle overtredingen van de regels met betrekking tot het rapporteren van de gezondheidstoestand: 13% van de WAO-ers zegt in 2002 de regel overtreden te hebben. Daarna volgt

het niet doorgeven van een mogelijk herstel dat men heeft bemerkt bij werk of klusjes: 7% van de WAO-ers geeft aan de betreffende regel te hebben overtreden. Het geheel op eigen initiatief doorgeven van een (mogelijk) herstel van de arbeidscapaciteit lijkt een belangrijker probleem te zijn dan onvoldoende medewerking bij een meer officiële bemoeienis van een behandelend geneesheer of controlearts.

Blijkens het antwoord op de vraag naar overtreding van de regels in het algemeen ervaart een belangrijk deel van de WAO-ers die in overtreding zijn, hun gedrag niet als een overtreding van de regels ten eigen voordele, of als wederrechtelijke toe-eigening van uitkeringsgelden.

T11 en kennis van sancties

WAO-ers zijn tussen 2000 en 2002 over het algemeen iets onbeslister komen te staan tegenover factoren die bijdragen tot naleving of overtreding. Het belang van deze verschuiving voor naleving of overtreding van de regels is nog niet goed te bepalen.

Drie procent van de WAO-ers heeft in het afgelopen jaar wel eens een boete gekregen en 5% een korting op de uitkering als sanctiemiddel.

Bijna één vijfde van de WAO-ers is goed geïnformeerd over sanctie die krachtens de Wet BMTi voor overtreding van de inlichtingenplicht opgelegd dient te worden. Nog eens 23% beschikt over een redelijke kennis. Een groep van 45% onderschat de ernst van de sanctie. Slechts weinig WAO-ers overschatten de sanctie krachtens de Wet BMTi duidelijk.

Het aantal WAO-ers dat vindt dat de straffen voor het niet naleven van de uitkeringregels de laatste jaren zwaarder zijn geworden, is afgenomen van 67% tot 55%.

Samenhangen met overtredingen

Rapporteren van werk en inkomen

Het doen van klusjes komt meer voor onder mannen en hoofdkostwinners en hangt verder vooral samen met spontane nalevingdimensies en controledimensies van de T11: voordeel van overtreding, acceptatie van de regels en wetgetrouwheid van de doelgroep, sociale controle, verwachte ernst van de sanctie en detectiekans voor klusjes. Deze verbanden zijn allemaal in de te verwachten richting: een groter verwacht voordeel gaat gepaard met meer overtreding en meer acceptatie en wetgetrouwheid met minder. De genoemde T11-dimensies, behalve wetgetrouwheid, zijn in 2002 iets verschoven naar het middengebied en iets minder 'veilig' geworden.

Zwart werk komt minder voor bij de groep die met een partner samenwoont en (aanzienlijk) meer bij de groep die vóór de uitkering als oproepkracht heeft gewerkt en de groep die naast de WAO ook nog een uitkering ontvangt van de GSD.

Voor het doen van zwart werk maken de T11-variabelen en overige kenmerken van handhaving minder verschil dan voor het doen van klusjes. Het verwachte voordeel van overtreding, de acceptatie van de regels en de kans op een sanctie bij overtreding hangen wel samen met zwart werken.

Daadwerkelijke kennis van de wettelijke sancties is ook van belang. Wie verwacht dat overtreding van de inlichtingenplicht alleen wordt bestraft met terugbetaling van het te veel ontvangen bedrag en een waarschuwing, werkt gemiddeld genomen méér zwart. Ook de hier genoemde T11-dimensies zijn in 2002 iets minder 'veilig' geworden.

Rapporteren van de gezondheidstoestand

Het niet doorgeven van een positieve diagnose van een arts en het verzuim een (mogelijk) herstel van arbeidscapaciteit bemerkt bij werk of klusjes door te geven, zijn overtredingen die meer samenhangen vertonen met algemene achtergrondkenmerken. Het lijkt er op dat jongeren en nog thuiswonende WAO-ers risicogroepen vormen met betrekking tot de naleving van deze twee regels. Er is geen

afzonderlijk verband geconstateerd van leeftijd met het verzuim een positieve diagnose van een medicus door te geven, maar de groep die samenwoont met ouders, broers en zussen bestaat wel overwegend uit jongeren. Deze overtredingen komen ook meer voor binnen de groep van ongeschoolde handarbeiders en onder hen die in minder vaste dienstverbanden hebben gewerkt. WAO-ers die met een partner een huishouden vormen, verzuimen minder vaak een mogelijk herstel van arbeidscapaciteit te melden. Dit verband werd niet geconstateerd bij het niet doorgeven van een positieve diagnose van een arts.

De verwachting dat overtreding van de inlichtingenplicht wordt bestraft met het terugbetalen van het te veel ontvangen bedrag en een waarschuwing gaat samen met méér verzuim een positieve diagnose van een arts of een zelf bemerkt herstel door te geven.

Verder hangen beide overtredingen samen met spontane nalevingsdimensies. Degenen die de regels duidelijker vinden, begaan beide overtredingen gemiddeld genomen minder vaak, zij die meer voordeel verwachten, overtreden meer. Een verzuim een (mogelijk) herstel van arbeidscapaciteit bemerkt bij werk of klusjes door te geven hangt behalve met deze spontane nalevingsdimensies ook nog samen met acceptatie van de regels en de verwachte sociale controle. Meer acceptatie en meer ervaren sociale controle betekenen minder overtreding.

Het zich zeker voordoen tijdens een controle en het zich sterker voelen en in staat om meer te werken zonder dat door te geven, zijn twee overtredingen die meer samenhangen met T11-variabelen en overige meningen over handhaving. De groep die naast de uitkering nog een inkomen uit arbeid weet te verwerven en met het huidig inkomen beter weet rond te komen, voelt zich voor een groter deel wel eens langere tijd gezonder en in staat om meer te werken, zonder dat door te geven. Het gaat verder vooral om mannen, om degenen die meer opleiding hebben genoten en de groep die voor de uitkering op proef of in een tijdelijk dienstverband heeft gewerkt. Deze overtreding vertoont verder relatief veel samenhangen met kenmerken van controle en sanctie. Het is een van de overtredingen waarbij de kans op (administratieve of fysieke) controle een merkbaar verschil maakt. Daarnaast spelen de ernst van de sanctie en de verwachte effectiviteit van gerichte controles op klusjes en zwart werk een rol.

Belangrijke onafhankelijke variabelen

Over het algemeen spelen in de WAO juist moeilijker direct te beïnvloeden factoren een rol bij overtreding, met name spontane nalevingsdimensies van de T11: het verwachte voordeel van overtreding, acceptatie van de regels, wetgetrouwheid en de ervaren sociale controle. Kenmerken van het controle- en sanctiebeleid vertonen minder samenhangen met overtreding.

De verwachting dat het geven van onjuiste inlichtingen en daardoor ontvangen van een te hoge uitkering alleen bestraft wordt met terugbetaling van het te veel ontvangen bedrag en een waarschuwing hangt met meerdere overtredingen samen. Er zijn verbanden met zowel zwart werk als met overtredingen van de regels met betrekking tot het rapporteren van de gezondheid. Verder is er nog een verband met een andere vorm van onderschatting van de wettelijke sanctie voor overtreding van de inlichtingenplicht. Zij die verwachten dat de straf helemaal afhangt van het ten onrechte uitgekeerde bedrag, c.q. de ernst van de overtreding, voelen zich vaker gezonder en in staat om meer te werken zonder dat door te geven.

Het zijn opvallende verbanden omdat de betreffende antwoorden niet ver bezijden de waarheid hoeven te zijn en nog wel van enige kennis van de wet getuigen. De sancties waarmee een samenhang is geconstateerd zijn ('het terugbetalen van het ten onrechte ontvangen bedrag plus een waarschuwing' en 'hangt helemaal af van het ten onrechte uitgekeerde bedrag, c.q. de ernst van de overtreding') worden door 9%, respectievelijk 25% van de WAO-ers verwacht bij het geven van onjuiste inlichtingen en financiële benadeling van de uitkeringsinstantie. Het bevorderen van accurate kennis van de wettelijke sancties is mogelijk een manier om overtreding van een aantal regels van de WAO terug te brengen.

4 De geschatte omvang en de achtergronden van regelover-treding in de WW

In dit hoofdstuk behandelen we de uitkomsten voor het onderzoek onder mensen met een WW-uitkering. We behandelen eerst de vragen die zijn gesteld aan de respondenten (par 4.1) en vervolgens gaan we in op de geschatte omvang van regelover-treding (par. 4.2). Daarna komt het risicoprofiel aan de orde dat is gebaseerd op de antwoorden op de Tafel van Elf vragen (par 4.3.) en bezien we de kennis van WW-ers over de Wet Boeten, maatregelen en terug en invordering sociale zekerheid, afgekort tot Wet BMTi (par. 4.4). In paragraaf 4.5 rapporteren we welke verbanden er zijn tussen regelover-treding enerzijds, en de dimensies van de Tafel van Elf, de kennis van de Wet BMTi en enkele achtergrondkenmerken van WW-ers anderzijds.

Het hoofdstuk wordt afgesloten met een korte samenvatting van de belangrijkste bevindingen en enkele conclusies (par. 4.6).

4.1 Vraagstelling

Als men een WW-uitkering ontvangt, dient men zich aan een aantal regels en verplichtingen te houden. De algemene regel voor het ontvangen van een uitkering is dat een verzekerde zelf gevraagd of ongevraagd zaken behoort door te geven, waarvan men kan veronderstellen dat ze invloed hebben op het recht op en de hoogte van de uitkering. Naast de algemene verplichting om inkomsten uit arbeid door te geven aan de uitkeringsinstantie, kent de WW een aantal medewerkingsverplichtingen. Die beogen te bereiken dat de uitkeringsgerechtigde zich voldoende inspannt om nieuw (passend) werk te vinden en beschikbaar is voor de arbeidsmarkt. Deze verplichtingen houden bijvoorbeeld in het niet langer op vakantie gaan dan vier weken zonder toestemming van de uitkeringsinstantie, voldoende solliciteren en het aanvaarden van passend werk. De verplichting om te solliciteren geldt (anno 2002) niet voor werknemers ouder dan 57½ jaar.

In de enquête zijn vragen gesteld over de verplichtingen die doorgaans verbonden zijn aan het recht op een WW- of wachtgelduitkering. Daarbij kan onderscheid gemaakt worden tussen overtredingen van de inlichtingenplicht en medewerkingsverplichtingen.

Overtreding van de regels met betrekking tot de inlichtingenplicht en meer in het bijzonder met betrekking tot het opgeven van inkomsten uit arbeid onderscheiden we in een aantal vormen:

- het niet opgeven aan de uitkeringsorganisatie van geldelijke vergoedingen uit kleine klusjes voor of via familie, vrienden en bekenden;
- het niet opgeven aan de uitkeringsorganisatie van inkomsten uit reguliere arbeid, d.w.z. arbeid waarover belasting en premies worden afgedragen (de zogenaamde wit-werkfraude);
- het niet opgeven aan de uitkeringsorganisatie van inkomsten uit zwart werk, d.w.z. betaalde arbeid in het informele circuit waarover géén belasting en premies worden afgedragen (de zogenaamde zwart-werkfraude).

De overtredingen van de medewerkingsverplichtingen in de WW zijn:

- langer dan 4 weken op vakantie gaan zonder dit door te geven aan de uitkeringsinstantie;
- passend werk afwijzen of zorgen dat men niet aangenomen wordt;
- langere tijd bewust niet of weinig solliciteren;
- het volgen van een dagopleiding zonder de uitkeringsinstantie op de hoogte te stellen;
- onbetaald vrijwilligerswerk doen zonder de uitkeringsinstantie op de hoogte te stellen.

De vragen over het geven van inlichtingen over inkomsten uit arbeid zijn:

- Doet u de laatste tijd, bijvoorbeeld het afgelopen jaar, wel eens voor of via vrienden en bekenden kleinere klusjes of wat werk voor een kleinere of grotere vergoeding, zonder dat aan de uitkeringsinstantie door te geven? (Het gaat om een geldelijke vergoeding.)
- Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens een tijd een baan of uitzendwerk gehad naast uw WW-uitkering, zonder dat de uitkeringsinstantie dit wist?
- Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens zwart werk gedaan naast uw WW-uitkering?

De vragen over overtreding van de medewerkingsverplichtingen van de WW luiden als volgt:

- Bent u in de afgelopen 12 maanden wel eens langer dan 4 weken op vakantie geweest zonder dit door te geven aan de uitkeringsinstantie?
- Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens 'passend' werk (een baan) afgewezen, of heeft u er wel eens bewust voor gezorgd dat u niet werd aangenomen, terwijl u wel kans zou hebben gemaakt om de baan te krijgen?
- Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens langere tijd bewust weinig gesolliciteerd?
- Heeft u in de afgelopen 12 maanden een dagopleiding gevolgd zonder dat aan de uitkeringsinstantie door te geven?
- Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens onbetaald vrijwilligerswerk of ander onbetaald werk gedaan zonder de uitkeringsinstantie daarvan in kennis te stellen?

Tot slot is ook de algemene vraag naar regelovertreiding gesteld. Deze luidt:

- Heeft u, naar uw gevoel, in de afgelopen 12 maanden de regels van de WW-uitkering wel eens overtreden of in eigen voordeel uitgelegd, dat wil zeggen, op zo'n manier toegepast dat u een hogere uitkering ontving dan waar u volgens de regels van de WW recht op had?

4.2 Geschatte omvang van regelovertreiding in de WW

De overtredingen die in 2002 in de WW door meer dan 10% van de uitkeringsgerechtigden worden begaan zijn (in volgorde van belang, zie tabel 17):

- onbetaald (vrijwilligers) werk zonder de uitkeringsinstantie in kennis te stellen (26%);
- langere tijd bewust weinig gesolliciteerd (21%);
- kleinere klusjes voor een geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan de uitkeringsinstantie (15%);
- zwart werk (11%);
- passend werk afgewezen (11%).

17 | *Geschatte omvang van regelovertrading WW in percentages, 2000 (n = 1126) en 2002 (n = 955)*

	2000	2002
<i>Regels met betrekking tot inkomsten uit arbeid (afgelopen jaar/ 12 maanden wel eens):</i>	%	%
- Kleinere klusjes gedaan voor geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan uitkeringsinstantie	17	15
- Baan of uitzendwerk gehad naast de uitkering zonder door te geven	3	1
- Zwart werk gedaan naast de uitkering	7	11
<i>Regels met betrekking tot medewerkingsverplichtingen (afgelopen 12 maanden wel eens):</i>		
- Langer dan 4 weken op vakantie geweest zonder dit door te geven	2	2
- Passend werk afgewezen of er bewust voor gezorgd om niet te worden aangenomen	16	11*
- Langere tijd bewust weinig gesolliciteerd	26	21
- Dagopleiding gevolgd zonder door te geven aan uitkeringsinstantie	0	0
- Onbetaald (vrijwilligers) werk gedaan zonder door te geven aan uitkeringsinstantie	18	26**
<i>Regelovertrading in het algemeen gesteld (afgelopen 12 maanden wel eens):</i>		
- Naar eigen gevoel wel eens de uitkeringsregels overtreden of in eigen voordeel toegepast	8	3*

N.B.: De percentages in de tabel zijn niet optelbaar tot een algemene maat voor overtrading.

** = significant verschil op 5%-niveau

* = significant verschil op 10%-niveau

Het volgen van een dagopleiding naast de uitkering zonder dat de uitkeringsinstantie er weet van heeft, komt niet of nauwelijks voor.

Het zonder toestemming langer dan vier weken op vakantie gaan, komt bijna niet voor.

Een tweetal zaken is duidelijk veranderd ten opzichte van 2000. Er zijn in 2002 minder WW-ers die passend werk hebben afgewezen of er bewust voor hebben gezorgd dat zij niet werden aangenomen. Het gaat om een significante afname (op 10%-niveau) van 16% naar 11%¹⁰. Het aantal WW-ers dat vrijwilligerswerk verricht zonder dit te melden aan de uitkeringsinstantie is toegenomen van 18 tot 26%. Dit is een significante toename (bij een significantieniveau van 5%).

Drie procent van de WW-ers heeft het idee dat zij de regels met betrekking tot hun uitkering wel eens bewust hebben overtreden of in hun eigen voordeel uitgelegd. Deze 3% contrasteert met bijvoorbeeld de 11% die toegeeft over dezelfde periode wel eens zwart te hebben gewerkt. Ook voor de WW geldt blijkbaar, dat overtreders niet geneigd zijn om hun eigen gedrag als 'overtreding van de regels' te bestempelen. De uitkeringsgerechtigden ervaren de toegegeven overtredingen niet als een bewuste overtreding van de regels ten eigen voordele, of als wederrechtelijke toe-eigening van uitkeringsgelden.

¹⁰ We kunnen daarom met 90% zekerheid concluderen dat dit verschil niet alleen in de steekproef aanwezig is, maar ook in de populatie van alle WW-ers.

In 2000 antwoordde 8% van de WW-ers nog bevestigend op de algemene vraag naar regelovertrading. Het verschil tussen beide jaren is significant. Het schuldgevoel lijkt te zijn afgenomen, terwijl de ontwikkeling van de daadwerkelijke overtrading daar niet onverdeeld aanleiding toegeeft.

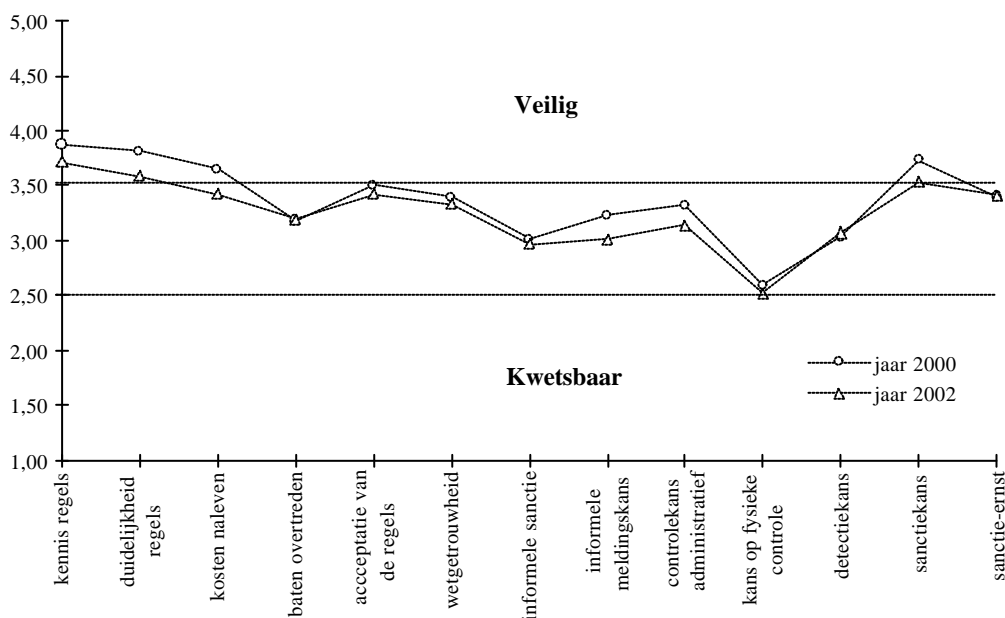
4.3 T11-risicoprofielen WW

De WW kent volgens de T11-systematiek geen echt 'kwetsbare' dimensies (figuur 18). Alleen de als betrekkelijk laag ingeschatte kans op een fysieke controle behoort bijna tot het 'kwetsbare' gebied. In 2002 zijn de 'veilige' dimensies de kennis van de regels en de duidelijkheid naast de kans op een sanctie bij het ontdekken van een overtrading. De overige dimensies, de kosten en baten van naleving en overtrading, de acceptatie van de regels, de wetgetrouwheid en verschillende aspecten van informele en formele handhaving, behoren tot het middengebied.

Op bijna de helft van het aantal dimensies is het risicoprofiel voor de WW iets verschoven in de richting van het middengebied. Het betreft de dimensies kennis van de regels, duidelijkheid van de regels, de kosten van naleven, de inschatting van de informele meldingskans, de inschatting van de administratieve controlekans en de inschatting van de kans op een sanctie bij het constateren van een overtrading. Dit zijn ook significante verschuivingen. De verschillen blijven echter zeer klein en er behoort nog steeds geen dimensie tot het 'kwetsbare' gebied. De verschuiving is, nu zij voor het eerst is geconstateerd, nog niet goed te beoordelen op eventuele gevolgen voor naleving van de regels en op relevantie voor beleid.

Bijlage 3 bevat een tweede presentatie van de T11 in de vorm van een spreidingsdiagram.

18 | T11-risicoprofiel WW 2000 en 2002 (gebaseerd op gemiddelde scores op T11-vragen)

Bron: TNS NIPO, 2003

4.4 Ervaring met en kennis van de Wet BMTi onder WW-ers

Kennis van de mogelijke sancties kan van belang zijn voor naleving en overtreding van de regels. Aan de respondenten zijn daarom vragen gesteld over de kennis van uitkeringsgerechtigden van en hun ervaringen met het boetedeel van de Wet Boeten, maatregelen, terug- en invordering sociale zekerheid (Wet BMTi).

Uit het onderzoek blijkt dat 10% van de WW-ers in de afgelopen 12 maanden wel eens een boete hebben gekregen.

De kennis van het boetedeel van de Wet BMTi onder WW-ers is als volgt te beoordelen (zie tabel 19)¹¹.

19 / Kennis van de Wet BMTi bij onjuiste of onvolledige inlichtingen, WW, 2002 (n=955)

	%
Onderschatting	41%
Redelijke kennis	28%
Correct antwoord	19%
Overschatting	7%
Weet niet	5%
Totaal	100%

Het is niet mogelijk om deze uitkomsten te vergelijken met kennis van de Wet BMTi in 2000, omdat er toen een andere vraag is gesteld¹².

¹¹ Ter herinnering: de volgende normen zijn geformuleerd:

- Correct antwoord: 'Terugbetalen plus een boete'.
- Redelijke kennis: 'terugbetalen plus een waarschuwing', of 'terugbetalen plus een korting op de uitkering'.
- Onderschatting: 'geen straf, maar een waarschuwing', 'terugbetalen van het ten onrechte ontvangen bedrag' en 'hangt helemaal af van het ten onrechte ontvangen bedrag\ de ernst van de overtreding'.
- Overschatting: 'terugbetalen plus stopzetten van de uitkering' en 'terugbetalen plus gevangenisstraf'.

¹² In 2000 werd een meerkeuzevraag gebruikt waarbij de respondent twee onderdelen (terugbetalen en boete) zelf moest combineren tot het juiste antwoord. Nu is het juiste antwoord een van de mogelijke antwoorden. Deze benadering leek ons een meer reële toets van de kennis van de respondenten. Bovendien leverde het gebruik van de meerkeuzevraag veel verschillende antwoorden op die moeilijk waren te normeren.

Bijna één vijfde van de WW-ers is goed geïnformeerd over het sanctiebeleid van de Wet BMTi, terwijl ruim 40% de ernst van de sanctie onderschat. Bijna 30% beschikt over redelijke kennis van de sancties. Slechts weinig uitkeringsgerechtigden overschatten de sancties duidelijk.

Aan degenen die het goede antwoord gaven op de vraag naar de sanctie, is ook gevraagd hoe hoog zij denken dat de boete zal zijn. Tabel 20 geeft de uitkomsten weer. Het juiste antwoord is 10% van het ten onrechte ontvangen bedrag. Bijna een kwart van de degenen die terecht het antwoord ‘terugbetalen plus een boete’ heeft gekozen, beantwoordt ook deze vraag juist. Dat betekent dat bijna 5% van de WW-ers volledig op de hoogte is van de sanctie voor overtreding van de inlichtingenplicht (24% van 19%).

20 / *Schatting hoogte boete voor onjuiste of onvolledige inlichtingen, WW (n=184)*

	%
1 onderschatting (boete = 5%)	23%
2 antwoord juist (boete = 10%)	24%
3 overschatting (boete >10%)	37%
4 weet niet	16%
Totaal	100%

21 / *Kennis van de Wet BMTi: straffen voor niet naleven regels uitkering laatste jaren zwaarder geworden? WW 2000 (n=822) en 2002 (n=706)*

	2000	2002
Ja, helemaal mee eens	22%	11%
Ja, mee eens	48%	48%
Niet mee eens, maar ook niet mee oneens	24%	35%
Nee, mee oneens	6%	6%
Nee, helemaal mee oneens	1%	1%

Er is ook gevraagd naar de visie op de sancties voor het niet naleven van de uitkeringsregels. Bijna 60% van de WW-ers is in 2002 van mening dat de straffen voor het niet naleven van de uitkeringsregels de laatste jaren zwaarder zijn geworden (tabel 21). Tussen 2000 en 2002 is het deel uitkeringsgerechtigden dat in de laatste jaren een verzwaring van de straffen waarneemt afgenomen

van 70 tot 59%. Het aandeel van de mensen die onbeslist zijn ten aanzien van deze vraag is toegenomen van 24% tot 35%. Gemiddeld genomen is men (significant) minder sterk de mening toegedaan dat de straffen de laatste jaren zwaarder zijn geworden¹³.

4.5 Samenhang overtreding met andere variabelen

Overtredingen van de regels met betrekking tot het rapporteren van inkomen

Klusjes doen

Van de WW-ers heeft 15% in het afgelopen jaar wel eens een klusje gedaan voor een bijverdienste. De vraag in het onderzoek was als volgt geformuleerd:

- Doet u de laatste tijd, bijvoorbeeld het afgelopen jaar, wel eens voor of via vrienden en bekenden kleinere klusjes of wat werk voor een kleinere of grotere vergoeding, zonder dat aan de uitkeringsinstantie door te geven? (Het gaat om een geldelijke vergoeding.)

Meer mannen dan vrouwen doen wel eens een klusje voor een financiële vergoeding zonder dit aan de uitkeringsinstantie door te geven (tabel 22). Daarnaast hangt het doen van klusjes ook samen met het arbeidsmarktverleden van de WW-ers. Zij die voor de uitkering ongeschoold werk hebben gedaan en zij die op tijdelijke basis werkten of in een proeftijd, doen in grotere getale klusjes.

Binnen het domein van de T11- en verwante variabelen hangt het doen van klusjes samen met het verwachte voordeel van overtreding en met kenmerken van controle. De verbanden zijn in de verwachte richting. Een groter verwacht voordeel verhoogt de kans op het doen van klusjes, het waarnemen van meer sociale controle en een effectievere controle op zwart werken en bijverdiensten uit klusjes verlagen die kans juist.

22 | *Klusjes doen (n=955, overtreding 15%): variabelen die ermee samenhangen*

<i>Tweewaardige onafhankelijke variabele:</i>		Nee	N	Ja	N	Effect
Algemene kenmerken:						
Geslacht	Man	8%	409	19%	546	11%
Positie laatste baan	Ongeschoolde (hand)arbeid	14%	927	38%	28	24%
Soort dienstverband	Proef\ tijdelijk	12%	704	22%	251	10%
<i>Kwantitatieve onafhankelijke variabele:</i>		<i>- 1sd</i>		<i>+ 1sd</i>		<i>Effect</i>
Tafel van 11:						
Voordeel overtreding		7%		23%		16%
Sociale controle		20%		11%		-9%
Andere meningen over handhaving:						
Detectiekans klusjes		19%		11%		-8% *
Controle op zwart werk waterdicht		19%		12%		-7% *

¹³ Verschil in gemiddelden 2000 en 2002 tweezijdig getoetst met t-toets op 5%.

N.B.1: de cellen onder 'nee' en 'ja' vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder -1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij - 1 standaarddeviatie, respectievelijk + 1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: alle verbanden zijn significant op 5% niveau, uitgezonderd de verbanden aangegeven met een *: dit zijn relaties die alleen op 10%-niveau significant zijn.

(Zwart) werken naast de uitkering

Het hebben van een baan of uitzendwerk naast de uitkering, zonder dat de uitkeringsinstantie er weet van heeft, komt in de WW vrijwel niet meer voor: 1% van de WW-ers maakt er zich schuldig aan. Er konden geen samenhangen van deze overtreding met andere variabelen worden geconstateerd.

Zwart werk komt duidelijk wel voor: 11% van de WW-ers heeft in het afgelopen jaar wel eens zwart gewerkt. De vraag naar deze overtreding luidt:

- Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens zwart werk gedaan naast uw WW-uitkering?

Het doen van zwart werk hangt in de eerste plaats samen met het arbeidsverleden van WW-ers. Zwart werken naast de uitkering is meer een aangelegenheid van mensen met een hogere functie of juist van geschoolde handarbeiders, en minder van mensen met een middelbare functie (tabel 23). Het positieve verband met het opleidingsniveau wijst nog sterker in de richting van werkenden met een hogere functie. De aard van het dienstverband speelt daarnaast ook een rol. WW-ers die zijn ontslagen uit een vaste baan, werken minder zwart. Naarmate er voorafgaande aan de uitkering meer jaren zijn gewerkt, is de kans op zwart werken kleiner.

De groep die de uitkering ontvangt van het voormalige Gak, werkt voor een kleiner deel wel eens zwart. Cliënten van voormalig Cadans werken daarentegen juist vaker zwart.

Onderschatting van de wettelijke sanctie voor benadeling van de uitkeringsinstantie gaat samen met méér zwart werk: zij die denken dat de sanctie helemaal afhangt van de hoogte van het ten onrechte ontvangen bedrag, hebben in grotere getale wel eens zwart gewerkt.

Naast het verwachte voordeel van overtreding, de ervaren sociale controle en de wetgetrouwheid van de WW-ers, speelt de kijk op (formele) controle en sanctie een rol. Naarmate men de algemene controle en die op zwart werk effectiever acht en een hoger bedrag verwacht te moeten terugbetalen bij overtreding, neemt de kans op het doen van zwart werk af.

23 | Zwart werk (n=955, overtreding 11%): variabelen die ermee samenhangen

<i>Tweewaardige onafhankelijke variabele:</i>		<i>Nee</i>	<i>N</i>	<i>Ja</i>	<i>N</i>	<i>Effect</i>	
<u>Algemene kenmerken:</u>							
Positie laatste baan	Geschoolde (hand)arbeid	9%	908	16%	47	7%	*
	Middelbare functie	14%	519	7%	436	-7%	*
	Hogere functie	9%	748	18%	207	9%	
Soort dienstverband	Vaste baan	16%	340	7%	615	-9%	
Uitkeringsinstantie	UWV/ Gak	15%	207	7%	544	-8%	*
	UWV/ Cadans	8%	616	21%	135	13%	*
<u>Kennis van sancties:</u>							
Verwachte sanctie bij onjuiste inlichtingen en te hoge uitkering:	afhankelijk van ernst overtreding	8%	622	17%	245	9%	
<i>Kwantitatieve onafhankelijke variabele:</i>		<i>- 1sd</i>		<i>+ 1sd</i>		<i>Effect</i>	
<u>Tafel van 11:</u>							
Voordeel overtreding		4%		16%		12%	
Wetgetrouwheid		16%		5%		-11%	
Sociale controle		16%		8%		-8%	
Detectiekans		15%		6%		-9%	
<u>Kennis van sancties:</u>							
Schatting terug te betalen bedrag		23%		6%		-17%	*
<u>Andere meningen over handhaving:</u>							
Controle op zwart werk waterdicht		15%		8%		-7%	*
<u>Algemene kenmerken:</u>							
Aantal jaren werk		14%		7%		-7%	*
Opleiding		6%		16%		10%	

N.B.1: de cellen onder 'nee' en 'ja' vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder -1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij - 1 standaarddeviatie, respectievelijk + 1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: alle verbanden zijn significant op 5% niveau, uitgezonderd de verbanden aangegeven met een *: dit zijn relaties die alleen op 10%-niveau significant zijn.

Niet naleven van de medewerkingsverplichtingen

Langer dan 4 weken op vakantie zonder bericht

Het langer dan 4 weken op vakantie gaan, zonder de uitkeringsinstantie daar van op de hoogte te brengen, komt beperkt voor: 2% van de WW-ers heeft deze overtreding in het afgelopen jaar begaan. De vraag is:

- Bent u in de afgelopen 12 maanden wel eens langer dan 4 weken op vakantie geweest zonder dit door te geven aan de uitkeringsinstantie?

Er kon slechts een beperkt aantal samenhangen worden geconstateerd. Het langer dan 4 weken op vakantie gaan, zonder dit door te geven, hangt samen met het aantal jaren dat de betrokkene heeft gewerkt voorafgaande aan de uitkering, met de leeftijd van betrokkene, het opleidingsniveau en de mening dat de straffen voor overtreding van de uitkeringsregels de laatste jaren zwaarder zijn geworden (tabel 24). Zij die de laatste mening zijn toegedaan, overtreden de regel minder. De overige variabelen vertonen een positief verband met de overtreding. Dus een groter deel van de ouderen overtreedt de regel. Alleen het verband met leeftijd is significant op 5%-niveau.

24 | Langer dan 4 weken vakantie (n=955, overtreding 2%): variabelen die ermee samenhangen

<i>Kwantitatieve onafhankelijke variabele:</i>	<i>- 1sd</i>	<i>+ 1sd</i>	<i>Effect</i>	
<u>Kennis van sancties:</u>				
Straffen zwaarder	7%	2%	-5%	*
<u>Algemene kenmerken:</u>				
Aantal jaren gewerkt	0%	5%	5%	*
Leeftijd	0%	5%	5%	
Opleiding	6%	13%	7%	*

N.B.1: de cellen onder 'nee' en 'ja' vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder -1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij -1 standaarddeviatie, respectievelijk +1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: alle verbanden zijn significant op 5% niveau, uitgezonderd de verbanden aangegeven met een *: dit zijn relaties die alleen op 10%-niveau significant zijn.

Passend werk afwijzen

Passende arbeid is in het afgelopen jaar wel eens door 11% van de WW-ers afgewezen. De volgende vraag is gesteld aan de respondenten:

- Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens 'passend' werk (een baan) afgewezen, of heeft u er wel eens bewust voor gezorgd dat u niet werd aangenomen, terwijl u wel kans zou hebben gemaakt om de baan te krijgen?

Het afwijzen van passende arbeid is meer een zaak van vrouwen, dan van mannen in de WW (tabel 25). De WW-ers die naast de uitkering ook nog een inkomen verdienen, weigeren gemiddeld genomen vaker passende arbeid. Ook het beter rondkomen met het genoten inkomen verhoogt de kans op overtreding.

Er is een negatief verband met het aantal jaren dat werd gewerkt voorafgaand aan de uitkering. Het is aannemelijk dat ouderen met een langer arbeidsverleden minder vaak passend werk aangeboden krijgen en daarom de overtreding minder begaan. Er kon echter geen afzonderlijke samenhang met leeftijd worden vastgesteld.

Een hoger opleidingsniveau verhoogt de kans op het afwijzen van passend werk.

Er is maar één samenhang met kenmerken van handhaving: wie de controle op zwart werk waterdichter acht, weigert gemiddeld genomen minder vaak passend werk.

25 | Passend werk afgewezen (n=744 met sollicitatieplicht, overtreding 11%): variabelen die ermee samenhangen

<i>Tweewaardige onafhankelijke variabele:</i>		<i>Nee</i>	<i>N</i>	<i>Ja</i>	<i>N</i>	<i>Effect</i>	
<u>Algemene kenmerken:</u>							
Geslacht	Man	17%	394	5%	350	-12%	
Inkomsten uit arbeid		6%	449	22%	110	16%	
<i>Kwantitatieve onafhankelijke variabele:</i>		<i>- 1sd</i>		<i>+ 1sd</i>		<i>Effect</i>	
<u>Andere meningen over handhaving:</u>							
Controle zwart werk waterdicht		15%		8%		-7%	*
<u>Algemene kenmerken:</u>							
Rondkomen met huidig inkomen		7%		14%		7%	*
Aantal jaren gewerkt		15%		7%		-8%	*
Opleiding		7%		15%		8%	*

N.B.1: de cellen onder 'nee' en 'ja' vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder -1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij -1 standaarddeviatie, respectievelijk +1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: alle verbanden zijn significant op 5% niveau, uitgezonderd de verbanden aangegeven met een *: dit zijn relaties die alleen op 10%-niveau significant zijn.

Bewust weinig solliciteren

Een groot deel van de WW-ers heeft een sollicitatieplicht. Van dat deel leeft 21% deze plicht niet na, door langere tijd bewust weinig te solliciteren.

De vraag naar naleving van de sollicitatieplicht is:

- Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens langere tijd bewust weinig gesolliciteerd?

De WW-ers die met een partner samenwonen, verzuimen de sollicitatieplicht minder, terwijl de WW-ers die (zonder partner) met kinderen een huishouden vormen, dat juist vaker doen (tabel 26). De groep met kinderen en zonder partner bestaat overwegend uit vrouwen, maar er kon geen afzonderlijk verband met geslacht worden vastgesteld.

Over het algemeen wordt er ook minder gesolliciteerd door WW-ers die naast de uitkering nog een inkomen uit arbeid verdienen.

Van de T11-variabelen is alleen het verwachte voordeel van belang. Een groter verwacht voordeel verhoogt de kans op verzuim van de sollicitatieplicht. Wie de kans op het ontdekken van bijverdiensten uit klusjes groter acht, overtreedt de sollicitatieplicht minder. Tot slot is er nog een opmerkelijke samenhang met een visie op sancties. De groep die sterker van mening is dat de straffen voor het overtreden van uitkeringsregels de laatste jaren zwaarder zijn geworden, heeft de afgelopen tijd bewust minder vaak gesolliciteerd.

26 / Bewust weinig solliciteren (n=744 met sollicitatieplicht, overtreding 21%): variabelen die ermee samenhangen

<i>Tweewaardige onafhankelijke</i>		<i>Nee</i>	<i>N</i>	<i>Ja</i>	<i>N</i>	<i>Effect</i>	
<u>Algemene kenmerken:</u>							
Medebewoner	Partner	39%	67	17%	583	-22%	
	Kinderen	15%	289	23%	362	8%	*
Inkomsten uit arbeid naast uitkering		16%	449	34%	110	18%	
<i>Kwantitatieve onafhankelijke</i>		<i>- 1 sd</i>		<i>+ 1 sd</i>		<i>Effect</i>	
<u>Tafel van 11:</u>							
Voordeel overtreding		13%		28%		15%	
<u>Andere meningen over handhaving:</u>							
Detectiekans klusjes		27%		18%		-9%	
<u>Kennis van sancties:</u>							
Straffen zwaarder		18%		27%		9%	*

N.B.1: de cellen onder 'nee' en 'ja' vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder -1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij - 1 standaarddeviatie, respectievelijk + 1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: alle verbanden zijn significant op 5% niveau, uitgezonderd de verbanden aangegeven met een *: dit zijn relaties die alleen op 10%-niveau significant zijn.

Onbetaald (vrijwilligers)werk

Het verrichten van vrijwilligers- of ander onbetaald werk zonder de uitkeringsinstantie op de hoogte te stellen, komt voor bij 26% van de WW-ers.

De volgende vraag werd gesteld:

- Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens onbetaald vrijwilligerswerk of ander onbetaald werk gedaan zonder de uitkeringsinstantie daarvan in kennis te stellen?

Het doen van onbetaald werk zonder de uitkeringsinstantie er van in kennis te stellen, lijkt vooral een zaak te zijn van mannen, hoofdkostwinners, personen met een hoger opleidingsniveau, (relatief) ouderen, en van personen die voor de uitkering in een hogere functie werkzaam waren (tabel 27).

De opvatting dat de sanctie voor overtreding van de uitkeringsregels geheel afhangt van de hoogte van het ten onrechte ontvangen bedrag, gaat gepaard met een hogere kans op de overtreding. Een hogere schatting van het percentage waarmee de uitkering bij overtreding wordt gekort, gaat gepaard met een kleinere kans op de overtreding.

Het verrichten van onbetaald werk zonder medeweten van de uitkeringsinstantie hangt verder (positief) samen met het verwacht voordeel en (negatief) met de inschatting van de kans op ontdekking van bijverdiensten uit klusjes.

27 | *Onbetaald werk (n=955, overtreding 26%): variabelen die ermee samenhangen*

<i>Tweewaardige onafhankelijke variabele:</i>		<i>Nee</i>	<i>N</i>	<i>Ja</i>	<i>N</i>	<i>Effect</i>	
<u>Algemene kenmerken:</u>							
Geslacht	Man	21%	409	29%	546	8%	*
Positie laatste baan	Hogere functie	24%	748	33%	207	9%	*
Hoofdkostwinner		20%	428	30%	403	10%	
<u>Kennis van sancties:</u>							
Verwachte sanctie bij onjuiste inlichtingen en te hoge uitkering:	afhankelijk van ernst overtreding	23%	662	35%	245	12%	
<i>Kwantitatieve onafhankelijke variabele:</i>		<i>- 1sd</i>		<i>+ 1sd</i>		<i>Effect</i>	
<u>Tafel van 11:</u>							
Voordeel overtreding		21%		32%		11%	
<u>Andere meningen over handhaving:</u>							
Detectiekans klusjes		31%		21%		-10%	*
<u>Kennis van sancties:</u>							
Schatting % korting		36%		12%		-24%	
<u>Algemene kenmerken:</u>							
Leeftijd		22%		29%		7%	*
Opleiding		19%		33%		14%	

N.B.1: de cellen onder 'nee' en 'ja' vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder -1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij - 1 standaarddeviatie, respectievelijk + 1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: alle verbanden zijn significant op 5% niveau, uitgezonderd de verbanden aangegeven met een *: dit zijn relaties die alleen op 10%-niveau significant zijn.

Regelovertreding in het algemeen

Een beperkte groep van 3% van de WW-ers is bereid toe te geven dat zij wel eens bewust de regels ten eigen voordele overtreedt. Er is alleen een klein effect van wetgetrouwheid dat significant is op 10%. Een kleiner deel van hen die vinden dat men altijd moet doen wat in de wet staat, geeft bewuste regelovertrading toe.

Ervaringen met boete

Tabel 28 geeft een overzicht van variabelen die samenhangen met het krijgen van een boete. De boeten zijn een gevolg van geconstateerde overtredingen, maar zijn geen directe maat voor overtreding van de uitkeringsregels.

WW-ers die met een partner samenwonen hebben minder vaak een boete gehad. Het tegenovergestelde geldt voor degenen die vóór de uitkering uitzendwerk heeft gedaan. Er zijn verder positieve verbanden met het aantal personen in een huishouden en de opleiding van de WW-ers.

Er zijn ook samenhangen met kennis- en spontane nalevingdimensies van de T11: (gepercipieerde) kennis, duidelijkheid, acceptatie en wetgetrouwheid. Meer van deze kenmerken gaat gepaard met

minder boetes. Wie een boete heeft gehad, acht de kans op financieel nadeel door fouten van de uitkeringsinstantie groter.

28 / Boete gekregen (n=955, 10%): variabelen die ermee samenhangen

<i>Tweewaardige onafhankelijke variabele</i>		<i>Nee</i>	<i>N</i>	<i>Ja</i>	<i>N</i>	<i>Effect</i>	
<u>Algemene kenmerken:</u>							
Medebewoner:	Partner	27%	69	9%	762	-18%	
Dienstverband laatste baan	Uitzendkracht	9%	892	21%	63	12%	*
<i>Kwantitatieve onafhankelijke variabele:</i>		<i>- 1sd</i>		<i>+ 1sd</i>		<i>Effect</i>	
<u>Tafel van 11:</u>							
Kennis regels		15%		6%		-9	
Duidelijkheid regels		14%		6%		-8	
Acceptatie regels		15%		6%		-9	
Wetgetrouwheid		13%		7%		-6	*
<u>Andere meningen over handhaving:</u>							
Kans op fouten uitkeringsinstantie		5%		15%		10%	
<u>Algemene kenmerken:</u>							
Aantal personen in huishouden		7%		13%		6%	*
Opleiding		1%		7%		6%	

N.B.1: de cellen onder 'nee' en 'ja' vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder -1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij -1 standaarddeviatie, respectievelijk +1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: alle verbanden zijn significant op 5% niveau, uitgezonderd de verbanden aangegeven met een *: dit zijn relaties die alleen op 10%-niveau significant zijn.

4.6 Samenvatting en conclusies

In deze paragraaf vatten we de belangrijkste bevindingen over de WW kort samen, we trekken enige conclusies en brengen daarbij enkele gegevens uit de verschillende paragrafen met elkaar in verband.

Omvang overtreding

De overtredingen die in 2002 in de WW door meer dan 10% van de uitkeringsgerechtigden worden begaan zijn (in volgorde van belang):

- onbetaald (vrijwilligers) werk zonder de uitkeringsinstantie in kennis te stellen;
- langere tijd bewust weinig gesolliciteerd;
- kleinere klusjes voor een geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan de uitkeringsinstantie;
- zwart werk;
- passend werk afgewezen.

Het percentage WW-ers dat passend werk heeft afgewezen of er bewust voor heeft gezorgd dat zij niet werden aangenomen is kleiner dan in 2000. Het aantal WW-ers dat onbetaald werk verricht zonder dit te melden aan de uitkeringsinstantie is (significant) toegenomen van 18 tot 26%.

Blijkens hun antwoorden op de vraag naar overtreding van de regels in het algemeen, zijn WW-ers niet geneigd om hun eigen gedrag als ‘overtreding van de regels’ te bestempelen. Het schuldbesef is ten opzichte van 2000 afgenomen.

T11 en kennis van sancties

De WW kent volgens de T11-systematiek geen echt ‘kwetsbare’ dimensies. Het minst ‘veilig’ is de als betrekkelijk laag ingeschatte kans op een fysieke controle. In 2002 zijn de ‘veilige’ dimensies de kennis van de regels en de duidelijkheid naast de kans op een sanctie bij het ontdekken van een overtreding. Het risicoprofiel is op bijna de helft van het aantal dimensies iets verschoven in de richting van het middengebied. De verschuiving is nog niet goed te beoordelen op eventuele gevolgen voor naleving van de regels.

Het blijkt dat 10% van de WW-ers het afgelopen jaar wel eens een boete heeft.

Bijna één vijfde is goed geïnformeerd over het sanctie krachtens de Wet BMTi bij overtreding van de inlichtingenplicht, terwijl ruim 40% de ernst van de sanctie onderschat. Bijna 30% beschikt over redelijke kennis van de sancties. Slechts weinig uitkeringsgerechtigden overschatten de sanctie duidelijk. Tussen 2000 en 2002 is het deel WW-ers dat in de laatste jaren een verzwarende van de straffen waarneemt, afgenomen van 70 tot 59%.

Samenhangen met overtredingen

Rapporteren van werk en inkomen

Het doen van klusjes en zwart werken gaan vooral samen met kenmerken van het arbeidsverleden en met kenmerken van handhaving. Zwart werk komt meer voor bij een arbeidsverleden van lossere dienstverbanden en hogere of juist lagere functies (geschoolde handarbeid), en minder bij een verleden van functies op het middenniveau, van vastere dienstverbanden en bij een langer arbeidsverleden. Verder zijn er samenhangen met het verwachte voordeel van overtreding, de wetgetrouwheid, de verwachte sociale controle, de verwachte detectiekans en de verwachte effectiviteit van controles op zwart werk.

Overtreding medewerkingsverplichtingen

De overtreding van de medewerkingsverplichtingen die herintegratie in de arbeidsmarkt beogen te bewerkstelligen, hangt vooral samen met algemene achtergrondkenmerken. Het betreft de samenstelling van het huishouden en de wijze van inkomstenverwerving. Vrouwen weigeren vaker passend werk. De groep die met een partner samenwoont, leeft de sollicitatieplicht gemiddeld genomen beter na, terwijl degenen die met kinderen een huishouden vormen de plicht juist vaker niet nakomen.

Degenen die naast de uitkering nog een inkomen uit arbeid verwerven, solliciteren gemiddeld genomen minder en wijzen ook vaker passend werk af.

Onbetaald (vrijwilligers)werk zonder de uitkeringsinstantie daarvan in kennis te stellen, is vooral een aangelegenheid van oudere WW-ers, van beter opgeleide WW-ers, van mannen en van hoofdkostwinners.

Belangrijke onafhankelijke variabelen

De meeste T11-dimensies die in 2002 ten opzichte van 2000 minder ‘veilig’ zijn geworden, vertonen géén samenhang met enige overtreding. Een uitzondering is de dimensie ‘informele meldingskans’ die in dit rapport onderdeel vormt van sociale controle. De verwachting van meer sociale controle gaat samen met (minder) klusjes en zwart werk en de WW-ers verwachten in 2002 een lagere informele meldingskans dan in 2000.

Het verwachte voordeel van overtreding en de verwachte effectiviteit van specifieke controles op het doen van klusjes en op zwart werk zijn voor meerdere overtredingen van belang. Het verwachten van effectievere controles op klusjes gaat gepaard met minder klusjes, minder onaangemeld onbetaald werk en met minder overtreding van de sollicitatieplicht. Het verwachten van een grotere effectiviteit van de controle op zwart werk gaat samen met minder klusjes, minder zwart werk en het minder afwijzen van passend werk.

Opmerkelijk is dat de sanctiedimensie voor overtredingen in de WW geen significant effect te zien geeft, maar dat er net als in de WAO weer wel samenhangen zijn met daadwerkelijke kennis van de wettelijke sanctie voor overtreding van de inlichtingenplicht (het geven van onjuiste of onvolledige inlichtingen en financiële benadeling van de uitkeringsinstantie als gevolg daarvan). Daarbij geldt over het algemeen dat een onderschatting van de wettelijke sanctie samen gaat met meer overtreding in de zin van méér zwart werk en meer onbetaald werk dat niet wordt aangemeld. Een hogere schatting (van het terug te betalen bedrag of het percentage korting) gaat gepaard met juist minder zwart werk en onbetaald werk. De sanctie waarmee voor de WW een samenhang is geconstateerd is 'hangt helemaal af van het ten onrechte uitgekeerde bedrag, c.q. de ernst van de overtreding'. Een kwart van de WW-ers verwacht dit als sanctie voor overtreding van de inlichtingenplicht. De conclusie is dat meer kennis van de wettelijke sancties mogelijk kan bijdragen tot een betere naleving van de regels.

5 De geschatte omvang en de achtergronden van regelovertrading in de Abw

In dit hoofdstuk bespreken we de resultaten voor de Abw. Na een bespreking van de vragen aan de respondenten (par 5.1) behandelen we de geschatte omvang van regelovertrading (par.5.2). Daarna komen het Tafel van Elf risicoprofiel aan bod (par 5.3.) en de kennis van Abw-ers over de Wet Boeten, maatregelen, terug- en invordering sociale zekerheid, afgekort tot Wet BMTi (par. 5.4). In paragraaf 5.5 behandelen we de verbanden tussen regelovertrading enerzijds, en de dimensies van de Tafel van Elf, de kennis van de Wet BMTi en enkele achtergrondkenmerken van Abw-ers anderzijds. Het hoofdstuk wordt weer afgesloten met een korte samenvatting van de belangrijkste bevindingen en enkele conclusies (par. 5.6).

5.1 Vraagstelling

Wie een Abw-uitkering ontvangt, dient zich aan een aantal regels en verplichtingen te houden. In tegenstelling tot de WAO en de WW, is de Abw geen werknemersverzekering. De hoogte van de uitkering is niet gerelateerd aan een eerder verdiend loon, maar is afhankelijk van, onder meer, de leefsituatie, de omvang van het eventuele vermogen en van de overige inkomsten van de uitkeringsaanvrager. De maximale uitkering bedraagt 100% van het wettelijk minimumloon. Naast de regels over het opgeven van inkomsten uit arbeid, geldt voor de Abw een aantal extra informatieve verplichtingen en kunnen vergelijkbare medewerkingsverplichtingen gelden als in de WW. Abw-ers hebben bijvoorbeeld ook de plicht om naar werk te zoeken. Uitkeringsgerechtigden ouder dan 57½ jaar en verzorgers van kinderen jonger dan vijf jaar zijn van deze sollicitatieplicht vrijgesteld.

Het aantal verplichtingen in de Abw is groter dan in enige andere sociale zekerheidswet. In dit onderzoek zijn niet alle verplichtingen bevestigd, om de respondentbelasting te beperken.

Overtreding van de regels met betrekking tot het opgeven van inkomsten uit arbeid onderscheiden we net als bij de andere twee wetten in een aantal vormen:

- het niet opgeven aan de uitkeringsorganisatie van geldelijke vergoedingen uit kleine klusjes of klusjes van beperkte omvang voor of via familie, vrienden en bekenden;
- het niet opgeven aan de uitkeringsorganisatie van inkomsten uit reguliere arbeid, dat wil zeggen arbeid waarover belasting en premies worden afgedragen (de zgn. wit-werkfraude);
- het niet opgeven aan de uitkeringsorganisatie van inkomsten uit zwart werk, dat wil zeggen betaalde arbeid in het informele circuit waarover géén belasting en premies worden afgedragen (de zogenaamde zwart-werkfraude).

Naast de overtredingen met betrekking tot het doorgeven van inkomsten uit arbeid zijn vragen gesteld over overtreding van medewerkingsverplichtingen, zoals passend werk afwijzen of zorgen dat men niet aangenomen werd en het langere tijd bewust weinig solliciteren (voor mensen met een sollicitatieplicht).

Ook zijn vragen gesteld over overtredingen van de overige informatieve verplichtingen. Hiertoe worden gerekend: het verzwijgen van inkomsten naast de uitkering anders dan uit arbeid (bijvoorbeeld alimentatie, studiebeurs, onderverhuur), het verzwijgen van vermogen, het verzwijgen van waardevolle bezittingen en het onjuist of onvolledig geven van inlichtingen over de woon- of leefsituatie.

Tot slot is een algemene vraag gesteld over het overtreden van regels.

De vragen naar de verschillende overtredingen zijn:

- Doet u de laatste tijd, bijvoorbeeld het afgelopen jaar, wel eens voor of via vrienden en bekenden kleinere klusjes of wat werk voor een kleinere of grotere vergoeding, zonder dat aan de uitkeringsinstantie door te geven? (Het gaat om een geldelijke vergoeding.)
- Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens een tijd een baan of uitzendwerk gehad naast uw Abw-uitkering, zonder dat de uitkeringsinstantie dit wist?
- Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens zwart werk gedaan naast uw Abw-uitkering?

De letterlijke tekst van de vragen over overtreding van de medewerking- en overige informatieve verplichtingen voor de Abw luidt als volgt:

- Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens 'passend' werk (een baan) afgewezen, of heeft u er wel eens bewust voor gezorgd dat u niet werd aangenomen, terwijl u wel kans zou hebben gemaakt om de baan te krijgen?
- Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens langere tijd bewust weinig gesolliciteerd?
- Heeft u in de afgelopen 12 maanden inkomsten gehad naast uw uitkering die u niet heeft opgegeven, bijvoorbeeld inkomsten uit alimentatie, een studiebeurs, onderverhuur, andere sociale uitkeringen, giften, rente en dergelijke?
- Heeft u of uw gezin spaarbankboekjes, spaarrekeningen, aandelen, andere waardepapieren, lijfrente, een levensverzekering of een koopsompolis die u niet aan de uitkeringsinstantie heeft opgegeven?
- Heeft u of uw gezin waardevolle bezittingen die u niet aan de uitkeringsinstantie heeft opgegeven (eigen huis, auto, boot, caravan, motorfiets, onroerende zaken, bijvoorbeeld een vakantiehuis, stacaravan, grond, ook in het buitenland, aandeel in een onverdeelde boedel bij echtscheiding, aandeel in een onverdeelde erfenis, andere waardevolle bezittingen)?
- Heeft u, sinds u uw uitkering heeft, aan de uitkeringsinstantie ooit onjuiste of onvolledige inlichtingen gegeven over uw woonsituatie, gezinssamenstelling, burgerlijke staat, het zijn of hebben van kostgangers of onderhuurders?

De vraag naar regelovertreding in het algemeen is dezelfde vraag die werd gesteld aan WAO-ers en WW-ers.

- Heeft u, naar uw gevoel, in de afgelopen 12 maanden de regels van de Abw-uitkering wel eens overtreden of in eigen voordeel uitgelegd, dat wil zeggen, op zo'n manier toegepast dat u een hogere uitkering ontving dan waar u volgens de regels van de Abw recht op had?

5.2 Geschatte omvang regelovertreding in de Abw

In de Abw worden de volgende vijf overtredingen door meer dan 10% van de uitkeringsgerechtigden begaan (tabel 29):

- weinig solliciteren (41%)
- het afgelopen jaar wel eens kleinere klusjes gedaan voor een geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan uitkeringsinstantie (23%);
- passend werk weigeren (18%);
- zwart werken (13%);
- het niet opgeven van extra inkomsten uit bijvoorbeeld alimentatie of giften (11%).

29 | Geschatte omvang van regelovertreding Abw, 2000 (n = 1211) en 2002 (n = 761)

	2000	2002
<i>Regels met betrekking tot inkomsten uit arbeid (afgelopen jaar/ 12 maanden wel eens):</i>	%	%
- Kleinere klusjes gedaan voor geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan uitkeringsinstantie	23	23
- Baan of uitzendwerk gehad naast de uitkering zonder door te geven	6	3
- Zwart werk gedaan naast de uitkering	12	13
<i>Regels met betrekking tot informatieve verplichtingen:</i>		
- Inkomsten gehad naast uitkering zonder op te geven (vb. alimentatie, studiebeurs, giften, rente) (afgelopen 12 maanden wel eens)	8	11
- Heeft spaarrekeningen, aandelen, waardepapieren, lijfrente, levensverzekering, koopsompolis niet doorgegeven	6	9
- Heeft waardevolle bezittingen niet doorgegeven (noot 1)	2	3
- Heeft ooit onjuist of onvolledige inlichtingen gegeven over woonsituatie, gezinssamenstelling, burgerlijke staat	1	5
<i>Regels met betrekking tot medewerkingsverplichtingen:</i>		
- De afgelopen 12 maanden wel eens passend werk afgewezen of er bewust voor gezorgd om niet te worden aangenomen (noot 2)	14	18
- In de afgelopen 12 maanden wel eens langere tijd bewust weinig gesolliciteerd (noot 3)	40	41
<i>Regelovertreding in het algemeen gesteld:</i>		
- Naar eigen gevoel wel eens de uitkeringsregels overtreden of in eigen voordeel toegepast (in afgelopen 12 maanden)	4	5

N.B.1: De percentages in de tabel zijn niet optelbaar.

N.B.2: Geen van de verschillen tussen 2000 en 2002 is significant.

Noot 1: in 2002 alleen Capi@home, n = 253

Noot 2: in 2002 alleen Capi@home, met sollicitatieplicht n = 79

Noot 3: in 2002 alleen Capi@home, met sollicitatieplicht n = 78

Vanwege een gering aantal respondenten wordt niet nader ingegaan op de eerste en de derde overtreding. Dit geringe aantal wordt veroorzaakt doordat vragen over deze twee overtredingen niet aan alle respondenten zijn gesteld (zie voor nadere uitleg hoofdstuk 1).

Het is goed te bedenken dat in dit onderzoek het verschil tussen klusjes voor een financiële vergoeding voor vrienden en bekenden en zwart werk niet scherp is te maken. Hierdoor kan de ene bijstandsgerechtigde arbeid waarvoor geld ontvangen is zonder dit aan de sociale dienst door te geven typeren als ‘zwart werken’, terwijl de ander dezelfde situatie beschouwt als een ‘klein klusje tegen een geldelijke vergoeding’. Rekentechnisch is het niet mogelijk om de percentages voor ‘zwart werk’ en ‘klusjes’ bij elkaar op te tellen om zo te komen tot één algemene maat voor overtreding van de regels voor het rapporteren van inkomen uit arbeid.

Het beeld van de overtredingen in de Abw is ten opzichte van 2000 wel wat veranderd, maar er zijn geen significante verschillen te constateren. Met uitzondering van het doen van kleinere klusjes, de zogenaamde ‘witwerk fraude’ en het niet opgeven van waardevolle bezittingen, zijn alle overtredingen wel (iets) toegenomen.

Op de algemene vraag of zij de regels met betrekking tot hun uitkering wel eens hebben overtreden of in hun eigen voordeel uitgelegd om zo een hogere uitkering te ontvangen dan waar zij volgens de regels van de wet recht op zouden hebben, antwoordt 5% van de Abw-ers bevestigend. Dit percentage is opvallend naast het percentage van 13% dat toegeeft over dezelfde periode wel eens zwart te hebben gewerkt. Ook voor Abw-ers geldt, dat zij niet geneigd zijn om hun eigen overtredingen als ‘bewuste overtreding van de regels ten eigen voordele’ te bestempelen. De uitkeringsgerechtigden ervaren de toegevoegde overtredingen blijkbaar niet als wederrechtelijke toe-eigening van uitkeringsgelden.

5.3 T11-risicoprofielen Abw

Figuur 30 laat voor de Abw eigenlijk géén ‘kwetsbare’ dimensie zien. Wel is de als laag ingeschatte kans dat de uitkeringsinstantie bij de uitkeringsgerechtigden komt controleren (kans op een fysieke controle) het minst ‘veilig’ te noemen en nadert deze dimensie het ‘kwetsbare’ gebied het dichtst.

De veilige dimensies voor de Abw zijn naast kennis van de regels een aantal kenmerken van controle en sancties. De veilige dimensies zijn:

- een voldoende geachte kennis van de regels;
- een betrekkelijk hoog ingeschatte kans op een administratieve controle;
- de betrekkelijk hoog inschatte kans op een sanctie bij ontdekking van een overtreding;
- de als betrekkelijk ernstig ingeschatte gevolgen van een sanctie bij ontdekking van een overtreding.

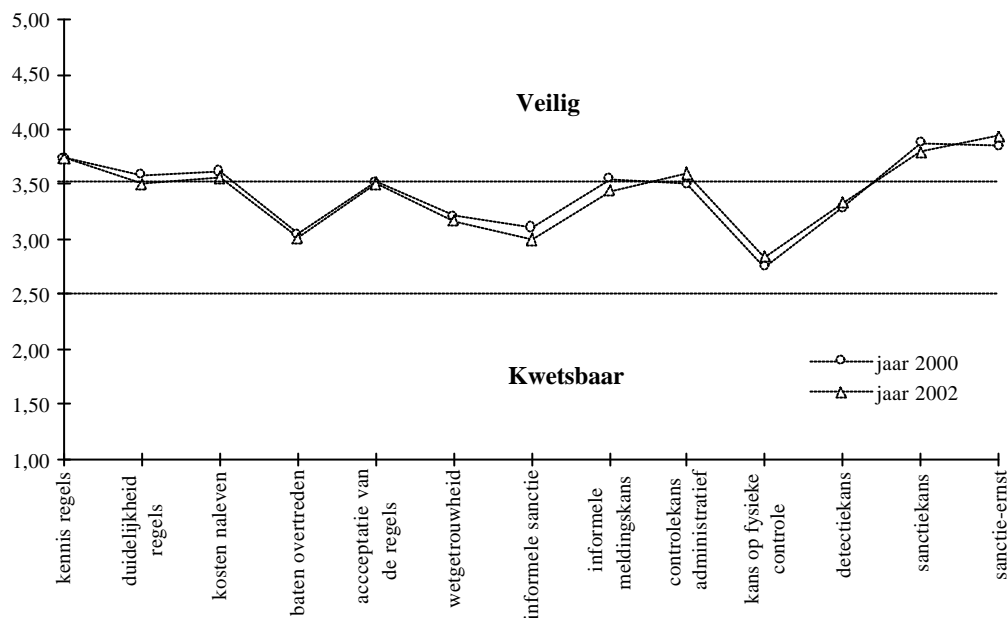
De overige dimensies zijn ‘ambivalente dimensies’ of ‘dimensies in het middengebied’.

In vergelijking met het jaar 2000 laat figuur 30 over de hele linie een verschuiving van het profiel naar het middengebied zien. De vorm van het profiel, dat wil zeggen de verhouding tussen de dimensies, verandert echter niet.

Door de verschuiving overschrijdt één dimensie net de grens van het gebied ‘veilig’ naar het meer ambivalente middengebied. Het is:

- een als beperkt ingeschatte kans op het aangeven van ‘zwart werk’ door de sociale omgeving van betrokkene (informele meldingskans).

De meeste gemiddelde waarden verschillen tussen beide jaren significant, maar de verschillen zijn zo klein, dat het vooral nog moeilijk is de beleidsmatige relevantie ervan te beoordelen.

Bron: TNS NIPO, 2003

5.4 Ervaring met en kennis van de Wet BMTi onder Abw-ers

Kennis van de mogelijke sancties en ervaring met sancties kunnen van belang zijn voor overtreding van de regels. Daarom zijn er ook vragen gesteld over de kennis van uitkeringsgerechtigden van en hun ervaringen met het boetedeel van de Wet Boeten, maatregelen, terug- en invordering sociale zekerheid (Wet BMTi).

Uit het onderzoek blijkt dat 8% van de Abw-ers het afgelopen jaar wel eens een boete heeft gekregen.

De gestelde norm voor kennis van de Wet BMTi geeft voor de Abw het volgende resultaat (zie tabel 31)¹⁴.

¹⁴ Ter herinnering: de volgende normen zijn geformuleerd:

- Correct antwoord: 'Terugbetalen plus een boete'.
- Redelijke kennis: 'terugbetalen plus een waarschuwing', of 'terugbetalen plus een korting op de uitkering'.
- Onderschatting: 'geen straf, maar een waarschuwing', 'terugbetalen van het ten onrechte ontvangen bedrag' en 'hangt helemaal af van het ten onrechte ontvangen bedrag\ de ernst van de overtreding'.
- Overschatting: 'terugbetalen plus stopzetten van de uitkering' en 'terugbetalen plus gevangenisstraf'.

	%
Onderschatting	44%
Redelijke kennis	26%
Correct antwoord	19%
Overschatting	7%
Weet niet	5%
Totaal	100%

Het is niet mogelijk om deze uitkomsten te vergelijken met kennis van de Wet BMTi in 2000, omdat er in het onderzoek voor dat jaar een andere vraag is gesteld¹⁵.

Bijna één vijfde van de Abw-ers is goed geïnformeerd over het sanctiebeleid van de Wet BMTi in het geval van overtreding van de inlichtingenplicht, en nog eens ruim een kwart beschikt over redelijke kennis. Een groep van 44% onderschat de ernst van de sanctie. Slechts weinig Abw-ers overschatten de sancties krachtens de Wet BMTi duidelijk.

Aan degenen die het goede antwoord gaven op de vraag naar de sanctie, is ook gevraagd hoe hoog zij denken dat de boete zal zijn. Tabel 32 geeft de uitkomsten weer. Het juiste antwoord is 10% van het ten onrechte ontvangen bedrag. Een vijfde van de degenen die terecht het antwoord ‘terugbetalen plus een boete’ heeft gekozen, beantwoordt ook deze vraag juist. Dat betekent dat bijna 4% van de Abw-ers volledig op de hoogte is van de sanctie krachtens de Wet BMTi bij overtreding van de inlichtingenplicht.

¹⁵ In 2000 werd een meerkeuzevraag gebruikt waarbij de respondent twee onderdelen (terugbetalen en boete) zelf moest combineren tot het juiste antwoord. Nu is het juiste antwoord een van de mogelijke antwoorden. Deze benadering leek ons een meer reële toets van de kennis van de respondenten. Bovendien leverde het gebruik van de meerkeuzevraag veel verschillende antwoorden op die moeilijk waren te normeren.

32 / Schatting hoogte boete voor onjuiste of onvolledige inlichtingen, Abw (n=141)

Geschatte hoogte boete in % van het ten onrechte uitgekeerde bedrag

1 onderschatting (boete 5%)	13%
2 antwoord juist (boete 10%)	20%
3 overschatting (boete >10%)	41%
4 weet niet	26%
Totaal	100%

Er is ook gevraagd naar de visie op de sancties voor het niet naleven van de uitkeringsregels. Bijna 70% van de Abw-ers is in 2002 van mening dat de straffen de laatste jaren zwaarder zijn geworden (tabel 33). Die mening is tussen 2000 en 2002 niet significant veranderd¹⁶.

33 / Kennis van de Wet BMTi: straffen voor niet naleven regels uitkering laatste jaren zwaarder geworden? Abw, 2000 (n = 919) en 2002 (n= 611)

	2000	2002
Ja, helemaal mee eens	21%	19%
Ja, mee eens	52%	49%
Niet mee eens, maar ook niet mee oneens	20%	24%
Nee, mee oneens	8%	7%
Nee, helemaal mee oneens	0%	2%

¹⁶ Verschil in gemiddelden 2000 en 2002 tweezijdig getoetst met t-toets op 5%.

5.5 Achtergronden van overtreding

Overtreding regels mbt rapporteren inkomen uit arbeid

Het doen van klusjes

Een betrekkelijk grote groep Abw-ers van 23% geeft toe in het afgelopen jaar wel eens een klusje te hebben gedaan voor een bijverdienste. De volgende vraag is gesteld:

- Doet u de laatste tijd, bijvoorbeeld het afgelopen jaar, wel eens voor of via vrienden en bekenden kleinere klusjes of wat werk voor een kleinere of grotere vergoeding, zonder dat aan de uitkeringsinstantie door te geven? (Het gaat om een geldelijke vergoeding.)

Het doen van klusjes voor een financiële vergoeding komt meer voor onder Abw-ers die vóór de uitkering hebben gewerkt als uitzendkracht en onder de groep die naast de uitkering nog inkomsten uit arbeid heeft (tabel 34). Klusjes worden ook gedaan door een groter deel van de groep die de sanctie voor financiële benadeling van de uitkeringsinstantie onderschat. In dit geval bestaat de onderschatting uit de verwachting dat de straf voor het geven van onjuiste inlichtingen geheel afhankelijk is van de ernst van de overtreding en de hoogte van het ten onrechte uitgekeerde bedrag.

Het doen van klusjes hangt samen met een groot aantal T11-variabelen, hoofdzakelijk met de duidelijkheid van de regels en met spontane nalevingdimensies, te weten de acceptatie van de regels, het verwacht voordeel, de ervaren sociale controle en wetgetrouwheid. Meer duidelijkheid, acceptatie, wetgetrouwheid en sociale controle gaan gepaard met minder vaak klusjes doen zonder dit op te geven, terwijl een groter verwacht voordeel leidt tot een grotere kans op het doen van dergelijke klusjes. Voordeel, acceptatie en de detectiekans van klusjes vertonen een betrekkelijk sterke samenhang met overtreding van de regel. Daarnaast zijn er verbanden met kennis van de sancties, met de verwachte effectiviteit van de controle op zwart werk en van de controle op een baan of uitzendwerk naast de uitkering en met de kans op ontdekking van bijverdiensten uit klusjes (detectiekans klusjes). Een hogere effectiviteit van controles en een hogere detectiekans gaan samen met het minder vaak doen van klusjes.

34 / 'Klusjes doen' (n=761, overtreding 23%): variabelen die ermee samenhangen

<i>Tweewaardige onafhankelijke</i>		<i>Nee</i>	<i>N</i>	<i>Ja</i>	<i>N</i>	<i>Effect</i>
<u>Algemene kenmerken:</u>						
Soort dienstverband:	uitzendkracht	23%	564	37%	91	14%
Inkomsten uit arbeid naast uitkering		21%	566	34%	104	13%
<u>Kennis van sancties:</u>						
Verwachte sanctie bij onjuiste inlichtingen en te hoge uitkering:	afhankelijk van ernst overtreding	21%	539	30%	191	9% *
<i>Kwantitatieve onafhankelijke</i>		<i>- 1 sd</i>		<i>+ 1 sd</i>		<i>Effect</i>
<u>Tafel van 11:</u>						
Duidelijkheid regels		27%		18%		-9%
Voordeel overtreding		12%		34%		22%
Acceptatie regels		33%		15%		-18%
Wetgetrouwheid		31%		14%		-17%
Sociale controle (informele meldingskans en - sanctie)		32%		15%		-17%
Detectiekans		29%		17%		-12%
<u>Andere meningen over handhaving:</u>						
Detectiekans klusjes		32%		14%		-18%
Controle zwart werk waterdicht		31%		18%		-13%
Controle witte fraude waterdicht		30%		19%		-11%

N.B.1: de cellen onder 'nee' en 'ja' vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder -1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij - 1 standaarddeviatie, respectievelijk + 1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: alle verbanden zijn significant op 5% niveau, uitgezonderd de verbanden aangegeven met een *: dit zijn relaties die alleen op 10%-niveau significant zijn.

Baan of uitzendwerk naast de uitkering

Het hebben van een baan of uitzendwerk naast de uitkering, zonder dat de uitkeringsinstantie er van op de hoogte is, komt in de Abw nog steeds voor, zij het in beperkte mate: 3% van de Abw-ers zegt er zich in de afgelopen 12 maanden wel eens schuldig aan te hebben gemaakt.

De vraag naar de overtreding was:

- Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens een tijd een baan of uitzendwerk gehad naast uw Abw-uitkering, zonder dat de uitkeringsinstantie dit wist?

Onderschatting van de wettelijke sanctie voor overtreding van de inlichtingenplicht (het geven van onjuiste of onvolledige inlichtingen en daardoor financiële benadeling van de uitkeringsinstantie), door de verwachting dat de straf alleen bestaat uit het 'terugbetalen van het onterecht ontvangen bedrag plus een waarschuwing', heeft een relatief sterk positief verband met de overtreding (tabel 35). De groep die deze sanctie verwacht, heeft in duidelijk grotere getale een baan of uitzendwerk gehad zonder medeweten van de uitkeringsinstantie.

Voor het overige hangt de overtreding samen met kenmerken van controle en sancties. Dit is niet geheel verwonderlijk voor een overtreding waarvan de aanpak en effectiviteit van de handhaving relatief veel publieke aandacht hebben gekregen. Het hoger inschatten van de kans op een controle en op ontdekking van de overtreding, gaan gepaard met minder overtreding. Ook zij die menen dat de straffen de laatste jaren zwaarder zijn geworden, overtreden minder.

35 | *Baan of uitzendwerk naast uitkering zonder medeweten uitkeringsinstantie (N=761, 3%), variabelen die er meer samenhangen*

		<i>Nee</i>	<i>N</i>	<i>Ja</i>	<i>N</i>	<i>Effect</i>	
<i>Tweewaardige onafhankelijke</i>							
<u>Kennis van sancties:</u>							
Verwachte sanctie bij onjuiste inlichtingen en te hoge uitkering:	Terugbetaling + waarschuwing	2%	656	18%	74	16%	
<i>Kwantitatieve onafhankelijke</i>							
		<i>- 1 sd</i>		<i>+ 1 sd</i>			
<u>Tafel van 11</u>							
Controlekans (administratief of fysiek)		4%		0%		-4%	*
Detectiekans		5%		0%		-5%	
<u>Kennis van sancties:</u>							
Straffen laatste jaren zwaarder geworden		7%		2%		-5%	

N.B.1: de cellen onder ‘nee’ en ‘ja’ vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder –1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij – 1 standaarddeviatie, respectievelijk + 1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: alle verbanden zijn significant op 5% niveau, uitgezonderd de verbanden aangegeven met een *: dit zijn relaties die alleen op 10%-niveau significant zijn.

Zwart werk

In het afgelopen jaar heeft 13% van de Abw-ers wel eens zwart gewerkt naast de uitkering. De vraag aan de respondenten was:

- Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens zwart werk gedaan naast uw Abw-uitkering?

Zwart werken naast de uitkering hangt voor een deel samen met dezelfde of vergelijkbare variabelen als het doen van klusjes. Nu is de onderschatting van de wettelijke sancties, in twee vormen, een lichtere en een zwaardere, van belang. Het gaat om respectievelijk ‘terugbetalen plus een waarschuwing’ en ‘hangt helemaal af van het ten onrechte ontvangen bedrag/ de ernst van de overtreding’ (tabel 36). De verwachting dat dit de sancties zijn voor overtreding van de inlichtingenplicht, gaat gepaard met meer zwart werk.

Verder werkt een groter deel van de Abw-ers die voorafgaand aan de uitkering uitzendwerk hebben gedaan of een lagere functie hebben bekleed, vaker wel eens zwart. Hetzelfde geldt voor de Abw-ers die ook (nog) een uitkering ontvangen van het voormalige GAK en voor hen die naast de uitkering nog inkomsten uit arbeid hebben.

De T11-variabelen en de overige meningen over handhaving vertonen alle weer het verwachte teken. Dat wil zeggen dat er sprake is van negatieve verbanden met overtreding, behalve voor het verwachte voordeel. Een groter verwacht voordeel gaat gepaard met meer zwart werken. Meer trouw aan de wet, het verwachten van meer sociale controle, het hoger inschatten van de effectiviteit van controles in het algemeen en op zwart werk en ‘witte fraude’ in het bijzonder, gaan alle samen met minder zwart werk. Opmerkelijk is het volgende verband: zij die sterker de mening zijn toegedaan dat de uitkeringsinstantie mensen aan hun lot overlaat, werken gemiddeld genomen minder zwart.

36 / Zwart werk (n=761, overtreding 13%): variabelen die ermee samenhangen

		<i>Nee</i>	<i>N</i>	<i>Ja</i>	<i>N</i>	<i>Effect</i>
<i>Tweewaardige onafhankelijke</i>						
Algemene kenmerken:						
Dienstverband in laatste baan:	Uitzendkracht	14%	564	27%	91	13%
Positie in laatste baan:	Lagere functie	12%	454	23%	201	11%
Inkomsten uit arbeid naast uitkering		10%	566	28%	104	18%
Uitkeringsinstantie:	UWV/ GAK	12%	645	31%	29	19%
Kennis van sancties:						
Verwachte sanctie bij onjuiste inlichtingen en te hoge uitkering:	Terugbetaling + waarschuwing	11%	656	34%	74	23%
	Afhankelijk van ernst overtreding	11%	539	19%	191	8% *
<i>Kwantitatieve onafhankelijke</i>		<i>- 1 sd</i>		<i>+ 1 sd</i>		
Tafel van 11:						
Voordeel overtreding		5%		22%		17%
Wetgetrouwheid		16%		10%		-6% *
Sociale controle (informele meldingskans en – sanctie)		19%		9%		-10%
Detectiekans		17%		10%		-7%
Andere meningen over handhaving:						
Detectiekans klusjes		21%		8%		-13%
Controle witte fraude waterdicht		22%		8%		-14%
Controle zwart werk waterdicht		20%		8%		-12%
Uitkeringsinstantie laat mensen aan hun lot over		18%		10%		-8% *

N.B.1: de cellen onder ‘nee’ en ‘ja’ vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder -1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij - 1 standaarddeviatie, respectievelijk + 1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: alle verbanden zijn significant op 5% niveau, uitgezonderd de verbanden aangegeven met een *: dit zijn relaties die alleen op 10%-niveau significant zijn.

Overtreiding van de regels met betrekking tot de informatieve verplichtingen

Extra inkomsten niet opgeven

Het niet opgeven van extra inkomsten naast de uitkering (anders dan uit arbeid) behoort tot de relatief veel voorkomende overtredingen in de Abw: 11% van de uitkeringsgerechtigden maakte er zich in het afgelopen jaar wel eens schuldig aan.

De volgende vraag werd voorgelegd aan de respondenten in het onderzoek:

- Heeft u in de afgelopen 12 maanden inkomsten gehad naast uw uitkering die u niet heeft opgegeven, bijvoorbeeld inkomsten uit alimentatie, een studiebeurs, onderverhuur, andere sociale uitkeringen, giften, rente en dergelijke?

Het niet opgeven van extra inkomsten komt duidelijk meer voor onder Abw-ers die zelfstandige zijn geweest en onder hen die een inkomen uit arbeid verwerven naast de uitkering (tabel 37). Daarnaast verzwijgen Abw-ers die beter kunnen rondkomen van hun inkomen, minder vaak extra inkomsten. Abw-ers die menen dat de straf voor benadeling van de uitkeringsinstantie geheel afhankelijk is van de ernst van overtreding, overtreden in grotere getale.

Tot slot is er ook een positief verband met het algemene kenmerk opleiding. Hoger opgeleiden geven vaker extra inkomsten niet op.

Binnen het domein van handhavingvariabelen zijn er vooral samenhangen met de spontane nalevingdimensies van de T11 en met de effectiviteit van twee specifieke controles, te weten de controle op zwart werk en op bijverdiensten uit klusjes (detectiekans klusjes). De verbanden hebben weer het te verwachten (vooral negatieve) teken. Het verwachte voordeel leidt tot meer overtreding en heeft weer de grootste impact van de T11-variabelen.

37 | Extra inkomsten niet opgeven (n=761, 11%), variabelen die ermee samenhangen

<i>Tweewaardige onafhankelijke</i>		<i>Nee</i>	<i>N</i>	<i>Ja</i>	<i>N</i>	<i>Effect</i>	
Algemene kenmerken:							
Positie in laatste baan:	Zelfstandige	12%	620	35%	35	23%	
Inkomsten uit arbeid naast uitkering		8%	566	26%	104	18%	
Kennis van sancties:							
Verwachte sanctie bij onjuiste inlichtingen en te hoge uitkering:	Afhankelijk van ernst overtreding	9%	539	18%	191	9%	*
<i>Kwantitatieve onafhankelijke</i>		<i>- 1 sd</i>		<i>+ 1 sd</i>			
Tafel van 11:							
Duidelijkheid regels		15%		8%		-7%	
Voordeel overtreding		5%		19%		14%	
Acceptatie regels		15%		8%		-7%	
Sociale controle (informele meldingskans en - sanctie)		15%		8%		-7%	
Andere meningen over handhaving:							
Detectiekans klusjes		16%		8%		-8%	*
Controle zwart werk waterdicht		16%		8%		-8%	*
Algemene kenmerken:							
Rondkomen met huidig inkomen		15%		8%		-7%	*
Opleiding		8%		14%		6%	*

N.B.1: de cellen onder ‘nee’ en ‘ja’ vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder –1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij – 1 standaarddeviatie, respectievelijk + 1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: alle verbanden zijn significant op 5% niveau, uitgezonderd de verbanden aangegeven met een *: dit zijn relaties die alleen op 10%-niveau significant zijn.

Vermogen niet opgeven

Negen procent van de Abw-ers geeft een (deel van) zijn of haar vermogen niet aan de sociale dienst op. De vraag naar deze overtreding van de informatieplichten is als volgt geformuleerd:

- Heeft u of uw gezin spaarbankboekjes, spaarrekeningen, aandelen, andere waardepapieren, lijfrente, een levensverzekering of een koopsompolis die u niet aan de uitkeringsinstantie heeft opgegeven?

Geschoolde handarbeiders overtreden de regel in grotere getale dan degenen die voor de uitkering op een ander niveau hebben gewerkt (tabel 38).

Opmerkelijk is dat accurate kennis van de Wet BMTi nu gepaard gaat met méér overtreding. Een groter deel van de groep die het juiste antwoord geeft op de vraag naar de sanctie krachtens de Wet BMTi, voor overtreding van de inlichtingenplicht, verzuimt het om vermogen aan de uitkeringsinstantie op te geven. Meer kennis betekent hier blijkbaar méér overtreding.

Deze bevinding wordt bevestigd door de T11-dimensie kennis van de regels. Het volgens eigen verklaring over meer kennis beschikken gaat ook gepaard met een grotere kans op overtreding.

Van de T11-variabelen spelen verder alleen het verwachte voordeel van overtreding en de waargenomen sociale controle een rol.

38 / Vermogen niet opgeven (n=761, 9%), variabelen die ermee samenhangen

<i>Tweewaardige onafhankelijke</i>		<i>Nee</i>	<i>N</i>	<i>Ja</i>	<i>N</i>	<i>Effect</i>	
<u>Algemene kenmerken:</u>							
Positie in laatste baan:	Geschoolde (hand)arbeid	9%	594	24%	61	15%	
<u>Kennis van sancties:</u>							
Verwachte sanctie bij onjuiste inlichtingen en te hoge uitkering:	Terugbetaling + boete	8%	589	17%	141	9%	
<i>Kwantitatieve onafhankelijke</i>		<i>- 1 sd</i>		<i>+ 1 sd</i>			
<u>Tafel van 11:</u>							
Kennis regels		6%		15%		9%	
Voordeel overtreding		6%		13%		7%	*
Sociale controle (informele meldingskans en - sanctie)		13%		6%		-7%	*

N.B.1: de cellen onder ‘nee’ en ‘ja’ vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder –1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij – 1 standaarddeviatie, respectievelijk + 1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: alle verbanden zijn significant op 5% niveau, uitgezonderd de verbanden aangegeven met een *: dit zijn relaties die alleen op 10%-niveau significant zijn.

De samenhangen met de overtreding van de verplichting om waardevolle bezittingen op te geven en het geven van inlichtingen over de woon- en leefsituatie zijn niet geanalyseerd vanwege een te klein aantal bevraagde respondenten (zie ook hoofdstuk 1).

Regelovertreding met betrekking tot de medewerkingsverplichtingen

Samenhangen met de overtreding van de medewerkingsverplichtingen ‘passend werk aannemen’ en sollicitatieplicht zijn niet geanalyseerd vanwege een te klein aantal observaties (zie ook hoofdstuk 1).

Regelovertreding in het algemeen gesteld

Een groep van 5% van de Abw-ers geeft toe de uitkeringsregels wel eens bewust te hebben overtreden of in het eigen voordeel te hebben uitgelegd. De vraag aan de respondenten was:

- Heeft u, naar uw gevoel, in de afgelopen 12 maanden de regels van de Abw-uitkering wel eens overtreden of in eigen voordeel uitgelegd, dat wil zeggen, op zo'n manier toegepast dat u een hogere uitkering ontving dan waar u volgens de regels van de Abw recht op had?

Abw-ers die vóór de uitkering als oproepkracht hebben gewerkt, geven makkelijker toe de regels bewust te overtreden (tabel 39). Er is ook een verband met leeftijd en het rondkomen met het huidige inkomen. Naarmate men ouder is of beter kan rondkomen met hun huidige inkomen geeft men gemakkelijker bewuste overtreding toe.

Het toegeven van regelovertreding in het algemeen hangt verder vooral samen met kenmerken van controle en sancties. Een vorm van onderschatting van de wettelijke sancties, namelijk dat deze bij het geven van onjuiste inlichtingen en daardoor ontvangen van een te hoge uitkering, alleen zouden bestaan uit het terugbetalen van het te veel ontvangen bedrag en een waarschuwing, gaat gepaard met meer bewuste overtreding. Een hogere inschatting van de kans dat men gecontroleerd wordt (fysiek of administratief), dat een overtreding bij controle kan worden ontdekt (detectiekans), dat een sanctie bij het constateren van overtreding wordt opgelegd of van de ernst van een sanctie, leiden alle tot minder (toegeven van) bewuste overtreding van de uitkeringsregels. Hetzelfde geldt voor het waarnemen van een effectievere controle op zwart werk.

Het verwachte voordeel van overtreding maakt opnieuw een duidelijk verschil. Personen die een groter voordeel verwachten van een overtreding, geven vaker toe de regels bewust te overtreden. Ook een hogere inschatting van de kans dat het doen van klusjes ontdekt wordt, hangt samen met het vaker toegeven van bewuste regelovertreding.

39 / Regelovertreding in het algemeen gesteld (n=761, 5%), variabelen die ermee samenhangen

<i>Tweewaardige onafhankelijke</i>		<i>Nee</i>	<i>N</i>	<i>Ja</i>	<i>N</i>	<i>Effect</i>	
<u>Algemene kenmerken:</u>							
Dienstverband laatste baan	Oproepkracht	4%	625	13%	30	9%	*
<u>Kennis van sancties:</u>							
Verwachte sanctie bij onjuiste inlichtingen en te hoge uitkering:	Terugbetalen + waarschuwing	4%	656	14%	74	10%	
<i>Kwantitatieve onafhankelijke</i>		<i>- 1 sd</i>		<i>+ 1 sd</i>			
<u>Tafel van 11:</u>							
Voordeel overtreding		1%		10%		9%	*
Controlekans (administratief en fysiek)		9%		2%		-7%	*
Detectiekans		10%		2%		-8%	
Sanctiekans		8%		2%		-6%	
Sanctie-ernst		8%		3%		-5%	
<u>Andere meningen over handhaving:</u>							
Controle zwart werk waterdicht		11%		1%		-10%	
Detectiekans klusjes		2%		8%		6%	*
<u>Algemene kenmerken:</u>							
Leeftijd		1%		8%		7%	
Rondkomen met huidig inkomen		1%		8%		7%	

N.B.1: de cellen onder 'nee' en 'ja' vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder -1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij - 1 standaarddeviatie, respectievelijk + 1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: alle verbanden zijn significant op 5% niveau, uitgezonderd de verbanden aangegeven met een *: dit zijn relaties die alleen op 10%-niveau significant zijn.

Ervaringen met boete

Tabel 40 geeft een overzicht van variabelen die samenhangen met het krijgen van een boete. Een boete is een gevolg van geconstateerde overtredingen, maar is geen directe maat voor de totale overtreding van de uitkeringsregels.

Boete

Het beboet zijn hangt nauwelijks samen met de meer psychologische T11-variabelen, maar vooral met algemene kenmerken van de Abw-ers. De verwachte kans op een sanctie vormt de uitzondering. Zij die een boete hebben gehad, onderkennen een grotere kans op een sanctie bij het ontdekken van de overtreding. Verder is er een opmerkelijk verband met het onderschatten van de wettelijke sanctie. Een groter deel van de groep die meent dat het geven van onjuiste inlichtingen alleen wordt bestraft met het terugbetalen van het te veel ontvangen bedrag, heeft juist ook een boete gehad. Ook Abw-ers met een meer opleiding hebben voor een groter deel een boete gehad.

Abw-ers die zelfstandige zijn geweest, zijn in grotere getale beboet. Een hoger inkomen en het beter kunnen rondkomen met dat inkomen gaan gepaard met minder boetes. Het is op voorhand niet goed te zeggen welke factor in dit verband oorzaak of gevolg is. Als men minder vaak een boete heeft gehad,

houdt men daardoor meer inkomen over en dat kan betekenen dat men het gevoel heeft beter te kunnen rondkomen. Het kan echter ook zo zijn dat mensen met een hoger inkomen, of mensen die beter kunnen rondkomen, minder vaak een overtreding hebben begaan waarvoor een boete is opgelegd.

40 | Boete gehad (n=761, 8%), variabelen die ermee samenhangen

<i>Tweewaardige onafhankelijke</i>		<i>Nee</i>	<i>N</i>	<i>Ja</i>	<i>N</i>	<i>Effect</i>	
<u>Algemene kenmerken:</u>							
Positie in laatste baan	Zelfstandige	7%	620	37%	35	30%	
<u>Kennis van sancties:</u>							
Verwachte sanctie bij onjuiste inlichtingen en te hoge uitkering:	Terugbetalen te hoge uitkering	6%	634	17%	127	11%	
<i>Kwantitatieve onafhankelijke</i>		<i>- 1 sd</i>		<i>+ 1 sd</i>			
<u>Tafel van 11:</u>							
Sanctiekans		1%		15%		14%	
<u>Algemene kenmerken:</u>							
Hoogte totaal netto inkomen		19%		2%		-17%	
Rondkomen met huidig inkomen		13%		4%		-9%	
Opleiding		4%		11%		7%	*

N.B.1: de cellen onder 'nee' en 'ja' vermelden steeds het percentage overtreders zonder, respectievelijk met het betreffende kenmerk. De cellen onder -1 en +1 sd vermelden steeds het percentage overtreders bij -1 standaarddeviatie, respectievelijk +1 standaarddeviatie van het gemiddelde van de onafhankelijke variabele.

N.B.2: alle verbanden zijn significant op 5% niveau, uitgezonderd de verbanden aangegeven met een *: dit zijn relaties die alleen op 10%-niveau significant zijn.

5.6 Samenvatting en conclusies

In deze paragraaf vatten we de belangrijkste bevindingen over de Abw kort samen, trekken een aantal conclusies en brengen daarbij gegevens uit de verschillende paragrafen met elkaar in verband.

Omvang overtreding

In de Abw worden de volgende vijf overtredingen begaan door meer dan 10% van de uitkeringsgerechtigden:

- weinig solliciteren (41%)
- het afgelopen jaar wel eens kleinere klusjes gedaan voor een geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan uitkeringsinstantie (23%);
- passend werk weigeren (18%);
- zwart werken (13%);
- het niet opgeven van extra inkomsten uit bijvoorbeeld alimentatie of giften (11%).

Het beeld van de overtredingen in de Abw is ten opzichte van 2000 in beperkte mate veranderd. Zeven van de tien bevraagde overtredingen zijn (enigszins) in omvang toegenomen, maar er zijn geen significante verschillen te constateren.

Blijkens de antwoorden op de vraag naar overtreding van de regels in het algemeen, zijn Abw-ers weinig genegen om hun eigen overtredingen als ‘bewuste overtreding van de regels ten eigen voordele’ te bestempelen. Zij ervaren de toegegeven overtredingen blijkbaar niet als een overtreding van de regels ten eigen voordele, of als wederrechtelijke toe-eigening van uitkeringsgelden.

T11 en kennis van sancties

De Abw kent géén ‘kwetsbare’ dimensie. De kans op een fysieke controle is het minst ‘veilig’. De Abw kent relatief veel ‘veilige’ dimensies, zijnde de kennis van de regels en kenmerken van controle en sancties.

Het risicoprofiel is tussen 2000 en 2002 over de hele linie iets verschoven naar het middengebied. Door de verschuiving overschrijdt de dimensie ‘informele meldingskans’ (van zwart werk) net de grens van het gebied ‘veilig’ naar het meer ambivalente middengebied. De verschillen tussen beide jaren zijn klein en vooralsnog is het moeilijk om de beleidsmatige relevantie te beoordelen.

Uit het onderzoek blijkt dat 8% van de Abw-ers in het afgelopen jaar wel eens een boete heeft. Bijna één vijfde van de Abw-ers is goed geïnformeerd over sanctie krachtens de Wet BMTi voor het overtreden van de inlichtingenplicht en ruim een kwart beschikt over redelijke kennis. 44% onderschat de ernst van de sanctie. Slechts weinig Abw-ers overschatten de sancties duidelijk. Tussen 2000 en 2002 is er geen verandering opgetreden in de mening van Abw-ers over de vraag of de straffen de laatste jaren zwaarder zijn geworden.

Samenhangen met overtredingen

Rapporteren van werk, inkomen en vermogen

De vraag of Abw-ers zwart werken of klusjes doen zonder de verdiensten op te geven, hangt vooral samen met T11-variabelen en overige kenmerken van handhaving en verder met het arbeidsverleden en de wijze van inkomstenverwerving.

Zwart werk komt meer voor bij Abw-ers die vóór de uitkering in een lagere functie, als zelfstandige en als uitzendkracht hebben gewerkt. Deze laatste groep doet ook meer klusjes voor een financiële vergoeding.

Verder doen ook Abw-ers die aangeven een inkomen naast de uitkering te verdienen, meer klusjes voor een bijverdienste. Zij werken meer zwart en verzuimen ook vaker extra inkomsten (anders dan uit arbeid) op te geven.

Het doen van klusjes en zwart werk hangt verder samen met een aantal spontane nalevingdimensies van de T11, met sociale controle, met de detectiekans van controles door de uitkeringsinstantie en vooral met de verwachte effectiviteit van specifieke controles op klusjes, zwart werk en ‘witte fraude’.

Geschoolde handarbeiders verzuimen vaker (een deel van) hun vermogen op te geven bij de uitkeringsinstantie. Opvallend is hier, dat accurate kennis van de Wet BMTi gepaard gaat met méér overtreding van de verplichting het vermogen aan de uitkeringsinstantie op te geven. De T11-dimensie kennis van de regels laat zien dat ook een hogere dunk van de eigen kennis meer overtreding betekent. Van de T11-variabelen spelen verder alleen het verwachte voordeel van overtreding en de waargenomen sociale controle een rol.

Belangrijke onafhankelijke variabelen

Het arbeidsmarktverleden van de Abw-ers hangt samen met een aantal, soms ongelijksoortige, overtredingen. Degenen die vóór de uitkering als uitzendkracht of in een lagere functie hebben gewerkt, werken meer zwart of doen meer klusjes voor een bijverdienste. Voorheen zelfstandigen verzuimen in grotere getale extra inkomsten naast de uitkering op te geven, terwijl een groter deel van geschoolde handarbeiders hun vermogen niet opgeeft.

Een aantal kenmerken van het inkomen van de Abw-ers hangt samen met overtreding van verschillende regels. Zoals we al zagen, gaat een inkomen uit arbeid naast de uitkering gepaard met een grotere kans op het doen van klusjes voor een bijverdienste, zwart werken en het verzwijgen van extra inkomsten uit andere bronnen dan arbeid. Waarschijnlijk geeft een deel van deze groep bij de vraag naar inkomsten uit arbeid de betreffende overtredingen impliciet toe.

Binnen het domein van de T11- en aanverwante variabelen zijn vooral het verwachte voordeel van overtreding en kenmerken van formele en informele controle van belang. Een groter verwacht voordeel betekent een grotere kans op overtreding. Een hogere inschatting van de kans op controle door de uitkeringsinstantie, van de effectiviteit van deze controle, maar vooral van de kans op sociale controle en van de effectiviteit van specifieke controles zoals die op zwart werken, op het doen van klusjes of het hebben van een baan naast de uitkering, gaat gepaard met een kleinere kans op overtreding van de regels.

Opvallend is opnieuw de rol van kennis van sancties die volgens de letter van de Wet BMTi opgelegd kunnen worden in het geval onjuiste inlichtingen worden gegeven en een te hoge uitkering wordt verkregen. Onderschatting van die sancties in een aantal vormen gaat gepaard met een hogere kans op vrijwel alle afzonderlijke overtredingen die hier zijn geanalyseerd.

De sancties waarmee een samenhang is geconstateerd zijn 'het terugbetalen van het ten onrechte ontvangen bedrag plus een waarschuwing' en 'hangt helemaal af van het ten onrechte uitgekeerde bedrag, c.q. de ernst van de overtreding'. Deze sancties worden door 10%, respectievelijk 25% van de Abw-ers gezien als de aanpak voor het geven van onjuiste inlichtingen en financiële benadeling van de uitkeringsinstantie. Deze bevindingen kunnen wijzen op ruimte om de omvang van meerdere overtredingen terug te brengen door bevordering van accurate kennis van sancties. Een groter deel van de Abw-ers die de sancties volgens onze norm onderschat, heeft echter een boete gehad en moet dus de toepassing van de Wet BMTi uit de praktijk kennen.

6 Vergelijking resultaten tussen WAO, WW en Abw

6.1 De overtredingen vergeleken: omvang en ontwikkeling

Tabel 41 zet de vergelijkbare overtredingen in de verschillende wetten naast elkaar. Het doen van klusjes voor of via bekenden, zonder de bijverdiensten op te geven bij de uitkeringsinstantie is in alle drie de regelingen de meest voorkomende overtreding van de plicht inlichtingen te geven over inkomsten uit arbeid.

Vergeleken tussen de drie wetten, komt het doen van klusjes voor een financiële vergoeding en zwart werk het meeste voor in de Abw. In de WAO komen deze overtredingen het minst voor, hoewel het verschil met de WW beperkt is. De zogenaamde ‘witte fraude’, het hebben van een baan of uitzendwerk naast de uitkering, zonder dat de uitkeringsinstantie er van op de hoogte is gebracht, lijkt steeds minder voor te komen. Het ziet er naar uit dat deze overtreding een verdwijnend verschijnsel is. In alle regelingen neemt de omvang af; in de WAO is de omvang gelijk aan 0% en in de WW nadert de omvang de 0%.

Het zwart werken lijkt toe te nemen, maar er is geen sprake van een significant verschil tussen 2000 en 2002.

41 | *Geschatte omvang van regelovertreding voor WAO, WW en Abw, 2002 en 2000*

	WAO		WW		Abw	
	2000 n=1308	2002 n=1760	2000 n=1126	2002 n=955	2000 n=1211	2002 n=761
<i>Regels met betrekking tot inkomsten uit arbeid (afgelopen 12 maanden wel eens):</i>	%	%	%	%	%	%
Kleinere klusjes voor geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan uitkeringsinstantie	14	16	17	15	23	23
Baan of uitzendwerk naast de uitkering zonder door te geven	3	0	3	1	6	3
Zwart werk naast de uitkering	6	8	7	11	12	13
<i>Regelovertreding in het algemeen gesteld (afgelopen 12 maanden wel eens):</i>						
Naar eigen gevoel de uitkeringsregels overtreden of in eigen voordeel toegepast	2	1	8	3*	4	5

* = significant verschil op 10%-niveau

Net als in 2000 blijkt dat respondenten over het algemeen niet geneigd zijn om hun eigen gedrag als ‘overtreding van de regels’ te bestempelen. Op de meer algemeen geformuleerde vraag of men wel eens de regels van de uitkering heeft overtreden of in het eigen voordeel uitgelegd, antwoorden weinig respondenten bevestigend. Dit geldt zeker wanneer we de uitkomst afzetten tegen de geschatte omvang van regelovertreding van specifieke regels.

De Abw-ers zijn in 2002 de meest ‘bewuste’ overtreders. Toch blijft het percentage dat overtreding in algemene zin toegeeft, nog aanmerkelijk lager dan het percentage dat overtredingen toegeeft die in directe relatie staan met de hoogte van de uitkering, zoals het doen van klusjes, zwart werken en het niet opgeven van inkomsten naast de uitkering.

Het schuldbesef van de WW-ers is (significant) afgenomen van 8 tot 3%, terwijl de gerapporteerde overtredingen van afzonderlijke regels daar niet ondubbelzinnig aanleiding toe geven. Weliswaar zijn

er minder WW-ers die passend werk afwijzen of bewust weinig solliciteren, maar aan de andere kant wordt er duidelijk meer onbetaald gewerkt zonder daar melding van te maken.

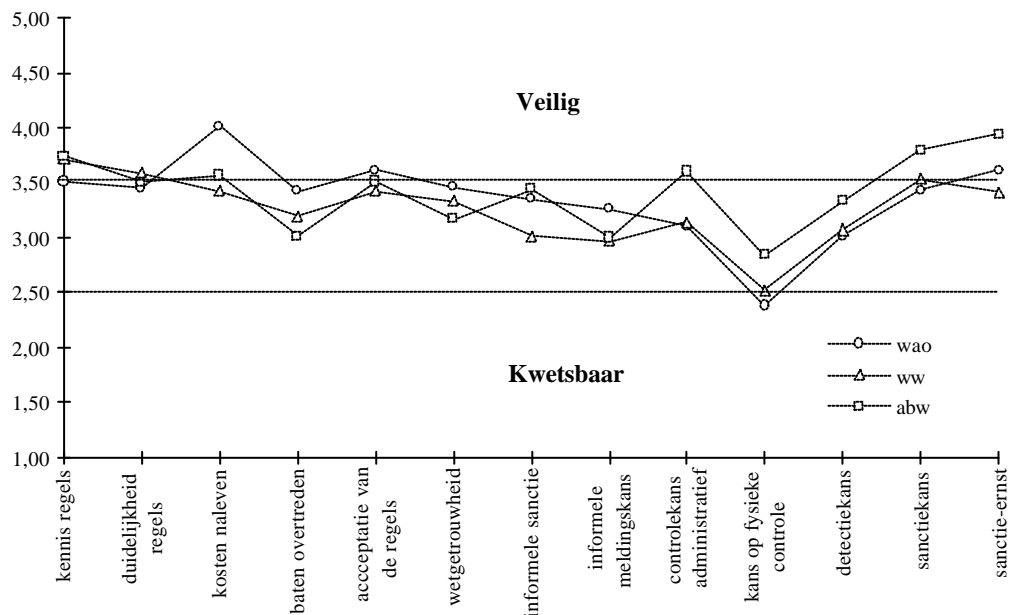
6.2 De T11-risicoprofielen

De verschillen tussen de T11-risicoprofielen van de drie wetten zijn niet uitgesproken groot en de vormen van de profielen komen in grote lijnen met elkaar overeen (figuur 42). Toch zijn er wel interessante verschillen in nuances aan te wijzen. De WAO is als iets ‘veiliger’ te beoordelen voor een aantal ‘spontane nalevingdimensies’. Dit zijn dimensies die een kenmerk zijn van de uitkeringsgerechtigden zelf. Het betreft vooral de door de uitkeringsgerechtigden laag geachte kosten van overtreding en in mindere mate de baten van overtreding (en naleving), hun acceptatie van de regels en hun trouw aan de letter van de wet. De door de WAO-ers waargenomen effectiviteit van de handhaving is juist weer niet ‘veiliger’ dan voor de andere wetten. Alleen de gering geachte kans op een fysieke controle is echt ‘kwetsbaar’ te noemen.

De Abw heeft bijna een gespiegeld profiel. Daar zijn juist de ‘spontane nalevingdimensies’ iets minder ‘veilig’ en iets meer opgenomen in het ‘middengebied’, terwijl de perceptie van de effectiviteit van de handhaving iets meer in het ‘veilige’ gebied is te vinden. Wanneer we de verschillen sterk aanzetten, kunnen we stellen dat WAO-ers iets meer een ‘(spontaan) nalevingprofiel’ hebben dan de Abw-ers die op hun beurt meer een ‘handhavingprofiel’ hebben.

De WW-ers nemen op het T11-risicoprofiel van gemiddelde scores een middenpositie in tussen de WAO-ers en Abw-ers.

42 | Risicoprofielen WAO, WW en Abw 2002

De T11-profielen van de drie wetten in 2002 verschuiven ten opzichte van de meting in 2000 alle drie iets in de richting van het middengebied en het ‘kwetsbare’ gebied. De meeste verschillen tussen beide jaren zijn significant. De verschillen zijn niet toe te schrijven aan verandering van de enquête methode, zo blijkt uit een vergelijking van resultaten van verschillende methoden gebruikt voor de WAO.

Anderzijds zijn de verschillen zo klein, dat het vooralsnog moeilijk is de beleidsmatige relevantie te

beoordelen. Het feit dat de verschuiving zich in alle drie de groepen uitkeringsgerechtigden manifesteert, versterkt de indruk dat er sprake is van een (lichte) verandering in opstelling en een meer neutrale houding ten aanzien van naleving en overtreding van de uitkeringsregels.

6.3 Kennis van het sanctiebeleid van de Wet BMTi

In deze paragraaf vergelijken we de kennis van het boetedeel van de Wet BMTi van de verschillende doelgroepen. De gestelde norm voor kennis van de Wet BMTi geeft voor de drie wetten het volgende resultaat.

43 | Kennis van de Wet BMTi bij onjuiste of onvolledige inlichtingen, WAO, WW en Abw, 2002

	WAO	WW	Abw	Totaal
Onderschatting	45%	41%	44%	44%
Redelijke kennis	23%*	28%*	26%	25%
Correct antwoord	18%	19%	19%	18%
Overschatting	9%	7%	7%	8%
Weet niet	6%	5%	5%	5%
Totaal	100%	100%	100%	100%

* = significant verschil op 5%-niveau

Het beeld van de kennis van de Wet BMTi is voor de drie regelingen in grote lijnen gelijk (tabel 43). Een kleine groep van bijna één vijfde is goed geïnformeerd over de Wet BMTi. Een kwart beschikt over een redelijke van de sanctie krachtens de Wet BMTi bij overtreding van de inlichtingenplicht. Een groep van ruim 40% onderschat de ernst van de sanctie. Slechts weinig uitkeringsgerechtigden overschatten de sancties duidelijk. De WAO-ers beschikken in iets mindere mate over redelijke kennis dan WW-ers. Het verschil is echter klein.

Aan de groep die het goede antwoord gaf op de vraag naar de sanctie, is ook gevraagd hoe hoog de boete is. Tabel 44 geeft de uitkomsten weer. Het juiste antwoord is 10% van het ten onrechte ontvangen bedrag. Ongeveer een kwart van de degenen die terecht het antwoord ‘terugbetalen plus een boete’ heeft gekozen, beantwoordt ook deze vraag juist. Dat betekent dat maximaal 5% van de uitkeringsgerechtigden volledig op de hoogte is van de mogelijke sancties. Er zijn geen significante verschillen tussen de antwoorden van de drie groepen uitkeringsgerechtigden¹⁷.

¹⁷ Verschil in gemiddelden 2000 en 2002 getoetst met t-toets op 5%.

44 | *Schatting hoogte boete voor onjuiste of onvolledige inlichtingen, WAO, WW en Abw, 2002*

	WAO (n=315)	WW (n=184)	Abw (n=141)	Totaal
Schatting hoogte boete in % van het ten onrechte uitgekeerde bedrag				
1 onderschatting (5%)	17%	23%	13%	18%
2 antwoord juist (10%)	27%	24%	20%	25%
3 overschatting (>10%)	33%	37%	41%	36%
4 weet niet	23%	16%	26%	22%
Totaal	100%	100%	100%	100%

Een duidelijke meerderheid vindt dat de straffen voor het niet naleven van de regels voor een uitkering de laatste jaren zwaarder zijn geworden (tabel 45). De drie groepen uitkeringsgerechtigden verschillen significant in mening¹⁸. De meerderheid die vindt dat de straffen zwaarder zijn geworden is het grootst in de Abw (bijna 70%) en het kleinst in de WAO (55%). Wel is deze groep in alle drie de regelingen gezamenlijk tussen 2000 en 2002 in omvang afgenomen van 69 tot 59%. Het aandeel van de mensen die onbeslist zijn ten aanzien van deze vraag is toegenomen. De mening over deze vraag verschilt significant tussen beide jaren¹⁹.

45 | *Kennis van de Wet BMTi: straffen voor niet naleven regels uitkering laatste jaren zwaarder geworden? WAO, WW en Abw, 2000 en 2002*

	WAO	WW 2002	Abw	Totaal	
				2000	2002
Ja, helemaal mee eens	12%	11%	19%	20%	13%
Ja, mee eens	43%	48%	49%	49%	46%
Niet mee eens, maar ook niet mee	35%	35%	24%	22%	32%
Nee, mee oneens	8%	6%	7%	7%	7%
Nee, helemaal mee oneens	3%	1%	2%	1%	2%

WW-ers hebben de meeste ervaring met sancties: 10% van hen heeft in het afgelopen jaar wel eens een boete gehad. Voor de Abw-ers is het percentage 8% en voor de WAO-ers 3%.

¹⁸ 'Verschil in gemiddelden WAO, WW en Abw getoetst met t-toets op 5%.

¹⁹ 'Verschil in gemiddelden 2000 en 2002 getoetst met t-toets op 5%.

6.4 Achtergronden van overtredingen

De navolgende tabel 46 geeft een overzicht van de samenhangen tussen de onafhankelijke variabelen en de overtredingen voor respectievelijk de WAO, de WW en de Abw.

De tabel vermeldt de onafhankelijke variabelen, gegroepeerd naar type, en de richting of het teken van het verband. Bijvoorbeeld een groter verwacht voordeel van overtreding gaat gepaard met méér overtreding van een groot aantal regels. Dit verband wordt in de tabel aangegeven met een '+'. Meer acceptatie van de regels gaat gepaard met minder overtreding van een aantal regels. Dit verband wordt in de tabel aangegeven met een '-'.

6.4.1 Achtergronden van vergelijkbare overtredingen

Een vergelijking tussen de drie wetten is alleen mogelijk voor de overtredingen van de regels met betrekking tot het rapporteren van inkomsten uit arbeid. Het gaat dan met name om zwart werken en het doen van klusjes voor een financiële vergoeding zonder deze op te geven aan de uitkeringsinstantie. Een baan of uitzendwerk naast de uitkering zonder dit door te geven aan de uitkeringsinstantie komt alleen nog in de Abw in die mate voor, dat er verbanden konden worden geconstateerd met deze overtreding.

Zwart werk

Zwart werk in de Abw en WW houden vooral verband met de arbeidsmarktpositie van de uitkeringsgerechtigden en met kenmerken van de formele en informele controle. Vooral voor WW-ers is de arbeidsmarktpositie (inclusief het opleidingsniveau) van belang voor de vraag of men zwart werkt. Een minder vast dienstverband, meer opleiding, minder arbeidsjaren, een hogere functie of geschoolde handarbeid voor de uitkering en gaan gepaard met méér zwart werk, terwijl een functie op het middenniveau voorafgaande aan de uitkering juist gepaard gaat met minder zwart werk. Het arbeidsverleden en de arbeidsmarktpositie zijn van minder prominent belang voor zwart werk door Abw-ers. Niettemin gaan ook hier een minder vast dienstverband (uitzendwerk) en een lager functie voor de uitkering gemiddeld genomen samen met meer zwart werk.

Bij Abw-ers lijken kenmerken van controle weer meer bepalend te zijn. Het gaat om de verwachte effectiviteit van controles van de verschillende vormen van ongeoorloofd werk naast de uitkering. Een deel van deze factoren, te weten de detectiekans en de verwachte effectiviteit van de controle op zwart werk, is ook van belang voor de hoeveelheid zwart werk van WW-ers.

Voorts spelen voor zwart werken in beide regelingen de spontane nalevingdimensies voordeel van overtreding, wetgetrouwheid en sociale controle een rol. Tenslotte is kennis van sancties krachtens de Wet BMTi in beide regelingen van belang voor de keuze voor zwart werken. De verwachting dat de straf voor overtreding van de inlichtingenplicht geheel afhankelijk is van de ernst van de overtreding, gaat samen met méér zwart werk.

De achtergronden van zwart werk in de WAO wijken af van dit beeld. In de eerste plaats is het aantal samenhangen met andere variabelen kleiner. Maar het gaat ook om andere verbanden. De hoeveelheid zwart werk onder WAO-ers hangt samen met het verwacht voordeel van overtreding, met acceptatie van de regels en met de verwachting gestraft te worden als de overtreding wordt ontdekt. Verder komt zwart werk meer voor onder WAO-ers die ook een uitkering van de GSD ontvangen en onder hen die vóór de uitkering als oproepkracht hebben gewerkt. Er zijn verder geen samenhangen te constateren met arbeidsverleden en kenmerken van controle die voor zwart werk in de Abw en WW zo belangrijk zijn.

Klusjes

Het doen van klusjes voor een bijverdienste die niet opgegeven wordt aan de uitkeringsinstantie vertoont tussen de drie regelingen weinig overeenkomsten. Het doen van klusjes door WAO-ers

zonder de bijverdienste op te geven, is vooral een zaak van mannen en hoofdkostwinners. Verder spelen ook sociale controle en de detectiekans voor klusjes een rol, als ook het verwachte voordeel, de acceptatie van de regels, de wetgetrouwheid, de verwachte ernst van de sanctie en de detectiekans van klusjes een rol. Deze samenhangen hebben alle het te verwachten teken. Een groter verwacht voordeel leidt tot meer overtreding, meer van de overige kenmerken juist tot minder. WAO-ers die sterker de mening zijn toegedaan dat de uitkeringsinstantie alleen een uitkering verstrekt en de mensen verder aan hun lot overlaat, doen vaker een klusje voor een bijverdienste zonder dat op te geven.

Het arbeidsverleden is in de WW minder bepalend voor het doen van klusjes, dan voor zwart werk. Klusjes in de WW worden vooral gedaan door mannen, zij die voorafgaande aan de uitkering ongeschoold werk hebben gedaan, in een tijdelijke functie of in een proeftijd hebben gewerkt. Verder zijn er samenhangen met het verwachte voordeel van overtreding, de ervaren sociale controle, de gepercipieerde kans dat bijverdiensten uit klusjes worden ontdekt en de verwachting dat de controle op zwart werk waterdicht is.

Diegenen die in de Abw klusjes verrichten, hebben naast hun uitkering vaker inkomsten uit arbeid, zijn vaker uitzendkracht geweest, vinden de regels minder duidelijk, zien meer voordeel verbonden aan overtreding, accepteren de regels minder, zijn minder wetgetrouw, ervaren minder sociale controle, ervaren minder kans dat hun overtreding ontdekt wordt, ervaren in zijn algemeenheid een lagere kans op het ontdekken van klusjes en achten de controle op zwarte of witte fraude minder effectief.

Klusjes en zwart werk vergeleken

De overeenkomsten tussen de achtergronden van het doen van zwart werk en van klusjes voor een geldelijke vergoeding waarvan de uitkeringsinstantie niet op de hoogte wordt gebracht, zijn in de WAO en WW beperkt. Voor zover er samenhangen zijn met dezelfde variabelen, betreft het alleen enkele T11-dimensies. In de Abw zijn er iets meer overeenkomsten tussen de achtergronden van zwart werk en klusjes.

De overeenkomsten betreffen het hebben van inkomsten uit arbeid naast de uitkering, gewerkt hebben als uitzendkracht, een geringere mate van wetgetrouwheid, het ervaren van minder sociale controle, van een kleinere detectiekans, van een lagere kans op het ontdekken van klusjes en het minder effectief achten van de controle op zwarte of witte fraude. De verwachting dat de sanctie voor overtreding van de inlichtingenplicht geheel afhankelijk is van de ernst van de overtreding gaat samen met meer zwart werk en meer klusjes.

Er is sprake van één min of meer vergelijkbare samenhang voor klusjes en zwart werk in zowel WW als Abw. Een minder vast dienstverband voorafgaande aan de uitkering, in de vorm van een tijdelijk dienstverband en geen vast dienstverband in de WW en het dienstverband van uitzendkracht in de Abw, verhoogt de kans op het doen van klusjes tijdens de uitkering in beide regelingen.

6.4.2 Vergelijking van onafhankelijke variabelen

We kunnen de veelheid van variabelen die samenhangen met de verschillende overtredingen onderbrengen in een aantal groepen verwante kenmerken. Een beperkt aantal van deze groepen is van terugkerend belang. Het betreft vooral kenmerken van het arbeidsverleden of iets ruimer de arbeidsmarktpositie van de uitkeringsgerechtigden, hun visie op controle en sancties en spontane nalevingdimensies van de T11. De samenstelling van het huishouden, leeftijd en geslacht en inkomenskenmerken spelen bij een aantal overtredingen ook nog een rol.

Algemene achtergrondkenmerken van uitkeringsgerechtigden, zoals de samenstelling van het huishouden en het arbeidsmarktverleden, kunnen vooral van dienst zijn om risicogroepen te identificeren en zo de handhaving doeltreffender te maken. De T11-variabelen en overige meningen over handhaving bieden mogelijke aanknopingspunten om met directe maatregelen de handhaving te verbeteren.

De rol van algemene achtergrondkenmerken

Belangrijke kenmerken van de arbeidsmarktpositie zijn vooral het dienstverband en functieniveau in de laatste werkkring voor de uitkering, het opleidingsniveau en soms het aantal jaren dat werd gewerkt voor de uitkering. Het arbeidsverleden is in de WW van uitgesproken belang voor zwart werk en in mindere mate voor het doen van klusjes. Een korter arbeidsverleden, hogere en lagere functies en lossere dienstverbanden, gaan over het algemeen gepaard met meer zwart werk (en soms klusjes). Voor een deel zijn dit ook kenmerken van een geringere mate van arbeidsmarktintegratie. Een enigszins vergelijkbaar beeld van samenhangen bestaat met zwart werken in de Abw, maar daar is het aantal verbanden beperkter. In de WAO gaan lossere dienstverbanden vóór de uitkering samen met méér zwart werk en het verzwijgen van een positieve diagnose door een arts.

De samenstelling van het huishouden en de leeftijd van betrokkene zijn van belang voor de overtreding van twee regels met betrekking tot het rapporteren van de gezondheidstoestand in de WAO: het achterhouden van een positieve diagnose van een arts en het niet doorgeven van een mogelijk herstel van arbeidscapaciteit bemerkt bij werk of klusjes. Een afzonderlijke samenhang met leeftijd is bij het verzwijgen van een positieve diagnose niet geconstateerd, maar de groep die een huishouden vormt met ouders, broers of zussen en deze overtreding meer begaat, bestaat wel overwegend uit jongeren.

Het lijkt er daarom op dat beide overtredingen vooral een zaak zijn van jongere WAO-ers die nog bij hun ouders wonen. Omdat er geen analyses van meerdere verbanden tegelijk zijn gedaan, is dit niet met zekerheid te stellen.

Enkele kenmerken van het genoten inkomen en de verwerving daarvan hangen in de WW samen met pogingen aan een nieuwe baan te komen. WW-ers met inkomsten uit arbeid naast de uitkering, wijzen vaker passend werk af en een groter deel van hen solliciteert langere tijd bewust weinig. In de Abw gaat een inkomen uit arbeid naast de uitkering gepaard met méér overtreding van de regels met betrekking tot het rapporteren van inkomen uit arbeid en andere bronnen. Waarschijnlijk gaat het voor een deel om een impliciete bekentenis dat er naast de uitkering nog inkomen wordt genoten dat niet wordt opgegeven aan de uitkeringsinstantie.

In de WAO gaat een inkomen uit arbeid naast de uitkering en het beter rondkomen met het genoten inkomen samen met méér verzuim door te geven dat men zich gezonder voelt en in staat om meer te werken. Opvallend is het ontbreken van verbanden van de hoogte van het genoten netto inkomen en overtreding. Er is wel een aantal verbanden tussen het netto inkomen en het beboet of gekort zijn.

In de vragenlijst is te veel in het midden gelaten of er wordt gevraagd naar inkomsten naast de uitkering die aan de uitkeringsinstantie zijn gemeld of naar inkomsten ongeacht of deze worden gemeld of niet. In volgende onderzoeken moet daar meer duidelijkheid over worden geboden.

T11- en overige meningen over handhaving

De T11-variabelen en overige kenmerken van handhaving zijn in principe door de uitkeringsinstanties te beïnvloeden, zij het dat bij deze verbanden oorzaak en gevolg moeilijker op voorhand zijn te scheiden. Het waarnemen van een kleine controlekans kan een reden zijn om te overtreden, maar kan ook een ervaringsfeit zijn bij overtreding. Het is daarom niet altijd zeker dat beïnvloeding van T11-variabelen en andere kenmerken van handhaving het gewenste effect zal sorteren.

Het verwachte voordeel van overtreding hangt met de meeste overtredingen samen en maakt bij betrekkelijk veel overtredingen een aanzienlijk verschil. Het verminderen van dat voordeel kan daarom mogelijk de omvang van meerdere overtredingen in de verschillende regelingen terugbrengen. Een tweede factor van belang is de ervaren sociale controle. Deze factor bestaat in dit onderzoek uit zowel een controle- (informele meldingskans of 'klikkans') als een sanctiedimensie (afkeuring door omgeving). Méér sociale controle betekent voor meerdere regels van de verschillende wetten minder overtreding.

Zowel het voordeel van overtreding als de sociale controle, met name de afkeuring door de omgeving, zijn door de handhaving niet eenvoudig te beïnvloeden.

Factoren die directer door de handhaving zijn te beïnvloeden, zoals de kans op een controle, de detectiekans en de kans op en ernst van sancties, zijn van minder algemeen belang. De administratieve en fysieke controlekans bijvoorbeeld, waarvan de laatste de minst 'veilige' dimensie is in alle drie de wetten, hangt samen met driesamenhang met een overtredingen, en wel met twee in de WAO (zich zeker voordoen tijdens een controle en het zich langere tijd sterker voelen en in staat om meer te werken zonder dat door te geven) en een in de ABW (het hebben van een baan of uitzendwerk naast de uitkering zonder dat door te geven aan de uitkeringsinstantie). Ook de kenmerken van sancties zoals die in dit onderzoek in T11-vorm zijn bevraagd, hangen met een beperkt aantal overtredingen samen.

De effectiviteit van controles op specifieke overtredingen biedt waarschijnlijk meer aanknopingspunten voor het bevorderen van de naleving van de regels. Het betreft controles op bijverdiensten uit klusjes en op zwart werken. De verwachte effectiviteit van deze controles hangt samen met meerdere, vaak belangrijke overtredingen, zoals het niet opgeven van klusjes, (zwart) werk en extra inkomsten anders dan uit arbeid, het geven van inlichtingen over de gezondheidstoestand en het niet nakomen van de sollicitatieplicht.

De daadwerkelijke kennis van de sancties krachtens de Wet BMTi is van groter belang dan de verwachte kans op een sanctie en ernst van de sanctie. De keuze voor de sancties die lichter zijn dan deze wet voorschrijft, gaat gemiddeld genomen gepaard met méér overtreding van een aantal regels in verschillende regelingen. Eerder hebben we gezien dat er in elke uitkering een aanzienlijke groep bestaat van tussen de 40 en 50% die op een of andere manier de wettelijke sancties onderschat. Mogelijk wijzen deze bevindingen op ruimte om de naleving van meerdere uitkeringsregels te verbeteren door de kennis van wettelijke sancties te verhogen.

De kennisdimensies lijken niet van groot belang voor overtreding. Overtreders onderscheiden zich nauwelijks van degenen die de regels naleven wat betreft de kennis van de regels die zij denken te hebben. Duidelijkheid is een belangrijkere dimensie dan kennis van de uitkeringsregels. Er zijn vooral samenhangen met overtreding van de regels met betrekking tot het geven van inlichtingen over de gezondheidstoestand van WAO-ers.

De verhouding tussen kenmerken van overtreders en handhaving in het onderzoek

Het bovenstaande overzicht van de belangrijkste onafhankelijke variabelen maakt ook duidelijk dat de twee onderscheiden groepen variabelen, te weten algemene achtergrondkenmerken en visies op (kenmerken van) handhaving in de huidige opzet van het periodiek onderzoek niet evenwichtig zijn vertegenwoordigd. Er zijn nog geen speciale pogingen ondernomen om potentieel belangrijke achtergrondkenmerken van overtreders zoals de arbeidsmarktpositie goed te meten. De informatie over deze onderwerpen is verkregen uit betrekkelijk algemene achtergrondinformatie. Het periodieke onderzoek zou bij herhaling meer aandacht kunnen besteden aan meting van deze relevante kenmerken.

In de tweede plaats lijkt het raadzaam om bij een nieuwe meting meer vragen op te nemen over concrete maatregelen en veranderingen in de handhaving, vergelijkbaar met de vragen over kennis van de Wet BMTi en controles op afzonderlijke overtredingen.

46 | Overzicht samenhangen overtredingen met andere factoren

	WAO		WW		Abw		WAO				WW				Abw		
	klusjes	zwart werk	klusjes	zwart werk	klusjes	zwart werk	Wao- controle	diag- nose arts	herstel tijdens werk	gezon- der voelen	vakantie	passend werk	sollici- teren	onbetaald werk	extra inkom- sten	Baan/ uitzend- werk	Vermo- gen
overtreding regels mbt inlichtingen over:																	
Percentage overtreding:	16%	8%	15%	11%	23%	13%	4%	3%	7%	13%	2%	11%	21%	26%	11%	3%	9%
<i>Algemeen</i>																	
Man	+		+						+		-		+*				
Leeftijd									-		+		+*				
Geboorteland Nederland ouders																	
Medebewoners Partner		-							-			-					
Ouders, broer, zus								+	+								
Kinderen													+*				
<i>Inkomen</i>																	
Hoofdkostwinner	+													+			
Totaal netto inkomen (hoogte)																	
Inkomsten uit arbeid (ja/ nee)					+	+				+		+	+		+		
Netto inkomen uit arbeid (hoogte)																	
Rondk omen (mate van)										+		+*			-*		
<i>Arbeidsmarktpositie</i>																	
Algemeen Opleiding				+						+	+*	+*		+	+*		
Jaren gewerkt				-*							+*	-*					
% arbeidsongeschikt																	
Funcctie Ongeschoold werk			+					+	+								
Geschoold werk				+*													+

	WAO		WW		Abw		WAO				WW				Abw		
	klusjes	zwart werk	klusjes	zwart werk	klusjes	zwart werk	Wao- controle	diag- nose arts	herstel tijdens werk	gezon- der voelen	vakantie	passend werk	sollici- teren	onbetaald werk	extra inkom- sten	Baan/ uitzend- werk	Vermo- gen
overtreding regels mbt inlichtingen over:																	
Lagere functie						+											
Middelbare functie				- *													
Hogere functie				+									+	*			
Zelfstandige															+		
Dienst verband Oproepkracht		+															
Uitzendkracht					+	+											
Proef of tijdelijk Vast			+					+	+								
				-				-	-								
<i>Uitkeringsinstantie</i>																	
GSD		+					+										
UWV/ GAK				- *		+											
UWV/ SFB																	
UWV/ USZO																	
UWV/ Cadans				+	*												
<i>Tafel van 11</i>																	
Kennis- dimensies Kennis regels																	+
Duidelijkheid regels					-			-	-	-					-		
Spontane nalevings- dimensies Voordeel overtreding	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+			+	+	+		+
Acceptatie regels	-	-			-				-						-		
Wetgetrouwheid	-			-	-	- *	-			-							
Sociale controle	-		-	-	-	-	-		-	-					-		- *

	WAO		WW		Abw		WAO				WW				Abw		
	klusjes	zwart werk	klusjes	zwart werk	klusjes	zwart werk	Wao- controle	diag- nose arts	herstel tijdens werk	gezon- der voelen	vakantie	passend werk	sollici- teren	onbetaald werk	extra inkom- sten	Baan/ uitzend- werk	Vermo- gen
overtreding regels mbt inlichtingen over:																	
Controle- dimensies	Controlekans						-			-						_*	
	Detectiekans			-	-	-				-						-	
Sanctie dimensies	Sanctiekans		+														
	Sanctie-ernst	-								-							
<i>Kennis sancties</i>																	
	Schatting terug te betalen bedrag			_*													
	Straffen zwaarder geworden									_*		_*			-		
	Schatting % korting												-				
Verwachte sanctie bij onjuiste inlichtingen	Terugbetalen + waarschuwing		+			+		+	+	+					+		
	Terugbetalen + boete																+
	Afhankelijk van benadelingsbedrag			+	_*	_*				+			+	_*			
<i>Overige meningen handhaving</i>																	
	Detectiekans klusjes	-		_*	-	-	-			-		-	_*	_*			
	Controle zwartwerk waterdicht			_*	_*	-	-			-		_*		_*			
	Controle witte fraude waterdicht				-	-											
	Uvi laat mensen aan lot over	+				_*											
	Kans op werk door hulp uvi							+									

N.B.: Alle samenhangen zijn significant op 5%-niveau, behalve de samenhangen gemarkeerd met '*'. Die zijn significant op 10%-niveau.

'+' is een positief verband tussen de onafhankelijke variabele en de overtreding, '-' een negatief verband.

'uvi' is de afkorting van de inmiddels verouderde term 'uitvoeringsinstelling', in dit rapport verder 'uitkeringsinstantie'.

Bijlagen

Bijlage 1 Methode van onderzoek

Inleiding

In deze bijlage gaan wij in op de uitvoering van het onderzoek, de wijzigingen daarin ten opzichte van de vorige meting en de waardering van respondenten voor de toegepaste Randomized response methoden.

Steekproef

In het onderzoek zijn mensen met een WAO- of andere arbeidsongeschiktheidsuitkering betrokken (WAZ en Wajong), mensen met een ABW uitkering en mensen met een WW uitkering. In principe dienen de respondenten één van deze uitkeringen te ontvangen. Het is ook mogelijk dat respondenten de uitkering op het moment van ondervragen niet meer ontvangen maar wel de afgelopen 12 maanden een uitkering gehad hebben.

Ten behoeve van de tweede meting zijn de volgende aantallen gesprekken gerealiseerd:

	Uitkering		
	WAO	WW	Abw
Via Capi@home	895	955	339
Face-to-face	865	0	422
Totaal	1760	955	761

Methodiek

Het onderzoek is in twee stappen uitgevoerd. In feite is er sprake van een getrapte onderzoeksopzet.

In eerste instantie zijn de respondenten gescreend; telefonische ten behoeve van de face-to-face gesprekken en via het maandelijks screeningsonderzoek ten behoeve van de Capi@home gesprekken. Vervolgens zijn de respondenten die de relevante uitkering genieten (en tevens medewerking aan onderzoek hebben toegezegd), herbenaderd, hetzij face-to-face, hetzij via Capi@home.

Voor deze screening van respondenten is gekozen omdat is gebleken dat het werken met steekproeven uit de administraties van uitkeringsinstanties een minder geschikte methode is om respondenten te werven. In de eerste plaats willen de uitkeringsinstanties de respondenten doorgaans zelf benaderen voor deelname aan onderzoek. Selectieve respons kan een gevolg zijn van deze aanpak, met name in het geval van een gevoelig onderwerp als naleving en overtreding van de regels. In de tweede plaats wilde de opdrachtgever van het onderzoek, SZW, de uitkeringsinstanties niet onnodig belasten. Tenslotte leert de ervaring uit een pilotonderzoek, dat de registratie van sommige uitkeringsinstanties niet geheel actueel is.

Het onderzoek wordt dus onafhankelijk, zonder belasting en bemoeienis van de uitkeringsinstanties uitgevoerd.

Opbouw vragenlijst

De vragenlijst is, behalve op het kunnen maken van een omvangsschatting, gericht op het verkrijgen van informatie die van belang is voor het handhavingsbeleid.

De vragen over regelovertreding die in dit onderzoek zijn opgenomen, zijn in een kwalitatief vooronderzoek beproefd op herkenbaarheid en eenduidigheid voor respondenten.

Het betreft informatie die inzicht kan geven in de achtergronden van naleving en overtreding van de regels, zoals gegevens over achtergrondkenmerken van de doelgroep, over de perceptie van de intensiteit en effectiviteit van de handhaving en informele controle (controlekans, pakkans, kans op sanctie, ernst van sancties). Bij de ontwikkeling van dit deel van de vragenlijst is aansluiting gezocht bij onderzoeken van het Expertisecentrum Rechtshandhaving van het Ministerie van Justitie. Het centrum laat met de zogenaamde "Tafel van Elf" (T¹¹) vergelijkbaar onderzoek doen van handhaving en regelovertreding op andere beleidsterreinen.

In het onderzoek is ook een aantal vragen opgenomen die van belang zijn voor een beoordeling van de werking van de Wet BMTi. Het betreft vragen die betrekking hebben op kennis van het boetedeel van de wet en ervaringen met een boete.

Respons

Aangezien we hier werken met een getrapte onderzoeksopzet, dienen we voor de respons rekening te houden met de respons via de screening en daarna de respons voor het feitelijke hoofdonderzoek.

Van de ondervraagden die telefonisch gescreend zijn en die behoren tot de doelgroep van het onderzoek, is circa 50% bereid mee te werken aan het hoofdonderzoek. Leden van Capi@home zijn qualitate qua altijd bereid om aan onderzoek mee te werken

De respons (voor de tweede fase van het onderzoek) is derhalve zeer hoog. Uitval wordt bijna niet meer veroorzaakt door weigeringen, maar praktisch alleen nog omdat met gescreende respondenten binnen de onderzoeksperiode geen contact kan worden gelegd.

Weging

Om zo zuiver mogelijke resultaten te verkrijgen zijn de uitkomsten op basis van CBS gegevens (voor het jaar 2001) gewogen naar de verdeling geslacht en leeftijd.

47 | *Vergelijk ongewogen en gewogen achtergrond cijfers*

	WAO			WW		Abw	
	Ongewogen C@H	Ongewogen ftf	Gewogen obv CBS	Ongewogen	Gewogen obv CBS	Ongewogen	Gewogen obv CBS
Geslacht:	%	%	%	%	%	%	%
Man	52	55	55	57	56	24	42
Vrouw	48	45	45	43	44	76	58
Leeftijd:							
19-24 jaar	2	1	3	4	4	6	8
25-34 jaar	17	9	11	22	20	19	21
35-44 jaar	24	17	18	24	23	28	25
45-54 jaar	26	37	29	21	20	26	21
55 en ouder	32	37	39	29	32	22	25
Ongewogen aantal	895	865		955		761	

Wijzigingen in de opzet bij de tweede meting

De uitvoering van de eerste meting in 2000 is na afloop geëvalueerd. De meest belangrijke uitkomsten van deze evaluatie waren:

- 1) de onmogelijkheid om te beschikken over adequate bestanden van uitkeringsgerechtigden vereist tijdrovend en investeringsintensief screeningsonderzoek;
- 2) het komt respondenten steeds minder uit om aan face-to-face gesprekken mee te werken;
- 3) het aantal beschikbare enquêteurs voor face-to-face gesprekken vertoont een dalende tendens.

Dit leidde tot de conclusie dat het gewenst was de mogelijkheid te onderzoeken of de benodigde gegevens op een andere manier verzameld konden worden. Het bleek dat het NIPO beschikte over een adequate oplossing voor de drie geschetste problemen.

Nederland loopt in veel zaken voorop, ook in de hoogte van de non-response.

Experimenteel onderzoek van het NIPO toonde aan dat het niet zozeer gaat om het feit dat men niet WIL meewerken, maar dat men dat wil op de manier en het moment dat het de respondent uitkomt en niet een onderzoeksbureau.

Vanaf 1998 is het NIPO daarom gaan bouwen aan een accespool van respondenten, huishoudingen die bereid zijn mee te werken aan onderzoek maar dan op het moment dat het hen het beste uitkomt. Voorwaarde voor opname in de accespool is (voorlopig nog) de beschikking over een PC met modem. Deze accespool bestaat thans uit circa 35.000 huishoudingen met circa 100.000 individuen.

De respondenten ontvangen de vragenlijsten via een modemverbinding, vullen deze zelf in en de data worden wederom via het modem teruggezonden.

Bij het benutten van deze accespool kunnen de drie problemen dus adequaat opgelost worden:

- 1) veel gegevens van de respondenten zijn reeds bekend, maandelijks vindt een screeningsonderzoek plaats naar gewenste extra achtergrondgegevens;
- 2) respondenten kunnen de vragenlijst invullen op het moment dat het hen het beste uitkomt (meer dan de helft na 22.00 uur of in het weekend);
- 3) er is geen enquêteur meer nodig, de respondenten vullen de vragenlijst zelf in

Wel wierp deze aanpak twee nieuwe problemen op:

- a) De speelkaarttechniek was ongeschikt, onbekend waren de effecten van het hanteren van de alternatieve dobbelsteentechniek;
- b) Onbekendheid met de effecten van wijziging van dataverzameling.

De begeleidingscommissie heeft besloten een pilotonderzoek uit te voeren onder uitkeringsgerechtigden in het kader van de WAO. Het belangrijkste onderdeel van dit experiment was de methode van dataverzameling. Hiertoe is het onderzoek in split-run uitgevoerd, enerzijds onder leden van de accespool en anderzijds door middel van face-to-face onderzoek bij de respondenten thuis onder een gescreend bestand. Bij beide splits werd de dobbelsteen methode gebruikt.

Op basis van de analyses van de Universiteit Utrecht heeft de begeleidingscommissie het advies gegeven het onderzoek in de nieuwe opzet te gaan uitvoeren. Over dit onderwerp heeft de UU (prof. P. van der Heijden) een aparte notitie opgesteld.

‘Randomized response’ middels de dobbelsteentechniek en computer

In het onderzoek wordt gebruik gemaakt van de Randomized response vraagtechniek en meer in het bijzonder van de dobbelsteenmethode.

Deze dobbelsteenmethode levert een even waarheidsgetrouwe rapportage van regelovertreding op als de speelkaartmethode en heeft minder waarnemingen nodig om dezelfde nauwkeurigheid te realiseren.

De werkwijze is als volgt: softwarematig wordt het gooien met dobbelstenen gesimuleerd. De “draaiende” dobbelstenen worden op het scherm getoond. De respondent beslist zelf wanneer de dobbelstenen tot rust komen. De uitkomst van de worp is volstrekt willekeurig alsof er met perfecte dobbelstenen is gegooid. De waarde van de uitkomst wordt voor de volledigheid ook als getal op het scherm weergegeven.

Vervolgens wordt een vraag gesteld, bijvoorbeeld “Heeft u vandaag een fiets gestolen?” Is de uitkomst van de worp 2, 3 of 4, dan dient de respondent altijd de vraag met ‘ja’ te beantwoorden. Is de uitkomst 11 of 12, dan dient het antwoord altijd ‘nee’ te luiden. Bij een uitkomst van 5 tot en met 10, dient de respondent naar waarheid te antwoorden.

De verhouding 25% verplicht antwoorden en 75% naar waarheid is gekozen op basis van overwegingen in de literatuur over Randomized response. Het is een verhouding die volgens de literatuur de respondent nog voldoende bescherming van de privacy biedt²⁰.

In de literatuur treft men soms de mening aan dat data verkregen met Randomized response analyses van de verbanden tussen variabelen niet toelaten²¹. In experimenteel is echter aangetoond dat dergelijke analyses wel mogelijk zijn²².

De dobbelsteenmethode volgens de respondenten

Net als bij de vorige meting zijn vragen opgenomen om het begrip van, en vertrouwen van de respondenten in, de vraagmethode te meten.

De vragen worden bijna allemaal overwegend positief beantwoord, dit wil zeggen dat een meerderheid van de respondenten op al deze vragen een antwoord geeft waaruit begrip en vertrouwen spreekt.

Tabel 48 laat zien dat het vertrouwen in Randomized response en de bescherming die deze methode biedt ten opzichte van de meting in 2000 is afgenomen. Die afname van het vertrouwen wordt vooral veroorzaakt doordat een groter deel van de respondenten neutraler staat tegenover de methode. Vooral het aandeel van respondenten die op de vragen over het gebruik van de methoden antwoorden met 'niet mee eens, maar ook niet mee oneens', neemt toe. Het aantal respondenten dat aangeeft geen of weinig vertrouwen te stellen in de methode, door ontkennend te antwoorden op de gestelde vragen, neemt bij de meeste vragen (iets) toe, maar is nog altijd beperkt en overschrijdt in geen geval de 20%.

Bij de meting van 2002 is niet alleen de gehanteerde Randomized response methode veranderd (dobbelstenen in plaats van speelkaarten), maar ook de wijze waarop de methode werd toegepast. In plaats van zelf speelkaarten uit twee stapels te kiezen, diende de respondent nu draaiende dobbelstenen op een computerscherm tot stilstand te brengen. De invloed van deze twee veranderingen is niet afzonderlijk te bepalen.

²⁰ Fox, J.A. & Paul E. Tracy, The randomized response approach: applicability to criminal justice, research and evaluation, *Evaluation Review*, Vol. 4, no. 5, October 1980, 601-622; Moriarty, M. & F. Wiseman, On the choice of a randomization technique with the randomized response model, *Proceedings of the Social Statistics Section of the American Statistical Association*, 1976: 624-626; Soeken, Karen L. & George B. Macready, Respondents perceived protection when using randomized response, *Psychological Bulletin*, 1982, Vol. 92, No. 2, 487-489.

²¹ Bijvoorbeeld: *Monitoring van beleidsinstrumentele wetgeving*, Inspectie voor de Rechtshandhaving, Ministerie van Justitie, p. 60.

²² Fox, J. A., and P.E. Tracy, (1984). Measuring association with randomized response. *Social Science Research*, 13, 188-197.; Strachau, R., M. King and S. Singh, (1998). Likelihood estimation of the regression model with scrambled responses. *Australian and New Zealand Journal of Statistics*, 40, 279-290. Van der Heijden, P.G.M., and G.H.C. van Gils. (1996). Some logistic regression models for randomized response data. In: Forcina, A., G.M. Marchetti, R. Hatzinger and G. Galmatti, *Statistical Modelling. Proceedings of the 11th International Workshop on Statistical Modelling*. (pp. 341-348). Orvieto, Italy, 15-19 July 1996.

48 / Begrip en vertrouwen in de dobbelsteenmethode, WAO, WW en Abw, 2000
(speelkaarten) en 2002 (dobbelstenen)

			WAO		WW		Abw	
			2000	2002	2000	2002	2000	2002
			%	%	%	%	%	%
<i>Duidelijk dat antwoorden geheim door methode</i>								
Score	4-5:	(helemaal) mee eens	77	63	76	55	78	63
	3:	Niet mee eens, niet mee oneens	15	26	13	32	15	26
	1-2:	(helemaal) mee oneens	8	12	11	13	7	11
		Gemiddelde	4,06	3,72	4,14	3,58	4,03	3,74
<i>Vertrouwen in bescherming privacy</i>								
Score	4-5:	(helemaal) mee eens	73	55	76	49	71	56
	3:	Niet mee eens, niet mee oneens	16	32	12	35	19	31
	1-2:	(helemaal) mee oneens	11	13	12	16	10	13
		Gemiddelde	3,93	3,57	4,10	3,42	3,89	3,58
<i>Vertrouwen in geheim blijven antwoorden</i>								
Score	4-5:	(helemaal) mee eens	86	77	87	72	80	78
	3:	Niet mee eens, niet mee oneens	9	19	7	21	15	16
	1-2:	(helemaal) mee oneens	5	5	6	7	5	6
		Gemiddelde	4,22	4,00	4,44	3,88	4,07	3,99
<i>Methode maak het makkelijker om eerlijk te antwoorden</i>								
Score	4-5:	(helemaal) mee eens	67	49	73	48	68	52
	3:	Niet mee eens, niet mee oneens	16	31	12	34	18	28
	1-2:	(helemaal) mee oneens	17	8	15	18	14	20
		Gemiddelde	3,75	3,40	4,00	3,37	3,42	
<i>Duidelijk wanneer 'ja of 'nee' te antwoorden</i>								
Score	4-5:	(helemaal) mee eens	91	88	95	90	90	90
	3:	Niet mee eens, niet mee oneens	6	8	3	6	6	6
	1-2:	(helemaal) mee oneens	3	3	2	3	4	4
		Gemiddelde	4,46	4,30	4,74	4,37	4,35	4,35

49 | Begrip en vertrouwen in de dobbelsteenmethode, WAO 2002, Capi@home (C@H) en face-to-face (F2F)

		2000	2002	2002
		f2f	f2f	C@H
<i>Duidelijk dat antwoorden geheim blijven door methode</i>	(helemaal) mee eens (4-5)	77	70	55
	Niet mee eens, niet mee oneens (3)	15	20	31
	(helemaal) mee oneens (1-2)	8	10	14
	Gemiddelde	4,06	3,88	3,57
<i>Vertrouwen in bescherming privacy</i>	(helemaal) mee eens (4-5)	73	65	46
	Niet mee eens, niet mee oneens (3)	16	24	39
	(helemaal) mee oneens (1-2)	11	11	15
	Gemiddelde	3,93	3,74	3,41
<i>Vertrouwen in geheim blijven antwoorden</i>	(helemaal) mee eens (4-5)	86	81	72
	Niet mee eens, niet mee oneens (3)	9	14	23
	(helemaal) mee oneens (1-2)	5	5	5
	Gemiddelde	4,22	4,09	3,91
<i>Methode maak het makkelijker om eerlijk te antwoorden</i>	(helemaal) mee eens (4-5)	67	55	44
	Niet mee eens, niet mee oneens (3)	16	26	35
	(helemaal) mee oneens (1-2)	17	19	21
	Gemiddelde	3,75	3,50	3,31
<i>Duidelijk wanneer 'ja of 'nee' te antwoorden</i>	(helemaal) mee eens (4-5)	91	90	86
	Niet mee eens, niet mee oneens (3)	6	7	9
	(helemaal) mee oneens (1-2)	3	3	5
	Gemiddelde	4,46	4,30	4,29

Uit tabel 49 blijkt, dat vooral het gebruik van Capi@home verantwoordelijk is voor de verschuiving. Ook nu neemt vooral het aandeel toe van de respondenten die neutraal staan tegenover de methode.

Een vergelijking van de uitkomsten van de meting voor de WAO in 2000 (tabel 48) en de face-to-face enquête voor de WAO in 2002 (tabel 49) laat zien dat de dobbelsteenmethode met computer in een face-to-face interview iets minder vertrouwen inboezemt dan de in 2000 gebruikte speelkaartmethode zonder computer. Het is mogelijk dat respondenten in [Capi@home](#) door de waarborgen van TNS NIPO altijd uitgaan van het vertrouwelijk blijven van hun antwoorden en daarom minder extra bescherming ervaren door gebruik van Randomized response.

Het begrip van de methode is onder de Abw-respondenten gelijk gebleven en onder respondenten met een WAO- of WW-uitkering iets afgenomen. De respondenten die face-to-face zijn geïnterviewd, verschillen in begrip niet van hen die via [Capi@home](#) zijn geënquêteerd.

Deze resultaten laten zien dat er ruimte is om vooral de introductie van de methode bij de respondenten en de uitleg van het doel van de methode te verbeteren.

Bijlage 2 Steekproefbeschrijving

De navolgende tabellen bevatten een overzicht van de frequentieverdeling in procenten van de onafhankelijke variabelen die zijn opgenomen in de analyse van achtergronden van overtreding van de regels.

50 / Steekproefbeschrijving; tabel I

	WAO		WW		Abw		
	ongewogen	gewogen	ongewogen	gewogen	ongewogen	gewogen	
Geslacht	%	%	%	%	%	%	
Man	53	55	57	56	24	42	
Vrouw	47	45	43	44	76	58	
	100%	1760	1760	955	955	761	761
Leeftijd							
24 of jonger	2	3	4	4	6	8	
25-34	13	11	20	20	19	21	
35-44	20	18	23	23	28	25	
45-54	31	29	20	20	26	21	
55 plus	34	39	32	32	22	25	
	100%	1760	1760	955	955	761	761
Geboorteland ouders							
Nederland	96	95	97	97	90	88	
Turkije	0	0	1	0	1	2	
Marokko	0	0	0	0	1	1	
Suriname	1	1	1	0	2	2	
Antillen (incl. Aruba)	0	0	0	0	1	1	
Ander land	7	7	8	8	12	12	
	100%	1760	1760	955	955	761	761
Medebewoners							
Echtgenoot, partner	91	89	92	92	23	33	
Thuiswonende kinderen	48	44	49	47	78	66	
Ouders, broers, zussen	3	5	5	6	8	14	
Anders	2	2	1	1	4	6	
	100%	1375	1384	831	832	473	447
Alleenstaand	383	374	124	123	288	314	
Missing	2	2					
Totaal	1760	1760	955	955	761	761	

51 | Steekproefbeschrijving; tabel II

	WAO		WW		Abw	
	ongewogen	gewogen	ongewogen	gewogen	ongewogen	gewogen
Dienstverband	%	%	%	%	%	%
Uitzendkracht	4	5	7	7	13	14
Oproepkracht	1	1	1	1	5	5
Seizoenarbeid	0	1	1	1	1	1
Overige bepaalde tijd (proef/ tijdelijk)	8	9	27	26	16	19
Onbepaalde tijd (vast)	86	85	63	64	65	61
100%	1760	1760	955	955	668	657
Geen baan gehad					94	105
Missing						1
Totaal	1760	1760	955	955	761	761
Arbeidsmarktpositie						
Hoge functie	14	14	21	22	4	5
Middelbare functie	40	39	46	46	31	28
Lagere functie	21	21	21	21	32	31
Geschoolde handarbeider	12	11	5	5	8	9
Ongeschoolde handarbeider	8	9	3	3	15	17
Zelfstandige	2	2	0	0	5	5
Anders	4	5	3	3	5	4
100%	1760	1760	955	955	668	657
Geen baan gehad					94	105
Missing						1
Totaal	1760	1760	955	955	761	761
Uitkeringsinstantie						
UWV GAK	54	55	72	69	4	4
UWV SFB	7	7	2	3	1	1
UWV CADANS	23	22	19	17	3	3
UWV GUO	3	2	2	3	0	0
UWV USZO	14	14	6	6	1	0
GSD	1	1	0	0	100	100
SVB	1	1	0	0	2	3
100%	1715	1715	789	794	704	690
Thans geen uitkering meer	45	45	166	161	57	71
Totaal	1760	1760	955	955	761	761

52 / Steekproefbeschrijving; tabel III

	WAO		WW		Abw	
	ongewogen	gewogen	ongewogen	gewogen	ongewogen	gewogen
Inkomsten uit arbeid	%	%	%	%	%	%
Ja	26	26	17	17	18	16
Nee	74	74	83	83	82	84
100%	1709	1709	785	789	689	670
Wil niet zeggen	6	6	4	5	4	4
Thans geen uitkering meer	45	45	166	161	68	87
Totaal	1760	1760	955	955	761	761
Sollicitatieplicht						
Ja			18	20		
Nee			81	79		
Weet niet			1	1		
100%			955	955		
Hoofdkostwinner						
Ja	52	52	54	49	78	70
Nee	48	48	46	51	22	30
100%	1375	1384	831	832	473	447
Alleenstaand	383	374	124	123	288	314
Missing	2	2				
Totaal	1760	1760	955	955	761	761
Kennis sancties						
Geen straf maar waarschuwing	3	3	1	1	2	2
Terugbetalen ten onrechte ontvangen bedrag	17	17	15	14	17	17
Terugbetalen plus waarschuwing	9	9	8	8	9	10
Terugbetalen plus boete	18	18	19	19	18	19
Terugbetalen plus korting uitkering	14	14	20	19	15	16
Terugbetalen plus stopzetten uitkering	7	7	6	6	8	6
Terugbetalen plus gevangenisstraf	1	1	1	1	1	1
Afhankelijk van ernst overtreding	25	25	25	26	26	25
Andere	0	0	0	0	1	1
Weet niet	5	5	5	5	3	4
100%	1760	1760	955	955	761	761

Bijlage 3 Puntschattingen en betrouwbaarheidsintervallen omvang overtredingen

53 | *Puntschattingen en 95%-betrouwbaarheidsintervallen overtredingen WAO (proporties)*

<i>Regels met betrekking tot inkomsten uit arbeid (afgelopen 12 maanden wel eens):</i>	Gemiddelde	Ondergrens	Bovengrens
• Kleinere klusjes voor geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan uitkeringsinstantie	0,16	0,128	0,184
• Baan of uitzendwerk naast de uitkering zonder door te geven	0	-0,022	0,025
• Zwart werk naast de uitkering	0,08	0,05	0,103
<i>Regels met betrekking tot gezondheidssituatie (wel eens):</i>			
• Constatering van arts of specialist dat arbeidsongeschiktheid klachten zijn afgenomen niet doorgegeven	0,03	0,004	0,052
• Zieker voorgedaan tijdens controle door instantie	0,04	0,012	0,061
• Zelf herstel van arbeidsongeschiktheidklachten bemerkt zonder dit door te geven aan uitkeringsinstantie	0,07	0,046	0,098
• Langere tijd duidelijk sterker en gezonder voelen en in staat meer te werken zonder dit door te geven	0,13	0,102	0,156
<i>Regelovertreding in het algemeen gesteld (afgelopen 12 maanden wel eens):</i>			
• Naar eigen gevoel de uitkeringsregels overtreden of in eigen voordeel toegepast	0,01	-0,011	0,037
<i>Sancties (afgelopen 12 maanden wel eens):</i>			
• Boete gehad	0,025	0,001	0,05

54 | *Puntschattingen en 95%-betrouwbaarheidsintervallen overtredingen WW*
(*proporties*)

<i>Regels met betrekking tot inkomsten uit arbeid (afgelopen 12 maanden wel eens):</i>	Gemiddelde	Ondergrens	Bovengrens
• Kleinere klusjes voor geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan uitkeringsinstantie	0,15	0,107	0,184
• Baan of uitzendwerk naast de uitkering zonder door te geven	0,01	-0,025	0,039
• Zwart werk naast de uitkering	0,11	0,068	0,141
<i>Regels met betrekking tot medewerkingverplichtingen (afgelopen 12 maanden wel eens):</i>			
• Langer dan 4 weken op vakantie zonder dit door te geven	0,02	-0,01	0,054
• Passend werk afgewezen of er bewust voor gezorgd om niet te worden aangenomen	0,11	0,067	0,148
• Langere tijd bewust weinig gesolliciteerd	0,21	0,169	0,257
• Dagopleiding gevolgd zonder door te geven aan uitkeringsinstantie	0	-0,03	0,033
• Onbetaald (vrijwilligers) werk zonder door te geven aan uitkeringsinstantie	0,26	0,218	0,299
<i>Regelovertreding in het algemeen gesteld (afgelopen 12 maanden wel eens):</i>			
• Naar eigen gevoel de uitkeringsregels overtreden of in eigen voordeel toegepast	0,03	-0,004	0,063
<i>Sancties (afgelopen 12 maanden wel eens):</i>			
• Boete gehad	0,10	0,64	0,137

55 / Puntschattingen en betrouwbaarheidsintervallen overtredingen Abw (proporties)

	Gemiddelde	Ondergrens	Bovengrens
<i>Regels met betrekking tot inkomsten uit arbeid (afgelopen 12 maanden wel eens):</i>			
• Kleinere klusjes voor geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan uitkeringsinstantie	0,23	0,183	0,272
• Baan of uitzendwerk naast de uitkering zonder door te geven	0,03	-0,003	0,072
• Zwart werk naast de uitkering	0,13	0,093	0,176
<i>Regels met betrekking tot informatieve verplichtingen:</i>			
• Inkomsten naast uitkering zonder op te geven (vb. alimentatie, studiebeurs, giften, rente) (afgelopen 12 maanden wel eens)	0,11	0,072	0,154
• Spaarrekeningen, aandelen, waardepapieren, lijfrente, levensverzekering, koopsompolis niet doorgegeven	0,09	0,053	0,132
<i>Regelovertreding in het algemeen gesteld (afgelopen 12 maanden wel eens):</i>			
• Naar eigen gevoel de uitkeringsregels overtreden of in eigen voordeel toegepast	0,05	0,014	0,091
<i>Sancties (afgelopen 12 maanden wel eens):</i>			
• Boete gehad	0,078	0,041	0,118

N.B.: Voor overtredingen van de regels met betrekking tot medewerkingverplichtingen ('passend werk afgewezen of er bewust voor gezorgd hebben om niet te worden aangenomen' en het niet naleven van de sollicitatieplicht) en twee regels met betrekking tot informatieve verplichtingen ('niet doorgeven van waardevolle bezittingen' en 'onjuist of onvolledige inlichtingen over woonsituatie, gezinssamenstelling, burgerlijke staat') zijn vanwege de gehanteerde schattingsmethode de betrouwbaarheidsintervallen niet berekend. Gezien de aantallen waarop de schattingen zijn gebaseerd, zijn deze betrouwbaarheidsintervallen waarschijnlijk erg groot.

Bijlage 4 De T11 in een spreidingsdiagram

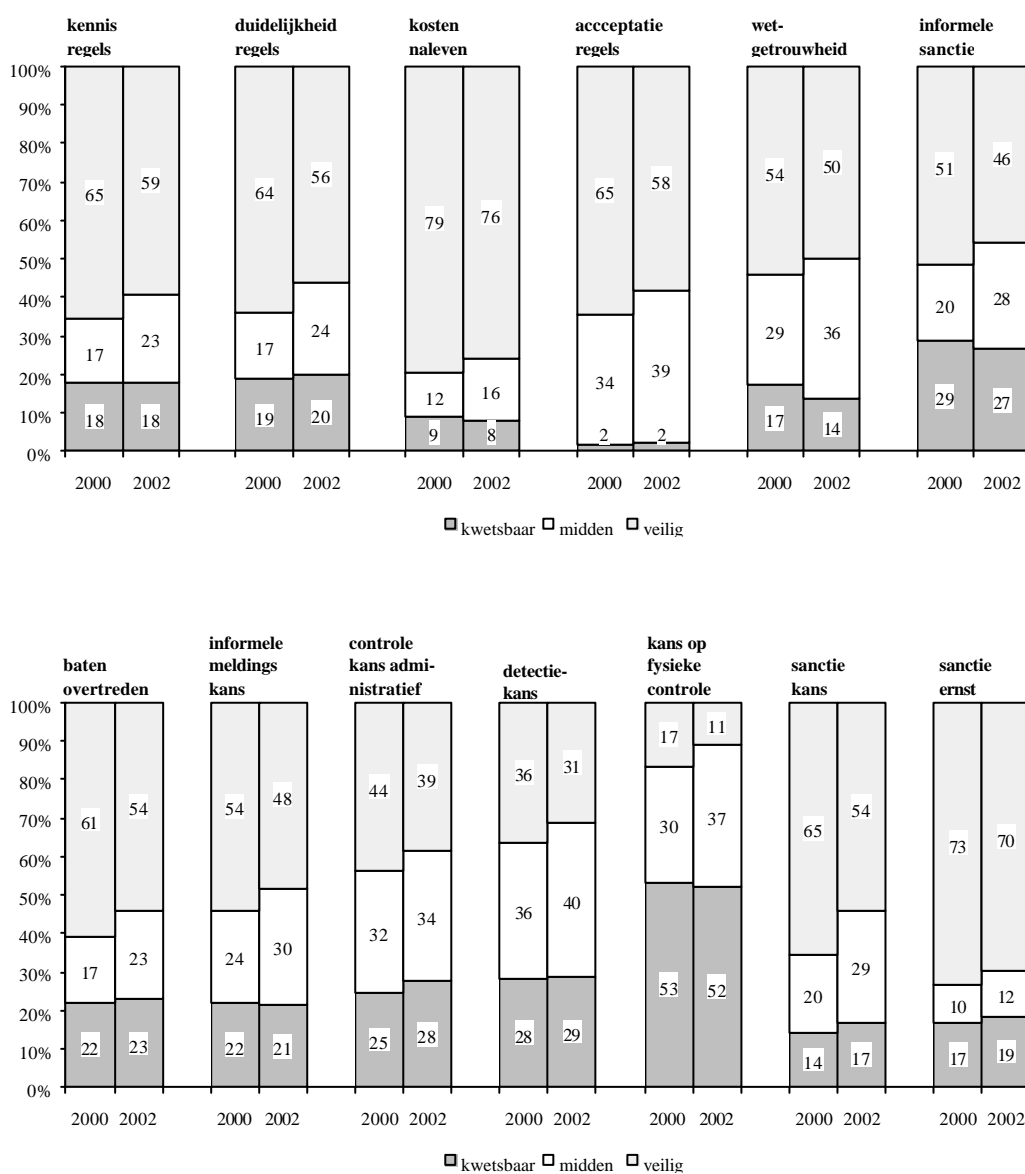
Inleiding

De tweede presentatievorm van de T11 is een spreidingsdiagram dat de percentages respondenten weergeeft die worden gekwalificeerd als 'kwetsbaar' (donkergrijs), middengroep (lichtgrijs) en veilig (wit). Veel donkergrijs wijst op kwetsbaarheid. Een respondent is 'kwetsbaar' ten aanzien van een dimensie, als hij of zij aangeeft voor die dimensie niet over het verondersteld nalevingbevorderende, maar eerder over een overtredingbevorderend kenmerk te beschikken.

De WAO

In vergelijking met de meting van 2000 is er een groot aantal, evenwel kleine verschuivingen. Over vrijwel de gehele linie is de omvang van het gebied 'veilig' iets afgenomen, meestal met een percentage tussen de 5 en 10 ten voordele van het 'middengebied'. Dit wijst er op dat de WAO-ers over het algemeen iets neutraler zijn komen te staan tegenover de mogelijke achtergronden en motieven voor nalving en overtreding van de regels.

56 / Risicoprofiel t11 WAO 2000 en 2002

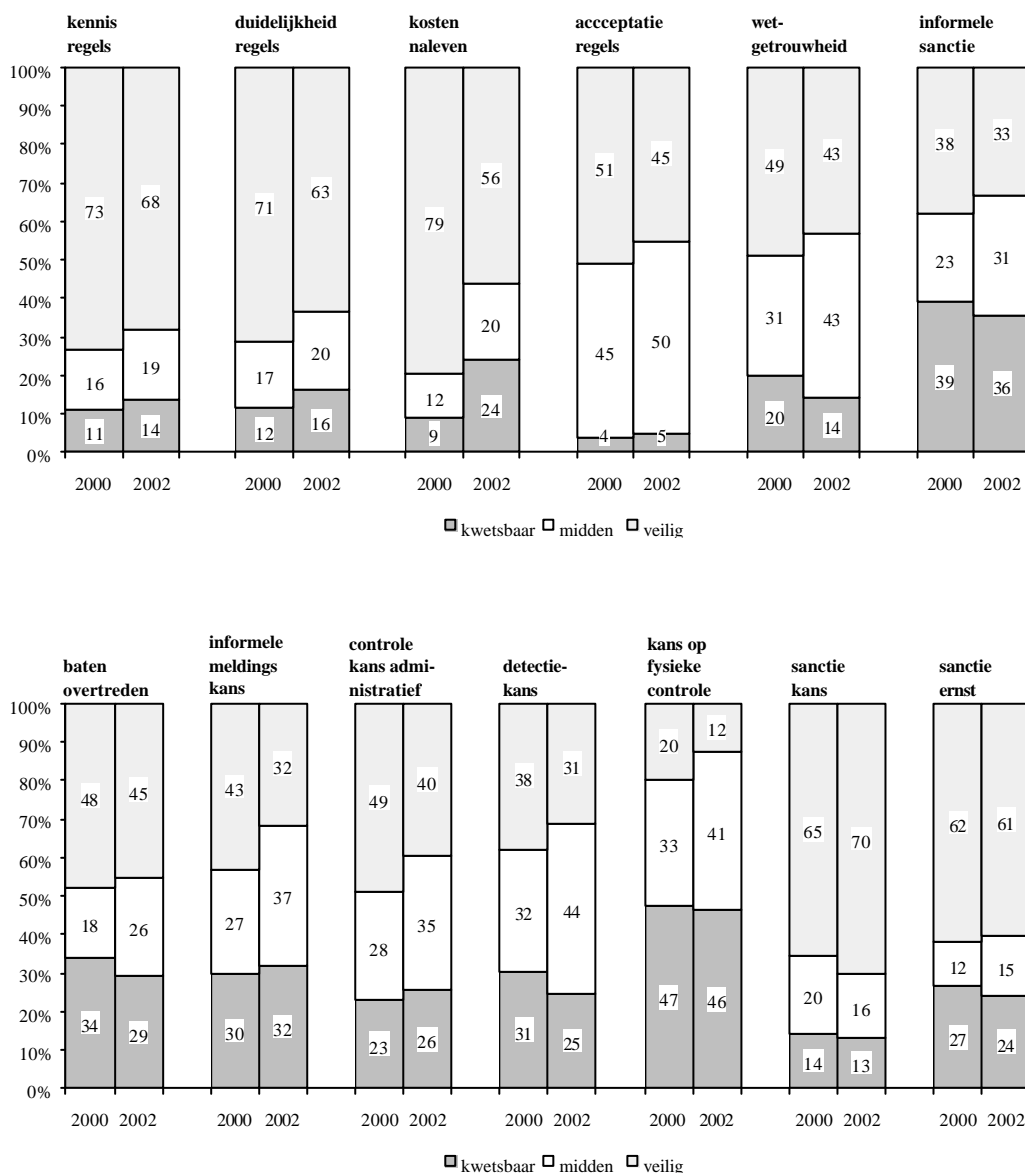

Bron: TNS NIPO, 2003

De WW

Het spreidingsdiagram van de antwoorden op de T11-vragen laat voor alle dimensies een kleinere of grotere verschuiving zien naar het middengebied. In het geval van wetgetrouwheid, de gepercipieerde kans op informele sanctie, de detectiekans, de sanctiekans en de ingeschatte ernst van een eventuele sanctie is het vooral een verschuiving in de richting van het middengebied, zowel vanuit het 'veilige' als het 'kwetsbare' gebied. De WW-ers zijn dus neutraler komen te staan tegenover deze achtergronden voor naleving en overtreding van de uitkeringsregels.

57 | Risicoprofiel t11 WW 2002

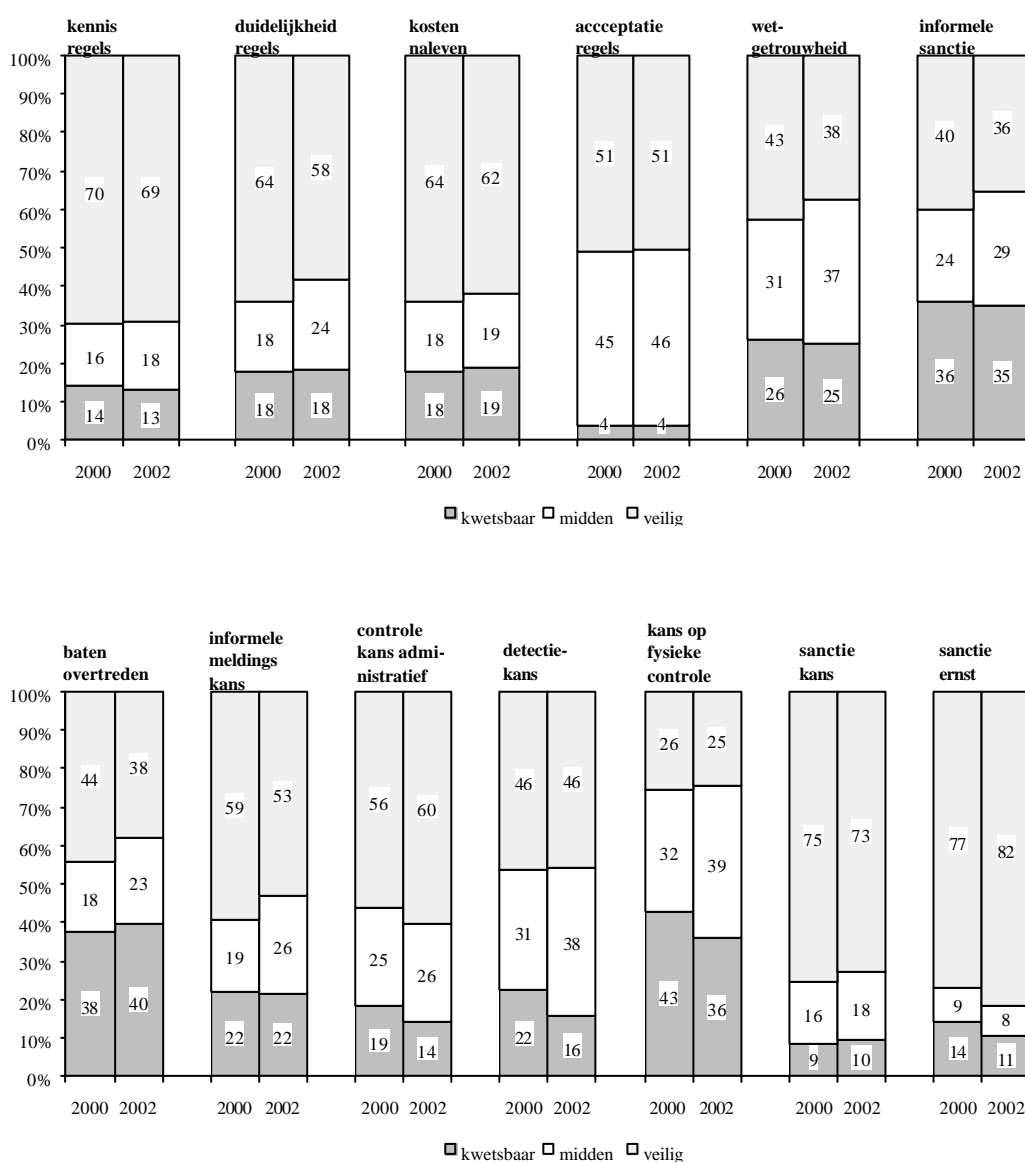

Bron: TNS NIPO, 2003

De Abw

Ook de percentuele veranderingen in het spreidingsdiagram zijn beperkt. Het ‘veilige’ gebied is over het algemeen met enige procenten afgenomen, ten voordele van vooral het middengebied. De acceptatie van de regels is volgens deze weergave gelijk gebleven, alsmede de detectiekans. De gepercipieerde kans op een administratieve controle en de ernst van een sanctie bij een geconstateerde overtreding zijn beide juist met 4% toegenomen.

58 | Risicoprofiel t11 Abw 2000 en 2002

Bron: TNS NIPO, 2003